

Universitätsbibliothek Wuppertal

Pvb. Virgilio Maronis Bucolicorum Eclogæ X, Georgicorum Libri III, Æneidos Libri XII

Vergilius Maro, Publius

Genevæ, M.DC.XXXVI.

Liber IV.

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-548](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-548)

- A** Anchises ad Italiam cum filio peruenit. *Nec vates Helenus.* Quia dixerat. Prohibent nam cætera parca Scire Helenum. *Non dira Creteno.* Quæ vel irata debuit adueria nuntiare. Et bona pietate mortem patris grauiorem dicit esse, quam famem. *Hic labor extremus.* Aut apud Drepanum. Aut extremus, scilicet, quia statim tempestatî sacratus est. Et bene de ipsâ tempestate tacuit, quia Ilioneus supra dixerat: Cum subito adiurgens fluctu nimbosus Orion, In vada cæca tulit. *Deus appulit orsi.* Tulit voluntate sua, bene se commendat Didoni, dicens se ad eam deorum voluntate venisse. Sane non dixit quis deus, vt alibi. *Dabit deus his quoque finem.* *Vnus.* Non interpellante regina interrogationibus. *Fata diuina: Quæ dij hominibus tribuunt.* *Renarrabat.* Aut vacat *Re vs,* Consiari possit. Aut apparet Aeneam ante de iuis casibus cum Didone consule locutum, & ideo hic addidit *Renarrabat,* quasi quæ dixerat antea, nunc ex ordine referebat, quod notat in primo: Immo age & a prima dic hospes origine nobis, Sane in secundi principio duo sunt versus ex persona poetæ sicut hic tres, & similis est finis initio. *Conticuit tandem.* *Vs,* Conticere omnes. *Tandem.* Diuturnitatem narrantis expressit. Notandum sane quia controuersiarum more epilogos dedit iex istis prioribus libris: quos & esse bioticos voluit. Nam singulis res singulas dedit, vt primo omina, secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festiuitatem, sexto scientiam. Epilogo autem sic variavit, vt in primo miseratio esset Didonis, in secundo mors Creuæ, in tertio Anchisæ, in quarto Didonis, in quinto Miseni, in sexto Marcelli citum desset interitum.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER IV.

D **A** Regina graui iam dudum saucia cura,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recusat
Gentis honos: herent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque aurora polo dimoueret umbram,
Cum sic vnanimem alloquitur male sana sororem:

- B** Pollonius Argonautica scripsit, vbi inducit amante Medeam. Inde totus hic liber transfertur est de tertio Apollonij. Est autem pene totus in affectione: licet in fine pathos habeat, vbi abscessus Aeneæ gignit dolorem. Sane totus est in consiliis & subtilitatibus. Nam pene comicum stilum habet: nec mirum, vbi de amore tractatur. Iunctus quoque est superioribus: quod artis esse frequenter diximus. Nam ex abrupto vitiosus est transitus: licet stulte quidam dicant hunc tertio non esse coniunctum, (in illo enim nauigationum pericula, in hoc amores exsequitur) non videntes optimam coniunctionem. Cum enim tertium sic clauserit. Factoque hic sine quiete: Intulit, *At regina graui iam dudum saucia cura.* Item paulo post, *Nec placidam membris dat cura quietem.* Nam cum Aeneam quiescisse dixerit, satis congrue subiunxit: vt somno amans careret. Alij subitum transeum factum tradunt, quia non ostendit conuiuium dissolutum, sed hoc subtiliter fecit, quia etiam alia conuiuia eam habuisse describit. Post vbi digressi lumenque obscura vicissim. Sane bene *Regina,* quia contra dignitatem amor susceptus grauior esse solet. Ex hoc enim nomine & pudoris & deliberationis nascitur causa, & præcipue potiundi difficultas. Videtur & post amissam castitatem etiam iustus interitus. *Iandudum.* Aut nimium & vehementer: vt Terentius, *Iandudum te amas, Iandudum illi facies fit quod doleas.* Aut iandudum, id est a quo tempore vidit Aeneam. Legimus enim, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido. Aut ex quo narrare cepit Aeneas, aut ex quo interuenit Cupido. *Saucia.* Hinc subiunxit, *Vulnus alit.* Curam pascit. Et bene ad iudit ad Cupidinis tela, vt paulo post ad Faculam, vt, *Et cæco carpitur igni.* Nam

sagittarum vulnus, est facis incendium. *Cura.* Amore intolerabili, quem ferre non posset, vt, Me- que his absoluite curis. Cura ergo ab eo quod cor vrat, vt, Veneris iustissima cura. Itē. Mea ma- xima cura. Sane per confusionem verbi & nominis dictum est, nam cura est & verbū, vt cura cu- res, cū non est nomen. *Venis.* Quia per venas amor currit vt sanguis, nam in sanguine anima, in anima amor est, aut sicut venenum dictum, vt, Fallasque veneno. Item, Longumque bibebat amorem. Nam venenum ideo dicitur quia per venas currit. *Cæco capitur igni.* Non quod non cernat, sed quod non cernatur, vel quod Dido amorem suū vult occultare si possit, ideo cæco, & ait Virgilius, vt inuentas frangat declamationes: vt hoc loco rem dixit sine declamatione. Vnde Quidius, *Quoque magis regitur, tanto magis æstuat ignis.* Cæco ergo igni possumus vt validiore accipere, cuius hæc natura est, vt compressus magis conualescat. Carpitur autem paulatim con- sumitur, vt, Carpit enim vires paulatim. Sane igni pro igne datiuus pro ablatiuo. *Multa viri vir- tus animo.* Bene in mediam se facit præbere. Didonem inter regalem pudorem & amoris impul- sum. Simulat enim se virtutem mirari, cuius pulchritudine commouetur, Multa autem virtus fi- gurate dicit. Nam ad numerum transitit quod est quantitatis aut multa pro magna. *Recusat.* Frequentatiuo vltus est verbo in frequenti amatis cogitatione. *Genis.* Non Aeneas, vt sit velut ex- cusatio, sed à numinibus Dardani, aut Veneris. *Infixi pectore vulnus.* Verbaque. Vultus, inquit & verba hærent, virtus & honos gentis recurrit, quia superiora vehementiora sunt ad amorem. In- fixi autem vt alibi, illum abiens absentem auditque videtque, Pectore vero pro pectori. *Nec pla- cidam membris dat cura quietem.* Aut penitus quiete caruit, vt placida epitheton sit quietis: aut ha- buit quidem quietem, sed non placidam, id est turbatam somniis, vnde & ipia paulo post, *Que me suspensam insomnia terret?* *Postera Phœbea lustrabat lampade terras.* Circunlocutio orientis diei. Secundum enim & tertiam librum Aeneas per noctem in conuiuii Didonis narrauerat: licet, vt supra diximus. Virgilius ista quæ per naturā necesse est fieri, plerumque contemnat *Lustrabat.* Aut inlustrabat: aut reuera lustrabat, id est purgabat. Nam nox quodammodo, poluit mundum, vel circumibat, vt, Lustrat Auentini montem. *Humentem vmbra.* Quia nox omnis humida est, vt, Noctis lentus non deficit humor. Et nihil interest verum vmbra, an noctem di- cat. Nox enim, vmbra terræ est vt supra Inuoluens vmbra magna terramque polumque. Ergo v- mentem pro humidam, quia vmens est quod facit vmidum, vnde bene humentem posuit. Est et- iam Hysteroproteron in sensu. Prius est enim vt Aurorā vmbra dimoueat post phœbea lampas lustrat terras. *Cum sic vnanimem.* De re pudenda loquutum parum fuerat sororem eligere, nisi etiam vnanimem. Dicimus autem & vnanimus & vnanimis, sicut inermis & inermis. *Male sana.* Non plene sana, amore vitiata. Male enim aliquoties, non sæpe etiam, minus signifi- cat, non vt Statio male fida caritis, minus vt male sanus sicut ve, vt vecors, & velanus. Quan- quam male significet & Perniciosè: vt Lucanus, *Sic male defecit.* Et quidam male sana volunt yfen legere, nec esse compositum verbum, quia composita vnum plerumque corrumpit necesse est, vt maleuada.

2. *Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
 Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?
 Quem sese ore ferens: quam forti pectore, & armis
 Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum,
 DEGENERES animos timor arguit. heu quibus ille
 Iactatus fatis: quæ bella exhausta canebat:
 Si mihi non animo fixum, immotumque sederet,
 Nec cui me vinco vellem sociare iugali,
 Postquam primus amor deceptam morte sefellit:
 Si non pertesum thalami tædæque fuisset:
 Huic vni fors san potius succumbere culpa.*

Anna soror. Cuius filia fuerint Anna & Dido Næuius dixit, & bene vocabulo necessitudinis blanditur, vt libenter Iunonis audiat confessionem, Sed suspensè & pedetempim pudore resi- stente incipit. *Insomnia terrent?* Legitur, Et terret & terrent. Sed si terret legerimus, insomnia erit vigilia. Hoc enim maiores inter vigilias, & ea quæ videmus insomnia interesse voluerunt vt insomnia generis fœminini, numeri singularis, vigiliam significaret. Insomnia vero ge- neris neutri, numeri pluralis, ea quæ per somnium videmus: vt, Sed falsa ad cælum mittunt insomnia manes. Sciendum igitur quia si terret dixerimus, antiqua erit elocutio. Insomnia enim

- A** enim licet & Pacuvius & Ennius frequenter dixerint. Plinius tamen exclusit, & de usu remouit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilasse dixit, sed habuisse quietem implacitam, id est somniis interruptam, ut intelligamus eam & in somniis territam: & propter terrorem insomniorum vigilas quoque perpessam. *Quis.* Nonnulli pro aliquis accipiunt, vel qualis. *Nomus.* Magnis: ut, Pollio & ipse facit noua carmina. Quasi antea nunquam ut, Terentius *Noua figura.* *Succedit sedibus.* Ut, Succedoque oneri, & Succedunt tecto, & flammis ad culmina iactant. *Quem sese ore ferens?* Cum eum ob virtutem laudet, addendo tamen *os*, nec pulchritudinem denegauerit. Ore autem ferens, utrum oratione, an vultu dubium est. Ut, Obstupuit primo aspectu Siconia Dido: Item, Nanque ipsa decoram Cæsariem nato genitrix lumenque inuentæ. *Forti pectore. Et armis?* Ut etiam ab Ilioneo audierat, dicente: Quo iustior alter, Nec pietate fuit, nec bello maior & armis. Sane iubauidis *Est.* Et bene virtutis commemoratione excusat supradictam pulchritudinis laudem. Pectora autem suspendere non bis idem dicit: pectore ad patientiam, armis ad fortitudinem. *Crudo equidem genus esse deorum.* Ergo quidem credo. Nec enim *Vana fides* est, id est falsa. Nam *Di* generes animos arguis timor, id est probat ostendit. Et bono ordine amari facit Æneam ab ea de qua ait Iura dabat legesque viris. Primo virtute & factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, post pulchritudine, & singula singulis reddit. *Quibus ille.* Pro quantis. *Et tu.* Per hæc amoris impulsus ostenditur. Et hoc ad miserationem pertinet. *Iactans fati.* Casibus: ut Quis te nate dea per tanta pericula casus Inæquitur? Et est Hysterologia, nam prius est, ut bella exhaureret, post fati iactatus sit. *Quæ bella.* Quanta, pronomen pro nomine. *Exhausta.* Finita, terminata: quod nimia virtutis est. Naminchoare bella, quorumlibet est: vincere vel finire, paucorum. *Fixum, immotumque sederet.* Cogi se optat, quæ sic negat. Immotum autem pro immobile, participium vim nominis habens. *Sederet.* Placeret, ut, Et sedet hoc animo. *Nec tu.* Deest viro. *Vinclo inga.* Synæresis est pro vinculo. Iugali autem propter iugum, quod in matrimonio ponebatur coniungendis. Vnde & Iuno iugalis dicitur. Quidam iugali accipiunt pro coniugali per *ad iugum* dictum, quæ fit cum de prima parte verbi syllaba detrahitur. *Primus amor.* Id est maritus. *Deceptam morte fefellit.* Figurata dixit, morte sua decepit me, & fefellit. *Perfessum thalami, redæque fuisse.* Pertelus participium est sine verbi origine: & regit genitiuum, ut hoc loco. Nam genitiuus est singularis. *Huic vni forsitan potui succumbere culpe.* Bene forsitan quasi adhuc dubitet. Singula pronuntianda sunt, nam Ingenti dicta sunt libra, quibus confessioni desiderij sui quandam iniicit refrenationem. *Culpa.* Bene culpæ potius quam amoris, & hoc propter antiquum ritum, quo repellabantur a sacerdotio. Id est fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.

3 *Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Coniugis, & sparfos fraterna cede penates,
Solutus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit, agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallantes umbras Erebi noctemque profundam,
Ante pudor quam te violem, aut tua iura resoluam.
Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, seruetque sepulchro.*

- F**atebor enim. Bene vno sermone & culpam expressit & necessitatem. Fateri enim & coactum est & culpabilem. Sed hic videtur per oblationem confessionis leuius crimen efficere. *Miseri post fata Sichæi.* Aut muliebriter dixit *Miseri*: aut mortui, secundum Ciceronem qui in Tusculanis miseros, mortuos vocat. aut certe ob hoc *Miseri*: cuius iam obliuiscitur, aut miseri sic occisus. *Si Sparfos fraterna cede penates.* Si Didonis, disperfos post fugam intelligimus: si fratris, pollutos cruore. Fraterna autem cede, quam frater admiserit. *Inflexit.* Quia supra ait, *Fixum immotumque sederet.* Inflexit, à proposito rigido declinavit. Et bene per gradus ereuit, primum inflexit, ut fixos ostenderet, quæ fixa sunt enim, quoniam auelli non possunt, flectuntur, deinde impulit labantem, ea enim impelluntur quæ prona sunt ad cadendum. *Labantem.* Impulit, id est impulit, & labare facit. Non enim lababat, quia ante immobilis fuerat. Cauendum sane ne labentem contra metrum legamus. Nam *la* longa est, ut, Labere nympha polo. *Agnosco.* Participium agnotus non agnitus. Sallustius, *Nec in hermos ex prælio viros quonquam agnoturum.* *Veteris vestigia flammæ.* Bene inhoneſtam rem sub honesta specie confitetur, dicens se agnoscere maritalis coniugij ardorem.

Hoc est quo mariti diligi solent. nā erat meretricium dicere in amorem Aeneae incidi. Sed mihi vel tollis optem prius ima debiscat. Callide, ac si diceret posse se coniungi Aeneae, si mors secuta non fuerit, & bene in vestigio reuocauit. Optem. Pro velim. Pallentes umbras Herebo. Id est in Herebo, alij *Herebo* legunt, aut Herebo, ad Herebum; vt, Et clamor caelo. Et perseverauit in atrocitate imprecatione, nam nō sufficit Adigat me fulmine ad v. pb. a. dixisse, adiecit, Pallentes umbras Herebo, noctemque profundam. *Pud. qu. te uiolo.* Pudor, pro pudicitia abutimur, & bene viola quia pudor sacrosanctae custodiendus est. *Aut tua iura ve.* Propter illud Vinelo iugali. *Ille meos primus qui me sibi iunxit.* Desideria & voluptates secum abstulit moriens. *Amores.* Quibus amare possim, & bene videtur morā posuisse eum dicit primus qui me sibi iunxit amores. *Seruetque sepulchro.* Id est & defunctus seruet, & qui in sepulchro est, vt Ipsa sed. in somnis inhumati venit imago Coniugis. Sed modo pro mortuo accipiamus. Sane ceremoniis veterum Flaminicam nisi vnum virum habere non licet, quod hic ex persona Didonis exiequitur, dolēris stuprum admissum in amore Aeneae, quod supradictis versibus probauit. Ille meos primus. &c. nec Flaminia alia ducere licebat vxorem nisi post mortem Flaminicae vxoris, quod expeditur quia post mortem Didonis Lauiniam duxit, & quod subrepta vel retenta Creuia ex ipsius quoque confessione & praedicatione regia parita fuerit, quod nullum piaculum fore denuntiatur.

4 *Sic effata, sinum lachrymis impleuit obortis.*
Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua moriens carperē iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec premia noris?
Id cinerem aut manes credis curare sepultos?
Esto: agram nulli quondam flexere mariti,
Non Libya, non ante Tyro despectus Iarbas,
Ductoresque alij, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placuone etiam pugnabis amori?

Sinum lachrymis impleuit obortis. Sinus dicimus orbis oculorum, id est palpebras, quae a palpitacione dictae sunt. Nam semper mouentur. Impleuit autem ideo, quia lachrymae plerumque se intra oculos tenent. Et bene praemisit excusacionem his lachrymis, commemoracione prioris mariti, quasi propter maritū fleret, cum amore cogente lachrymae. *Anna refert.* Mire videtur intellexisse Anna quod sibi suaderi vellet Dido, & est rhetorica suasio, omni parte plena: Nam & purgat obiecta, & ostendit vilitatem, & a timore persuadet. Et vltus est apto causae principio, nā cū aliquid propter nos petimus, beneuolū nobis eum qui audit facere debemus, cum in aliena causa sententia dicimus, nos illi beneuolos debemus ostendere, vt habeatur dictis fides, postquam igitur dicendo *O luce magis dilecta sorori,* ostendit nihil sibi sorore esse carius; Summam rei ponit, an nuptiae faciendae sint Solane perpetui moriens carperē iuuenta, inde partes rei a persona Didonis, an quia maritum perdiderit alium accipere debeat, *Id cinerem aut manes credis curare sepultos.* Aeneam, Placitōne etiam pugnabis amori? a loco. *Nec venit in mentem quorum confederis aruis: a timore.* Quid bella Tyro surgentia dicam Germaniq; minas? a causa & vtilitate. *Quam tu urbem soror hanc cernes, a modo,* Indulge hospitio, causasque innecte morandi, an etiam id dii fieri velint per coniecturam, Diis equidem auspiciis reor & Iunone secunda. *O luce magis dilecta.* Quae diligitur adhuc, an magis quam lux dilecta? aut dilectior luce. Nam antiqui frequenter pro comparatiuo iungebat particulam *magis.* Tale & illud est, *Nate mihi vita quondam, dum vita manebat Chare magis, Terentius, Nihil videtur mundū nec magis compositum nec no ignis elegans.* Sorori. Bene Anna dilecta respondit sorori, quia & Dido sic coepit, *Anna soror,* Ergo per nomen necessitudinis ostendit, se quae sunt vtilia persuadere, vt sibi. *Parulumq; patri tendebat Iulum.* *Solane perpetua.* Id est solane moriens in omne, carperis iuuenta perpetua, ergo continua iuuenta, aut pro iuuentute accipiendum, nam Iuuenta dea illius aetatis est. *Iuuentas aetas ipsa iuuenilis, Iuuentus iuuenum multitudo.* *Nec dulces natos.* Propter liberos, quae fuit causa secundi matrimonij: vt Iuuenalis, *Sed placet Vrsilio lex Iulia, tollere dulcem Cogitat heredem.* Et hystorologia est, nam per Veneris premia proueniunt nati. Alij male iungunt natos Veneris Aeneam & Cupidinem. Alij *ego na & vltus na* dicunt. *Veneris nec premia.* Id est voluptates. *Homerus, na ra dūca & vltus na.* Et volunt quidam *na ra dūca* esse. *Id cinerem aut manes credis curare sepultos.* Distribuit illud, Ille habeat secum seruetque sepulchro, quia marito iurauerat: vt, *Non seruata fides cineri promissa Sichelro.* Et bene extenuat dicendo non animā: sed cineres & manes sepultos: *Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum corpore dicunt perire.* *Esto, Aduerbium conue-*

A concedentis Græcum. *Florent inuiti.* Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alij intelligunt agram mariti, ut sit genitivus singularis, id est tristem propter maritum. Vel agram ad inorbum animi referas, id est ut stultitiam radicet in iuventa, aetate, nuptiis abstinere. *Ager* enim animo dicitur, & grotus corpore. *Non ante Tyro.* Aut in Tyro, ac si diceret Tyri, aut certe *negari* id est de Tyro, ut Dardanius Hesperia. Quidam autem Lybiae mariti Lybistero mariti Tyrii exponunt. * *Despectus Iarbas* Rex Lybiae, qui Didonem re vera voluit ducere uxorem. Et ut habet historia, cum hæc negaret, Carthagini intulit bellum; cuius timore cum cogereur a ciuibus, petiit ut ante placaret manes mariti prioris: exadificata igitur pyra se in ignem præcipitavit: ob quam rem Dido, id est virago, quæ virile aliquid fecit appellata est. Nam Elissa proprie dicta est. *Ductoresque alij.* Ergo & Iarbas ductor. Alij autem qualis Iarbas, quos *Aphrica terra.* Derivationes frequenter maiores sunt à principitate; interdum pares inveniuntur: raro minores. Unde supra Lacæna notandum diximus. *Triumphis diues.* Id est bellicosa. Et quidam dicunt Afros nunquam triumphasse. Plinius autem secundo historiae naturalis, & Pompeius Trogus Afros dumquæ pompam triumphi primos inuenisse, quam sibi Romani postea vindicauerunt. Liuius autem Andronicus refert eos de Romanis sæpius triumphasse, suaque porticus Romanis spolijs adornasse, merito ergo diues triumphis. *Placitone etiam pugnabis amori?* Ac si diceret, iure contempisti eos qui displicebant: nunquid etiam placito amori repugnabis? Et est Græcum, pugno tibi. Nam nos pugno tecum dicimus: & placito alij volunt vel vniuersis hominibus, id est coniugali amori, vel legibus dictum.

C 5 *Non venit in mentem, quorum consideris aruis?
Hinc Getula vrbes, genus insuperabile bello,
Et Numida infremi cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcai: quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dys equidem auspiciibus reor, & Iunone secunda
Huc cursum Iliacas venta tenuisse carinas.*

D *Hinc Getula vrbes.* Ad terrorem vrbes posuit. Nam in mapalibus habitabant. *Genus insup. bello.* Ut Quos nulla fatigant Prælia, nec victi possunt abstinere ferro. *Infremi.* Aut sequi, & feroces ut ipse contrario. Hi frenum accipere: aut quia equis sine freno vtuntur. *Cingunt.* Non adiuncti sunt sed cingunt quasi circumdant, ut, cingique urbem obsidione videret. *Inhospita.* Barbara, aspera, & sicut inhospita, cum inhospes non dicatur. *Deserta siti regio.* Inhabitabilis vel raritate aque. Dicit autem Xerolyben, quæ est inter Tripolin & Pentapolin. Et bene terret dicens iuxta esse aut bellicosas gentes, aut deserta loca, unde non speratur auxilium. *Lateque furentes Barcai.* Hi longe sunt à Carthagine. Unde addidit, Late furentes. Hi secundum Titianum in chorographia Phœnicem nauali quondam vicere certamine. Barce autem ciuitas est vel eorum Pentapoleos, quæ hodie Ptolemais dicitur. Nam Cyrene & Barce reginæ fuerunt: quæ singulis dederunt ciuitatibus nomina. Sed hoc per prolepsin dictum est. *Bella Tyro surgentia.* Necessario ad persuadendum presenti tempore vius est. *Germanique minas.* Propter aurum quod ei (sicut in primo diximus) tulerat. Et minas pro ipsis periculis posuit, ut ex præcedentibus sequentia accipiamus. *Dys equidem auspiciibus.* Hoc dicit, dii qui sunt auspices matrimonii. *Aneam huc venire fecerunt.* Nuptiæ enim captatis fiebant augurijs: ut, Contentique auspice Buro. Varro de pudicitia. Auspices in nuptiis appellatos auspici * bisque ab marito & noua nupta per hos auspices captabantur in nuptiis. *Iunone secunda.* Aut quæ præest coniugijs. Quæ pronuba appellatur, quamuis & ipsa in libris Augutum præesse dicatur auspicijs, aut, quia Carthagini fouet. *Huc cursum Iliacas vento.* Mire cum alio iter haberent, huc delati sunt, & ideo addidit vento. *Tenuisse Perfe-*

F 6 *Quam tu urbem soror hanc cernes: que surget & regna
Coniugio tali: Teucrum constantibus armis:
Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modo posce deos, veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:*

*Dum pelago defecit hyems, & aquosus Orion,
Quassataque rates, & non tractabile cœlum
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubie menti, soluitque pudorem.*

Quam. Qualem vel quantam, pronomen pro nomine. *Verbum foror hanc cernes.* Mire pro voluntate fororis, ut si quis avaro luadeat spē pecuniæ faciens. *Coniugio tali.* Id est viri fortis, quod ideo non dicit, quia scit à Didone prædictū, & bene in ultimo coniugium posuit, propter quod vniuersā prædicta sunt. *Veniam.* Aut beneficium & benevolentiam, aut re vera veniam perituri scilicet, ut, Non cineri seruata fides promissa Sichæo. *Tu modo.* Pro tantummodo. *Sacrificis litatis.* Diis litatis debuit dicere. Nō enim sacra, sed deos sacris litamus, id est placamus. Ergo noue dixit. *Indulge.* Da operam: ut, Indulgent vinō, & vertunt crateras ahenos. *Dum pelago defecit hyems.* Enumerat quas moræ causas possit innectere. *Aquosus Orion.* Id est dum occidit Orion, quoniam & oriens & occidens tēpestates commouet, & bene Orion opponitur, quia & Ilioneus dixerat, Cum subito adsurgens fluctu nimboſus Orion, O corripuit ratione supradicta. *Quassataque rates.* Hoc ad illud Quassatam ventis liceat subducere classem. *Non tractabile.* Asperum, intractabile. Sub quo tractari nihil possit. *Incensum inflammavit.* Horatius ait, *Oleum adde camino.* Alij non incensum, sed in per se legunt, ut sit Terentianum. *Inpendio magis animum gaudebat mihi.* Spemque dedit. *Dubie menti.* Dubitatiua enim fuerat Didonis oratio dicendo: Si non pertœsum thalami, tēdæque fuisset. Ergo iam non ambiget de qua dubitabat, sed sine respectu pudoris palam agit. *Soluitque pudorem.* Propter vincula castitatis, & ad illud respondet, Ante pudor quam te violo, aut tua iura resoluo.

7 *Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legifera Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia cura.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vacce media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis: pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.*

Delubra adeunt. Iuxta illud dictum fororis: Tu modo posce deos veniam. Delubrum autem dictum, aut, ut supra diximus, propter lacum in quo manus abluuntur, vel propter tectum cōiunctum, quia vna opera abluuntur, aut certe simulachrum delubri dicimus, à libro, hoc est raso ligno factū, quod Græce *ἑστῆρι* dicitur. Sane in secundo libro de singulis speciebus delubri iuxta Varro- nem relatum est, in quibus est species delubri talis, ut præter ædem area sit adsūpta deūm causa, id est spatia relinquuntur iuxta aras ministerij causa, ad sacrificia peragenda. Huius moris hic meminisse eum accipere debemus. *Principio delubra adeunt,* atque quia delubra quasi solum nomen siue dei significatione posuerat, voluit per aras expūgere diuini nominis causam, licet in continuatione non tam dei fecerit mentionem quam propria deorum nomina intulerit, & quidem cum sacificationis gratia illis verbis, *Legifera Cereri, & c.* vsque, iugalia curę, necnō arę licet oblique attingen manifeste it. *Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras,* quid enim est spatiatur, quam spatio lati loci obambulat. *Adeunt autem proprie dixit,* ad maiores enim qui accedit, ait soanori signum. *Pacemque.* Benevolentiam ut sine pace tua atque inuito numine. *Per aras exquirunt.* Vel apud aras, vel inter aras, ut It hasta Tago per tempus verumque: *Exquirunt autem,* id est sacrificando explorant an dii vellent huic rei consentire. *Dicendo autem Per aras,* aruspiciam artem ostendit: vnde est, *Spirantia consulit exta.* Duo enim genera hostiarum sunt, vnum in quo voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima deo sacrat, & vnde etiam aruspices animales hostias appellant. Sed de exploranda voluntate diuina hic expressit dicendo, *Spirantia consulit exta.* Animalis vero hostie speciem ostendit, vbi Entellum facit Eryci taurum mactantem V. Æn. dicens, *Hæc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Per- soluo.* *Mactant.* Verbu sacrorum, cata euphemiston dictum, quasi magis auctum, vnde & magnum dicebant, quasi maius augmentum. Olim enim hostie immolate dicebantur mola salsa tactæ: cum vero iectæ & aliquid ex illis in aram datum mactatæ dicebatur per laudationem, per boni

- A** per boni ominis significationem, vt adolere, nam Maclare est proprie magis augere. *Letas bidentes*. Non vacat *Letas*. Moris enim fuerat, vt ad sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset: vt in sexto, Nunc grege de intacto septem maclare iuuenos. *Bidentes* autem dicte sunt quasi biennes: quia neq; minores neque maiores licebat hostias dare. Sunt etiam in ouibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent: nec in omnibus, sed in his quæ sunt apte sacrificiis inueniuntur. *Legifera Cereri*. Leges enim ipsa dicitur inuenisse. Nam & sacra ipsius Thesmophoria, id est legum latio vocatur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuenum frumentum à Cerere, passim homines sine lege vagabantur: quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum discretionè nata sunt iura. Thesmophoria autem vocantur legumlatio. an quia in æde Cereris ære incilæ positæ leges fuerunt. *Phaboque*. Qui præest auspiciis, quibus vrbes reguntur. *Patrique Lyæo*. Qui vt supra diximus, apte vrribus libertatis est deus. Vnde etiam Marfias minister eius per ciuitates in foro positus libertatis indicium est: qui erecta manu testatur nihil vrbi deesse. Et communis hoc habet sensus, Sacrificabat, inquit, primo manibus, quæ vrbi præfunt, quasi nuptura pro vtilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ sunt nuptiæ. Alij dicunt hos deos quos commemorauit nuptiis esse contrarios, Cereremque propter raptum filie nuptias execratam, vel ex quo Ioui nupta prælata Iunone repudiata est, nam cum Eleusina Cereris sacrum sit, ædes Iunonis clauditur, item, Cum Iunoni Eleusina sit, templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Iunonis licet gustare vnde Cereri sit libatum. Et Romæ cum Cereris sacra fiunt, obseruatur ne quis patrem aut filiam nominet quod fructus matrimonij per liberos constet. Apollinem & Liberum contrarios nuptiis dicunt, quod ille expers vxoris vulgari amore sit vsus, iste inter Bacchas, non fida connubia sed supra exerceat, nec nisi raptam coniugem habere potuerit, malè ergo inuocat hos Dido, quæ sibi nuptias optat Aeneæ, sed sicut prosperis diis vt iuuent, ita aduersis ne obsint sacrificandù est, vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam: Alij dicunt fauere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Ioui & conuendendis vrribus præsit, vt Caluus docet: *Et leges sanctus domus, & cara iugauit Corpora connubiis, & magnas condidit vrbes*. Nam ideo & atrii sulco clauditur ciuitas, vel quòd eandem terram volunt, & in eisdem vrbes exstructas. Similiter & Liber propter Marfiam sicut supradictum est meritò & Apollonam, & in arce coli solet, & muros Troianis instituit. Iure ergo in noua vrbe his sacra fiunt: Iunoni duplici causa, quia & Carthagini præest, & matrimonia dat. Est etiam altior sensus: Nam facturi aliquid, antè aduersos placamus deos: & sic propitios inuocamus: vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam. Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quæ propter raptum filie, nuptias execrat: Apollinem, qui expers vxoris est: Liberum, qui nisi raptam coniugem habere non potuit: & sic Iunonem conciliat. *Cui vincula iugalia curæ*. Quia est & Curetis, & matrona, & regina. Hanc Varro pronubam dicit, vnde & AEolo nuptias pollicetur, & Aeneæ & Didoni coeuntibus adest, cum dicit Prima & Tellus & pronuba Iuno, & in septimo, hoc est non ego quæ soleo. *Candenti*. Candida: participium est pro nomine. *Media inter cornua fundit*. Non est sacrificium, sed hostiæ exploratio, vtrum apta sit. *Ante ora deum*. Ante simulacra. *Pingues*. Plenas vel sanguine delibutas, vt: Pecudemque cruore Pingue solum. *Spatiatur ad aras*. Matronæ enim sacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quasi cum quodam gestu: vnde Sallustius, *Saltare elegantius quam necesse est probe*. Quidam genus sacrificij appellant quo veteres cum aras circuitent & rursus eum reuerterentur, & deinde confisterent dicebant minusculem sacerum. An hoc ad impatientiam amoris referendum est, quo iactata Dido, loco stare non poterat iuxta illud, Vritur infelix Dido totaque vagatur Vrbe furens. *Instauratque diem donis*. Muneribus, quæ aut diis offerebat: aut donabat Tyris vel Troianis. Instaurat autem ideo, quia iam supra sacrificauerat: vt. Simul Aeneam in regia ducit Teeta, simul diuū templis indicit honorem. Sanè quidam donis sacrificiis volunt: nam & templa donaria abusiue dicuntur, vt est, Ductos alta ad donaria curus. *Inhians*. Intenta per sollicitudinem. *Spirantia*. Id est Palpitantia: quasi adhuc viu. *Consulis exta*. Proprie dixit, Aruspices enim exta consulere dicuntur cum inspiciunt. Extæ singularem non habent, vt arma.

- F** 8 *HEV vatum ignara mentes: quid vota furentem,*
Quid delubra iuuant: est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vinit sub pectore vulnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerna sagitta,
Quam procul incantam nemora inter Cressa fixis
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum

*Nescius: illa fuga sylvas, saltusque peragrat.
Dictaas, haeret latrū lethalis arundo.*

Heu votum ignare mentes. Non sacerdotes vituperat quasi nescios futurorum, sed vim amantis exprimit: & inde vituperat sacerdotes. Ignaræ ergo amoris reginæ, qui admonuerunt non credituram. Quia illa alias causas litationes prætebant, & ideo vota non perficiebant: Nam omnia futura a sacerdotibus prædicta esse, sequens indicat locus: ut, Multaque præterea vota prædicta priorum. *Est.* Verbum indeclinabile. Nam frequenter deficit. Est autem huius posito edo es est. Inuenimus (sed quod aboluitum est) & Edo edis edit. Vnde est Edere & Comedere: quod hodie dicimus. Nam ab eo quod est Es, esse & comesse facit: quo tempore etiam pro præfenti vtimur, ut volo esse. Nam in defectiuis tempora pro temporibus ponimus: ut odi, noui, memi notidisse, nosse, memi misse: etiam pro præfenti ponuntur: non odire, nouire, meminere, nec enim possumus dicere. *Mollis flamma.* Vtrum mollis flamma, an mollis medullas. *Tacitum.* Tacendum & pudore plenum. De quo tacuerit etiam nunc apud alios: an apud Æneam tacitum, quia sorori iam confessa est. *Vinit.* Nonnulli hoc loco viuunt pro vesctur dictum accipiunt. *Sub pe'tore vulnus.* Ut, Vulnus alit venis. *Vagatur.* Potest accipi vagatur dum opera ostendit Æneæ. *Urbe furans.* Furor enim est amor, in quo nihil stabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quasi instabilis & infans, qui non potest dari. Vnde est. Incipit effari, mediaque in voce resistit. *Qualis contecta cerua sagitta.* Satis congrua comparatio. Singula enim singulis, ceruam Didoni, sagittam amoris, pastorem Æneæ, nemora urbi, ic'tum lethalem amoris mortifero comparauit. *Incantam.* Nomen perituris accommodatum, ut Fallit te incautum pietas tua, & Excipit incautum Triton. *Cressia.* Cretensia, Nam Græce Cres, vnde & Cretes & Cressia, & latine Cretensis facit, vnde & Cretensia, agens telis. Vrgens, persequens. *Nescius.* Aut neicius quod fuerit, aut ignoratus & latens: non qui certum nesciret. Et rara sunt verba, que per contrarium significant. Nam vector cum sit proprie qui vehit, inuenimus etiam eum vectorem dici qui vehitur: ut Lucanus, *Vectorem passiva timidum supermatat animum.* Tale est formidolosus, cum sit timidus, & timendum significat. Cum enim exigat ratio, ut nomina verbalia agentis habeant significationem: pro passiva significatione plerumque ponuntur. Quidam nescius ad Æneam referunt qui nescit amore tuo vulneratam reginam. *Fuga Curtus.* Vt, Simul arua fuga, simul equora verris. Nam intelligere non possumus fugam, cum dicat peragrat. *Peragrate* enim est circumire inquirendo. *Dictaas.* Cretensies. Ceruæ vulneratæ dictamur quarunt, quæ gustata feræ vulneribus tela depellunt: ut in duodecimo legimus, Non illa feris incognita capris Gramina. *Lethalis arundo.* Propter futurum omen Didoni, & admiranda copia loquendi, lethalis arundo, sagitta, volatile ferrum.

9 *Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniaeque ostentat opes, urbemque paratam
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem labente die conuiuia querit:
Iliacosque iterum demens audire labores.
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo moeret vacua, stratisque relictis
Incubat: illum absens absentem auditque, videtque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Deinet, infandum si fallere possit amorem:
Non cepta assurgunt turres, non arma iuuentus
Exercet, portusve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, mineque
Muronum ingentes, equitæque machina coelo.*

Sidoniae. Pygmalionis, vel Sychæi. Quod supra ait Auari Pygmalionis opes, & Ignotum argenti pondus & auri, & hoc additum propter illud omnibus exhaustos iam casibus omnium egenos. *Urbemque paratam.* Paratam ad illud pertinet, quod Æneas propter ciuitatem nauigat. Et omnia ei ostendit Dido, quibus possit inducere, & paratam ideo ut sit impendit querentibus. Sed

- A** Sed alij mouent quæstionem quomodo paratam, cum paulo post inferat, Pendent opera inter-rupta, minæque murorum: sed paratum potest dici, cui etiam paululum superest: unde est Minæque murorum ingentes. Nam ideo alibi, Urbem præclaram statui, mea moenia vidi. incipit effari, mediaque in voce resistit. Sic Horatius. *Cur sacunda parum decoro inter verba cadit lingua silentio? Labente die.* Ad conuiuia retulit, peringratum est quia in viū non erant prandia: vt Iuuenalis. *Exul ab octaua Marius bibit. Demens.* Quia ea quæ nouerat, audire cupiebat. *Narrantis ab ore.* Vt eum intueretur. & hoc loco per omnia amantis adfectus exprimitur. *Obscura luna.* Id est nox. Nam nihil tam contrarium Lunæ est, quam obscuritas. Aut ideo nox obscura Luna, quia nec semper, nec eadem hora oritur. *Vicissim* autem ideo quia per diem Sol lucet, illa per noctem, ergo apparet diuinum lumen, id est Solis reprimit: An ipsa Luna suum lumen reprimit occidens & se obscurans. *Sola.* Sine eo quem amabat. Nam regina sola esse non poterat. Est autem Plauti, qui inducit inter multos amatorem positum dicentem quod solus sit. Vt ipse alibi, Me sine sola vides: quam constabat Antonij castra comitatam, sed Sola sine amatore tuo. *Mare.* Si diphthongum habeat vt hoc loco tristis est. significat: aliter militat, vt meret paruo. Sane mereor aliud est. *Vacua.* Aut sine Aenea & Troianis, aut magna, vt Vacua atria circum Intenti ludo. *Relicta.* Potest intelligi ab Aenea. *Incubat.* Quasi inuita. *Absens absentem.* Vnum sufficeret. Sic Et fratrem ne deiere frater. Terentius, *Præsens præsentem eripi, abduci ab oculis. Imagine capta.* Ob amati similitudinem. *Infandum* Iuxta iudicium reginæ vt illa tentiebat, vult enim eam culpæ eximere, alij infandum, quia falli non potest accipiunt, hoc est ipsam libidinem in cuius vicem nihil subponi potest. *Non capta ad surgunt turre.* Contra illud Pars ducere muros. *Non arma inuentus Exercet.* Aut in armis se exercet, aut sic dixit quemadmodum illud, Ferrum exercabant. *Portusve.* Quod supra i. Æn. Hic portus alij effodiunt. *Propugnacula.* Quibus porro pugnatur. *Inerrupta.* Cœpta & omissa. *Mine.* Eminentæ murorum: quas pinna dicunt, hinc & eminere dicimus, vt in primo Æn. Geminique minantur, quidam minæque ad interrupta opera referunt atque imperfecta sunt sic videantur ruinam minantur. *Æquataque machina celo.* Expofuit quid sint ruinæ murorum ingentes.

- 10
D
 Quam simul ac tali persensit peste teneri
 Chara Iouis coniux, nec famam obstare furori,
 Talibus aggre ditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis,
 Tuque puerque tuum magnum & memorabile nomen
 Una dolo diuū si femina victa duorum est.
 Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
 Suspectus habuisse domos Carthaginiis alta.
 Sed quis erit modus: aut quo nunc certamine tanto?
 Quin potius pacem æternam, pactosque Hymeneos
 Exercemus: habes tota quod mente petisti.
E
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem,
 Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
 Auspiciis: liceat Phrygio seruire marito,
 Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextra.

- F**
 Simul. Postquam Tali. Quali vtitur infelix Dido. *Peste.* Amore, incendio: vt, Toto descendit corpore pestis. *Nec famam obstare furori.* Honestam scilicet. Nam *τὸν μίον* est. *Furori.* Iam non amori. *Adgre ditur.* Cum calliditate loquitur. Et quasi ex præparato vel ex insidiis, vt alibi 1111. Georg. Facile vt fomno adgre diare iacentem. *Saturnia.* Vbi nocituram Iunonem poëta vult ostendere Saturniam dicit: scit enim Saturni stellam nocendi facultatem habere, vt alibi: Irim de celo misit Saturnia Iuno: & Saturnique altera proles Irarum tantos voluit &c. Vbi autem propitiare eam promittit ait, Iunonis magnæ. & iterum, Adsit lætitiæ Bacchus dator & bona Iuno. *Egregiam vero laudem.* Ironia est, inter quam & confessionem sola interest pronuntiaro. Ironia autem est, cum aliud verba, aliud continet sensus. Sane huius verbi initium tractū est, quia proprie egregium dicebatur, quasi in grege amplissimum, quod emereret ex grege. Singula autem hic pronuncianda sunt, & memorandum in singulis verbis habentes in singula inuidiam. *Spolia ampla refertis Tuque.* Translatio rei militaris, referre enim spolia victores ex victis dicuntur. *Puer.* Filius, nisi puer Græce dixit. Vt Horatius *Puerosque Lædæ. Fœmina.* Bene fœmina qualis mortalis obponitur, vt Mixta deo mulier, pro mortali intelligendum est. *Duorum est.* Bene cessit

masculino foemininum. *Adeo.* Multum, valde: vt Terentius, *Adulescentem adeo nobilem. Verisimile man a nostra* Propter illud, Haud tanto cessabit cardine rerum. *Mænia nostra.* Iunonis hospitium. Nam legimus, Quo se Iunonia vertant Hospitia, & Nostra Græce dixit. *Modus.* Finis. Iuuenalis, *Nulla quippe moxomillesima su-gis Pagina. Sed quis erit.* Achaïmos. *Aut quo nunc certamine tanto:* Quo nunc Aut quo, aut ad quam rem, aut quid opus est tanto certamine? Aut figurate quo tibi hoc, id est quo nunc certamen tantum, aut quis modus erit in tanto certamine, aut quouisque, vt vique extrinsecus accipiamus. *Quin potius.* Pro, Cur non. *Pacem æternam.* Non inducias temporales. *Pacti sive hymenæus.* Licet tabula de Hymenæo in primo libro enarrata sit breuiter, tamen plenior talis est: Hymenæus Atheniensis adeo pulcher fuit vt adolescens puella putaretur: Is cum vnam virginem nobilem ipse medio ætate ortus adamasset, eiusque nuptias desperaret quod vnum poterat sequendo puellam amori satisfaciebat: Sed cum Atheniensium nobilissimæ virgines Eleusinae Cereri sacra facerent, subito aduentu pyratum raptæ sunt, inter quas etiam Hymenæus qui illo amatum fuerat secutus, tanquam puella raptus est. Sed cum pyratæ prædam per maria longa portassent in desertâ regionem delati, ac fatigati somno se dederunt, quos cum vniuersos occidisset Hymenæus, relictis tibi virginibus Athenas reuersus est, petiitque à ciuibus, vt si virgines quæ raptæ fuerant reduxisset, dilectæ nuptias impetraret, quas cum reduxisset, optatam in matrimonium virginem meruit, quod coniugium quia felix fuerat placuit omnibus Atheniensibus omnibus nuptiis Hymenæi nomen interesse: Est etiam alia ratio vocabuli: Nam Ymen quædam membrana quasi virginalis puellæ esse dicitur, quia rupta quia desinat esse virgo, hymenæi nuptiæ dicitur. *Habes tota quod mente peristi.* Propter illud, Nostram nunc accipe mentem. *Ardet amans Dido.* Plus dixit hæc quam Venus impetrauerat, illa enim dixerat: Sed magno Æneæ tecum teneatur amore, hæc dixit Ardet, & *Traxit furorem,* traxit autem dixit, vt spiritum trahere dicimus. *Communem hunc ergo populum.* Vtrum ad solum Carthaginensem retulit quem velit sibi communem esse cum Venere, an vtrumque, id est Tyrios & Troianos. *Paribusque regamus Auspiciis.* Æquali potestate, & ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Et dictum est à comitiis in quibus huiusmodi auspiciis creati, licet non simul crearentur, parè tamen habebant honorem propter eadem auspicia. Vnde & consules pares sunt, cum necesse esset vt vnus prior crearetur. *Phrygio seruire marito.* Eloquenter. *Emphaticus:* ac si diceret exuli. Nonnulli autem per fallaciam Iunonis dictum accipiunt. *Liceat.* Id est non necesse sit, sed in voluntate sit Didonis si velit, vt supra Paribus auspiciis, non imperio. Potest enim imperium par non esse cum auspiciis par sit. Alij inuidiose dictum volunt, liceat Phrygio marito, id est qui victus est, non dixit nubere, sed seruire. *Quidam serui* e dubitant vtrum Didonem an Tyrios dixerit. Sane hic coemptionis speciem tangit. Coemptio enim est vbi libra atque æs adhibetur, & mulier atque vir in se quasi emptionem faciunt, quod ante iam in primo Georgicorum, Teque sibi generum Therys emat omnibus vndis. Quoniam coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet liberis conditionem liberis seruitutis, ait enim *Liceat Phrygio seruire marito,* & in lib. 1. Geor. Tibi seruiat vltima Thyle, quoque omnis iste mos coemptionis, & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conuentio dicitur, subiunxit, *Dotalesque tuæ Tyriis* permittere dextræ, quid enim aliud dextræ quam in manum conuenire, quæ conuentio eo ritu perficitur, vt aqua & igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad fatreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam Iure Pontificio in matrimonium necesse est conuenire. Sciendum tamen in hac conuentione Æneæ atque Didonis, vbique Virgilium in persona Æneæ Flaminem, in Didonis Flaminicam præsentare. *Dotales Tyrios.* Regiam spectauit personam. *Permittere dextræ.* Quasi per manus coniunctionem secundum ius locutus est.

11

*Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italia Libycas auerteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat: aut tecum malit contendere bello:
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fati incerta feror, si Iuppiter vnam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera iungi.
Tu coniux, tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar, tum sic excepit regia Iuno.*

Olli

- A** *Olli*. Aut illi, aut tunc. Cætera per paræthesim dicta sunt. Ordo enim est, *Olli* sic contra est ingressa Venus. *Simulata mente*. Hoc est talibus aggreditur. *Quo*. Pro *ut*, Pronomen pro coniunctione causali. *Libycas aduerteret oras*. Absolutior hæc quidam est elocutio: sed verior & magis figurata illa, *Libycas auerteret oras*. Nam plerumque trahitur Schema, ut aliquo ituri non ad locum, sed de loco ponamus significationem: ut si dicas, De Campania abeo in Tusciam, ab eo honestius est quam si dixeris eo. Nec hoc tantum hoc loco facit, sed pluribus. Hinc est enim, *Ripamve iniussus abibis? Ingrassa Venus*. Calliditatis est, ut supra, habet enim hæc vox insidiarum significationem. *Quis talia demens*. Deest nisi, ut nisi demens. *Aut r.m.c.b.* Non dixit possit, quod autem addidit, *Si modo quod moras*, oblique dum consentit, docet fieri non posse. *Fortuna sequatur*. Aut subauditur *tormenta* prospera, aut hoc ad casum pertinet. *Fatis incerto feror*. Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. Alij sic exponunt, quia scio fati aliud videri, ideo de Iouis voluntate nunc dubito. Ergo fati propter fata. Sane oratorie & blanditur & pugnat, sed non palam, dicendo incertam se esse de voluntate fatorum. *Aut fœdera iungi*. Si fœdera, per se plenum est: si fœd. re, ad populos pertinet. *Tu coniux*. Dicendo coniux, ostendit eam non posse ignorare impossibile esse quod petit. *Tibi fas animam tentare precando*. Sic Æolus, Tuus & regina quid optes Explorare labor. *Perge sequar*. Per te incipiet. Bene aliud a gens, aliud ostendit. Ante enim est Iunonis officium ex matrimonio: sic vius venerius. Vnde paulo post, *Adero*, & tua si mihi certa voluntas. *Tum*. Quidam ordinis esse volunt, tunc temporis. *Ex epist.* Subsecuta est: & potest excepti, pro insidioso respōdit, accipi, ut, *Æmulus exceptum Triton*, & *Excipit incautum*.

- C** 12 *Mecum eris iste labor, nunc qua ratione, quod instat, Confieri possit, paucis, aduerte, docebo.*

*Venatum Æneas, vnaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radisque retexerit orbem.
Hic ego nigrantem commissa grandine nubum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cælum omne ciebo.*

- D** *Dissugient comites, & nocte regentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deuenient: adero, & tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymeneus erit, non aduersata perenti
Annuit, atque dolis risit Cytheræa repertis.*

- E** *Iste labor*. Scilicet explorationis à Ioue. Quod dixerat si Iuppiter vnum. *Quod instat*. Quod fieri volo. *Confieri*. con abundat: ut, *Fata renarrabat diuum cursusque docebat*: Quamuis veteres indifferenter confieri dicebant. *Paucis aduerte*. Id est animum aduerte, parte pro toto vius est. Et aut aduerte paucis: aut paucis docebo. *Miserrima Dido*. Aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidias circumuentam, aut miserrima quæ perdiderit castitatem. *Nemus*. Pro iyluis & montibus. *Vbi*. Hoc loco pro Cum. *Titan* Sol, vnus enim de Titanibus Yperionis filius contra Iouem non fecit. *Retexerit orbem*. Quem nox tegebat. Ergo inluminauerit, huic contrarium, Quotiens humentibus vmbis Nox operit terras. *Nigrantem*. Nigrum: participium pro nomine, sine verbo, & queritur: quis prius nigrantem dixerit. *Alæ*. Equites: ob hoc alæ dictæ, quia tegunt pedites, alarum vice. *Indagine*. Ferarum inquisitione. Et quidam cum vestigatoribus alatorum mentionem inductam accipiunt. Nam indaginem vestigatorem ipsum tradunt. Alias vero alatores qui dextra & sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire. *Trepidant* vero hoc loco sensum accipiunt, non ut alibi festinant, ut, *Hic me dum trepidi*: quæ saltus non cursu, sed sensum cinguntur. *Quidam trepidant ab equis*, qui hodieque trepidare dicuntur appellari putant. *Cato*: *Sedere non potest in equo trepidante*. *Desuper infundam*. Quia aer est Iuno. Bene ergo hic se facturam dicit quod habet in potestate. *Noct: opaca*. Nubium caligine. *Omne ciebo*. Pro totum. Omne enim, numeri est: totum, quantitatis. *Tua si mihi certa voluntas*. Id est, si etiam tuum subsequatur officium. *Quia Iuno coniugium, Venus cauta coniunctionis sit*. Igitur Iuno nil se posse adnuntiat, nisi voluntas Veneris adfuerit. *Certa*. Autem firma, quia

promiserat. *Connubio*. Hoc Veneri contrarium est, & hic est dolus quem intellectura est & rifi-
ra. *Nis* naturaliter longa est ab eo quod est nubere: vt, *Connubia nostra Reppulit*: sed modo me-
tri causa corripuit. *Hic Hymeneus erit*. Id est hæ erunt nuptiæ. Sane de Hymenæo licet superius
dictum sit, tamen sunt etiam aliz opiniones, nam alij hunc Veneris & Liberi filium dicunt pri-
mum nuptiis prospere vsûm, ob quod in nuptiis vocatur, vnde nuptiale carmen hymeneus. Alij
nuptiarum inuentorem tradunt, & ideo carminibus decorari, quod exemplum ab eo proditum
vbique seruetur. Cornelius Balbus Hymenæum ait Magnetis filium, musicæ artis peritum, pul-
chritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris & Altx religiosis cantibus celebrat, expirasse,
propter quod vitalis honor nuptiis adtributus est, vt celebratio nominis eius nuptiarum iun-
gendarum perpetuum numen esset. *Non aduersata*. Legitur & *Auersata*. *Reperit*. Vel compertis
vel deprehensis. Cur autem dolis reperitis risit, qui altius intelligunt sic tradunt, hoc est quos
iam pridem compererat cum Ilium obpugnaretur.

13 *Oceanum interea surgens aurora reliquit:
It portis iubare exorto delecta iuuentus:
Retia rara, plage, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pænorum expectant: ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferrox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.*

Iubare exorto. Nato Luciferò. Nam proprie iubar Lucifer dicitur, quod iubar lucis effundit.
Vnde etiam quicquid splendet, iubar dicitur, vt argenti, gemmarum. Est autem Lucifer inter-
dum Iouis, Nam & antiqui iubar quasi iuuar dicebant. Plerunque Veneris stella. Vnde Veneris
dicta est: vt, *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes*. Alij iubar Solem, alij splendorem
siderum dicunt. Sane modo Hylieroproteron est in sensu, Nam Lucifer iubar est. Iubar enim
præcedit Auroram: & facit hoc iubar huius iubaris. *Retia rara, plage*. Multi diuidunt, vt sic re-
tia rara maiora: plagas vero minora intelligant. Alij plagas per definitionem accipiunt: vt intel-
ligant quæ sunt retia rara, plage. Sane sciendum proprie plagas dici funes illos quibus retia ten-
duntur circa imam & summam partem. Ergo Retia, rara, plage, lato venabula ferro, subauditur
portantur, aut Zeugma est, ruunt. *Lato venabula ferro*. Lati ferri, venabula autem ob hoc dic-
ta, quia apta venatui, quasi excipiabula. *Massyli*. Massyliorum gens est haud longe à Maurita-
nia: & Massyli legendum per vnum litteram, ne non stet verus. *Sy* enim longa est: vt, *Hic mihi
Massylæ gentis monstrata sacerdos*. *Et odora canum vis*. Plus enim est quam si diceret multitu-
do. Vt Salustius, *Qua tempestate ex pensio vis piscium erupit*. Ergo vim aut multitudinem, aut ad
naturam retulit. *Odora* autem non olens, sed odorem inueniens, ergo improprie dixit. Nam
odorum est: quod ex se odorem emittit, non quod odorem sequitur: vt Statius, *Et odore vulnere
pinus*. Sic est, *Et inter odoratum lauri nemus, pro odorum*. Nam odoratum est quod aliunde
odorem accipit, vt odoratum templum. Tria ergo sunt: odorum, quod per se olet: odoratum,
quod aliunde odorem accipit, vt odoratum templum. *Odro* itequum, quod odorem sequitur,
sicut modo de canibus debuit hic dicere. *Cunctantem*. Morantem, atqui amatrix ad eum quem
amabat debuit festinare: sed pathos naturale superat: vt mulierem & reginam ostendat, vt Te-
rentius, *Dam moliantur, dum comentur, annus est*. Deinde hæc morabatur iam studio placendi.
Hic enim inducitur veste, armis, auro, vel purpurea comprior, cum supra naturalis pulchritu-
dinis gloria contenta sit, vt Regina ad templum forma pulcherrima Dido. *Ad limina*. Ante,
vel apud. *Primi*. Principes, vt vna omnes iuuenum primi & bene reginæ officio primi adsunt,
quia de plebe dixerat: *It portis iubare exorto delecta iuuentus*. Et, *Massylique ruunt equites*,
Stat sonipes. Adest, præsens est. Nam si stat simpliciter acceperis, vituperatio est. Quia legi-
mus, *Stare loco nescit*. Denique sequentia dictum hoc explanant: vt, *Ac frena ferrox ipuman-
tia mandit*. *Spumantia*. Spumas vomentia: vt naufragum mare, quod naufragos facit. *Tan-
dem*. Hoc ad illud redditum, *Reginam thalamo cunctantem*. *Sidoniam picto chlamydem circ-
data*

- A** *data limbo.* Veteri ceremoniarum iure præceptum est: vt, Flamen venenato operta sit. Operta autem cum dicitur Pallium significatur. Venenatum autem infectum quod ipse ait in Bucolicis: Alba nec Assyrio fucatur lana veneno; hic vero cum dicit Sidoniam, ostendit Tyriam & purpuream dederat infectam, chlamydem autem Pallium esse quis dubitet. Præterea Flaminicam habere præcipitur arculum, rigam, venenatum, fibulam, de Venenato dictum est. Arculum vero est virga ex malo Punico incuruata, quæ sit quasi corona, & ima summaque inter se alligatur vinculo laneo albo, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autê dialis omni sacrificio vti debebat. Virgilius ergo propter nominum & intellectus difficultatem aliter omnia comprehendit, nam pro Pallio chlamydem, pro venenato, id est infecto, Sidoniam Arculum vero & fibulam ex auro factam commemorat, dicendo Cui pharetra ex auro crines nodantur in aurum, quod in arculum potest referri, nam de fibula manifestum est cum ait: Aurea purpuream subnectit fibula vestem. Subnectit autem quid aliud est, quam sursum necit, ac per hoc succinctum facit? Vestem vero possumus rigam accipere, quia riga genus est vestis. Sciendum sane sicut supra dictum, ubique Didonem Flaminicam ostendi. *Limbo* Limbus est, vt supra dictum est, fascia quæ ambit extremitatem vestium, secundum antiquum ritum: vt, Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura. Cui Pharetra ex auro. Deest erat, & amat Poëta iterare voces, vel pretiosas, vel necessarias, vel optabiles: Preciosas, vt i. Æneid. Area cui gradibus surgebant limina. 7. Æneid. Aurea pectoribus demissa monilia pendunt: Necessarias item, 7. Æneid. Ab Ioue principium generis, Ioue Dardana pubes. Optabiles ita, Humilemque videmus Italianam. *Crines nodantur in aurum.* Veluti retiolum dicit, quod colligit comas, quæ Græcè κροβίλια dicitur.

14 *Nec non & Phrygiæ comites, & lætus Iulus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit.
Qualis, ubi hybernæ Lyciam, Xanthique fluentæ
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratque choros: mistique altaria circum
Cretesque, Dryopesque fremunt, piæti quoque Agathyrsi:
Ipse iugis Cynthi graditur, molliquo fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela sonant humeris, haud illo segnior ibat
Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.*

- D** *Ipse ante alios.* Quia amabatur, & ideo ei dat pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. *Pulcherrimus.* Ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur, alibi epitheta Aeneas dat, cum religiosum ostendit dicit pius, cum fortem magnanimum. *Vbi.* Hoc est cum. *Hybernæ Lyciam* Non asperam, sed aptam hyemare cupientibus. Sic enim se habet natura religionis: Sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam constat Apollinem sex mensibus hyemis apud Patharam Lyciæ civitatem dare responsa (vnde Pathareus Apollo dicitur) & sex mensibus æstivus apud Delum. Ergo Hybernæ vtrum quod ibi hyemare soleat, an frigidam, an hyeme temperatam, an quam hyberno tempore deserere soleat. *Xanthique fluentæ.* Que, pro vel posuit. Hoc enim dicit, vel cum Xanthum, vel cum Lyciam relinquit, vt est, Suspectaque dona præcipitare iubet, subiectisque vrere flammis. *Deserit.* Relinquit, vt Desertosque videre locos littusque relictum. *Delum maternam.* Quæ Latonam fugientem, dracone Pitone insequente, suscepit. Et hoc ideo quia sicut dictum est, sex mensibus æstivus apud Delum responsa dat. *Inuisit.* Repetit, per quod ostendit relictæ Delo ad Lyciam transire. *Apollo.* Apollini Aeneam vel propter sagittas, quibus in venatu rebus comparat: vel certe propter futurum infelix matrimonium. vt enim supra diximus, nuptiis est hoc numen infensum. Vel Apollini Aeneam, vt in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ esse non possunt. *Choros, Sacra, Cretes.* Ab eo quod est Cres. *Dryopesque.* Populi sunt iuxta Parnasum: vt, Dryopumque tralians Erastinus Aristas. Erastinus vero Iulius est. Hi populi ab Hercule victi Apollini donati esse dicuntur. *Piæti quoque Agathyrsi.* Populi sunt Scythiæ colentes Apollinem Hyberboreum: cuius logia, id est responsa, feruntur. Piæti autem non signata habentes: sicut gens in Britania, sed pulchri, hoc est cyanea coma placentes. Hos Melissus ab Homero Achabas appellari ait, qui propter scientiam sagittarum Apollini sunt

gregales, sicut Cretes. *Cyathi Mons* est Deli Cynthos. *Fluentem*. Vnguentatum odoribus abundantem, aut prolixum & effusum, vt *ῥοῦ ἀνδροκάλου* significet. *Fronde premit*. Id est comprehensio crine efficit ne fluat. *Fingens*. Componens. *Implicat auro*. Non frontem sed crinem qui est illi retrosum in nodum collectus. *Tela sonant*. vt in nono, Pharetramque fuga sentire sonantem. *Humeris* vero aut in humeris aut ex humeris. *Hand illo segni r*. Id est non illo deformior. Nam plerunque virtus & pulchritudo per se inuicem componuntur. Hinc est, Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus. Nam Herculi satis incongrua est pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat, *Quid nam fortis est?* Id est pulchra. *Egregio*. Præclaro: Et sic dicimus quasi extra gregem.

15 *Postquam altos ventum in montes atque inuia lustra,*
Ecce fera saxi deserta vertice capra
Decurrere iugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, montesque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: iamque hos cursu, iam præterit illos:
Spumantemque dari pecora inter inertia vottis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Lustra. Latibula ferarum vel luporum: vnde & lupanaria meretricum, *lustra* dicuntur. *Ecce* Aduerbium demonstrationis est, vt ostenderet velociter factum, & bene hac particula vitur, facit enim nos ita intentos, vt quæ dicuntur putemus videre. Ita enim caprea suspensionis super saxa currunt, vt putes cadere illas cum exiliunt. *Fere capra*. Hoc est caprea. Et bene aptat descriptionem ad species: vt ceruis campos, capreis saxa permittat. *Saxi*. Pro montis, vt Accipiens sonitum saxi de vertice pastor. *Fere capra*. Quas Græci *αἰγάροι* vocant. *Decurrere*. Bene præterito vsus est tempore ad exprimendam nimiam celeritatem. Ostendit enim iam factum. Sane decurrere iuxta analogiam dixit, non vt imperiti putant decurrerent. *Transmittunt*. Celeriter transeunt: præcipue transmittere est de loco ad locum transitio. *Puluerulenta*. Num ceruorum puluerulenta agmina, quæ puluerem faciunt, vt, Puluerulenta coquat maturis solibus æstas. *Glomerant*. Pro inuoluunt. Alias pro in vnum contrahunt, vt, Quem circum glomerati hostes, vel glomeratim eunt. *Gaudet equo*. Gaudet quod acrem equum habeat, & velocem. *Iamque hos cursu*. Id est modo: vt, Iam eadem digitis, iam pectine pullat eburno. Et bene puerilem ostendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. *Pecora inter inertia vottis*. Bene per contemptum pecora, cum ea sint pecora quæ non syluestri, sed humano vsui aluntur. *Inertia* autem pro ignavis & innocuis posuit, & hoc ad capras & ceruos retulit, vt in Georgicis, *Inbelles dant prælia cerui*. Nam iners proprie quid sit Lucilius declarat, *Vt perhibetur iners ars in quo non eris vlla*. *Monte leonem*. Per transitum tangit historiam. Nam Ascanius præter Iulum & Iulum quæ habuit nomina, etiam Dardanus & Leontodanus dictus est, ad extinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare aduentum leonis, paulo post, Dardaniusque nepos Veneris. Constat etiam Aneam Dardanum dictum, vt ostendit Virgilius, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus*. Item, *Ilioneus*, Hinc Dardanus ortus, Hic repetit. Nam latenter illud nomen ostendit.

16 *Interea magno misceri murmure cælum*
Incipit: insequitur commissa grandine nimbis.
Et Tyrj comites passim, & Troiana iuuentus,
Dardaniusque nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiõre: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & Tellus & pronuba Iuro

Dant

A

*Dant signum: fulsere ignes & conscius aether
Connubij, summoque vlularunt vertice Nymphæ:
Ille dies primus lethi, primusque malorum
Causa fuit, neque enim specie famaue mouetur.
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.*

B

Commista grandine nimbus. Secundum Iunonis promissa, His ego nigrantem commissa grandine nimbum. Et bene etiam grando dicitur: quia poterat nimbus contemni facilius, Murmur autem cœli ad infautum omen pertinet, quia tonitru dirimuntur auspicia. *Nepos Veneris.* Quidam indecenter dictum volunt, ut Venus auia sit. *De montibus amnes.* Ne vel inuestigare possint Tyrij reginam. *Deueniunt.* Bene supprimit rem pudendam, sic Terentius, *Quid tum f. tue? fateor. Prima & Tellus.* Satis perite loquitur. Nam secundum Eruiscam disciplinam nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ vel cœli dicitur. Quidam sane, Tellurem præesse nuptiis tradunt, nam & in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines vel cum ire ad domum mariti cœperint, vel iam ibi posita diuersis nominibus, vel ritu significant. *Et pronuba Iuno.* Quæ nubentibus præest. Iunonem autem dedisse signa per tempestatem constat & pluias, quæ de aere fiunt. Varro pronubam dicit quæ ante nupserit neque vni tantum nupta est, ideoque auspices deliguntur ad nuptias. *Fulsere ignes.* Ut dei nuptiales. Varro dicit, *Aqua & igni mariti uxores ducebant.* Vnde hodieque & faces prælucent: & aqua pesita per foelicissimum puerum aliquem, aut puellam de puro fonte, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lauari. Alij fulsere pro malo omine positum volunt. Cum enim ait fulsisse ignes, infautum connubium videtur ostendere, quia actio perimetur cum de cœlo seruatum est, & bene hoc totum ad Iunonem refertur, quia aer esse dicitur; Vnde aquas cum ignibus dedit. *Vlularunt.* Bene elegit medium sermonem. Nam ait Lucanus, *Non tu lætis vlulare triumphis.* In luctu autem vlulare non dubium est. Et ideo medium elegit sermonem, quia post nuptias mors consecuta est. Nonnulli ita accipiunt, quod vlulare veteres etiam in sacris dicebant, ex Græca consuetudine. Ergo vlularunt Nymphæ, quasi nuptiarum sacra celebrarunt. Græci autem *ἐκλυγμῶν* appellant, nam & primam congressionem *ἐκλυγμῶν*, dicunt, quod Virgilius ostendit, magnoque vlulante tumultu. *Specie famaue mouetur.* Species rerum Didonis præsentium est, quod quasi aspicitur: fama autem rerum absentium. Hoc ergo dicit, Non eam mouet, nec præsens deformitas, quod non in thalamo, sed in spelunca concubuerat: sed nec futura mox fama. Alij fama accipiunt facta qualitate aut respectu honestatis *τῆς ἀρετῆς*, adeo illam nec Tyriorum pudebat videntium talia, nec aliarum gentium quæ audiebant. Ergo fama deest mala. *Meditatur.* Exercet: sic Horatius, *Et h' rridum cultis diluuiem meditatur agris.* Nec incongrue dictum. Actus enim est in ipsa meditatione. Nam exercitium meditatio est. Sciendum tamen est hoc hodie in viis non esse. *Prætexit. Prætegit. Culpam.* Ut supra, Succumbere culpæ.

E

17 *Exemplo Libya magnas it fama per vrbes:
FAMA, malum quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parua metu primo, mox sese attollit in auras:
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.*

F

*Illam terra parens, ira irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo, Enceladumque sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicipibus alis:
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore pluma,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)*

Tot lingue, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
 Nolite volat cœli medio, terraque per umbram,
 Stridens, nec dulci declinat lumina somno:
 Luce sedet custos, aut summi culmine recti,
 Turribus aut altis, & magnas territat vrbes:
 Tam sili prauique tenax, quam nuntia veri.

Fama malum quo. Diffinitio est, vt quo ex præcedenti pendeat nomine: quanquam alij qua legant. Sane quo nisi diffinitio sit, legi non potest: nec enim procedit, vt ordo sit. Fama quo non aliud malum est velocibus. *Mobilitate viget.* Dat ei *ovugero ius*: & laudat a contrario. Cum enim omnia labore inuuantur, hæc crescit. Sane viget quidam pro vigescet accipiunt. *Metu primo.* Non primo metu sed primum, quod initio cautius loquatur, id est in principio: cum enim quis veretur ne auctor is sit, quod audit continet, at ubi sit vulgatum passim loquitur, & modo primo aduerbium est, non nomen. *Atollit in auras.* Sumpta licentia quæ minuebatur timore. *Ingrediturque solo & caput inter nobiles condit.* Hoc vult ostendere: nec humili eam fortunæ parcere, nec superiori. Vel quia famæ incertus auctor. *Terra parens.* Generalis est rerum omnium parens Tellus. *Ira imitatur deorum.* Amphibolon est, vtum ira sua propter extinctos gigantes: an ira deorum imitata, quæ extinxerat gigantes. Vel ideo ira deorum quod in eam fulmina & grandines de cœlo cadunt. *Extremam.* Aut post omnes gigantes, quæ ideo ad deorum vltionem nata est (nam per ipsam eorum crimina vulgata sunt) aut certe *extremam* pessimam. Omnes enim qui de medicina tractant, dicunt naturale esse, vt inutiliores sint qui nascuntur vitimi. Famam ergo inducit vltam esse fratres, quia ipsa deorum delicta vulgavit. *Vt perhibent.* Quotiescunque tabulosum aliquid dicit, solet inferre Fama est. Mue ergo modo cum de ipsa fama loqueretur, ait, *Vt perhibent.* *Cæo Enceladisque.* Isti Gigantes fuerunt inter alios, qui Iouem superpositis montibus regno cœlesti detrudere conati, fulminibus sunt deleri, & beel legit ex fratribus maximos, ex quibus extirparetur. *Pedibus celerem & pernicibus alis.* Conuertit rerum epitheta. Nam pernix pedum est: vt, *Pernicibus ignea plantis:* Celeritas pinnarum est: vt, *Celerique fuga sub sidera lapsæ.* Aut certe intentio describentis est, superuacuum est enim alas habenti pedum pernicitas, aut sic intelligit pedibus celerem, & alis velocibus. *Monstrum.* Bene vituperavit famam ex accidentibus personæ preparantis alas & fratres, & quod eam describit non est narratio, sed argumentatio, quid ni monstrum, quæ huius naturæ sit vt quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures & cetera. *Quot sunt corpore pluma.* Non ipsius, sed in omnium corporibus. Nam exaggeratio est: ac si diceret, quot sunt arena. *Oculi subter.* Aduerbium est: ac si diceret, non sub plumis, sed sub ipsa: & mire subter quasi quæ non videatur, & omnia videt, & reliqua *Mirabile dictu.* Sic exclamavit Poëta, quasi minus admirationis haberet ipsa descriptio. *Tot lingue.* Infinitus est numerus. Nam re vera quot sunt homines, in quibus est fama, tot ora habent, quot sunt & hominum. *Totidem ora sonant.* Aliud visu, hoc est ora, alij auditu, hoc est sonant. *Nolite volat.* Bene naturalem rem dixit. Denique quanto celatum est aliquid, tanto magis quæritur: & sine dubio incipiens fama semper obicura est: quæ diulgata conquireit. Vnde ait, *Luce sedet custos. Cœli medio.* Absolute, quia inter cœlum terramque medium est. *Terraque per umbram.* Nolite, umbram terræ, esse nusquam significauit apertius. *Stridens.* Potest & ad oris sonum, & ad volatum referri. *Dulci declinat lumina somno.* Qui est omnibus animalibus dulcis, & somno, vtum ablatiuo an datiuo. Melius interpreteris quasi non cumbit illi. *Luce sedet.* Id est per diem aut vt lux cepit, & bene nocturna illi & diurna officia dat, ne dulci somno capiatur. *Custos.* Speculatrix. Ne quid eam præteriret, non quæ custodiat aut seruet. *Summi culmine recti.* Per domos nobilium propter res prauas. *Turribus aut altis.* Per domos regum, propter reipublicas. *Vrbes.* Populos. Id est plebeios: Et ostendere vult famæ linguis neminem exceptum qui non exagitari possit. *Tenax.* In omnibus perueuerans: Tam enunciandis falsis rebus quam in veris.

18 *Hæc tum multiplici populos sermone replebat,
 Gaudens & pariter facta, atque infecta canebat:
 Venisse Aneam Troiano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido.
 Nunc hyemem inter se luxu, quam longa fuere,
 Regnorum immemores, turpique cupidine captos.*

Hæc

A *Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora.*

Hæc cum. Vel fama talis, vel hæc facta. *Populos*. Vtrum generaliter, an Tyrios & Troianos tantum. *Gaudens*. Propter inuentam materiam. Et quidam non temporale famæ epitheton. *Gaudens* esse voluit, sed generale vt multiplici sermone gaudeat, quo tunc populos implebat. *Facta atque infecta*. Sicut sequentia indicant. Et est quasi prouerbiale, nam hoc est, Tam ficti prauique tenax quam nuncia veri. *Venisse Æneam*. Hæc facta sunt. *Viro*. Marito, vt, Vir gregis ipse caper. *Dignatur*. Librauit sermonem, quasi personæ superioris. *Hyemem inter se luxu, quam longa fouere*. Id est nunc hyemem inter se fouere luxu, in quantum longa est ipsa hyems. Sic in VI II. Tybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem Leniit. *Quam longa est ipsa nox*. Veteres fouere pro diu incolere & inhabitare dixerunt, vt ipse alibi. *Fouet humum*. *Regnorum immemores*. Hoc fingit. Nam & illi curæ est Carthago, & Æneæ Italia. An quia quod vna patitur, duobus assignat. *Cupidine*. Veteres immoderatum amorem dicebant: *Afranius Neraria*. *Albus est amor, alius Cupido, amant sapientes, cupiunt ceteri*. Plautus cum distinctione posuit, *Cupidon eo conficit anne amor*. Quod intellegitur vehementer illam amare vel impatienter. Ipse alibi. *Quem Venus Cupidoque imperat, suadet amor*, dicendo imperat violentiam ostendit, suadet addendo moderationem significat. *Dea fœda*. Crudelis, impia, quod alibi interpretatur, Eadem impia fama furenti Detulit. *In ora* Palam, vt antequam audiant loquantur & proprie ora. Terentius, *In ore est omni populo*.

C 19 *Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satius, raptam Garamantide Nympham,
Templa Ioui centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit vigilemque sacrauerat ignem,
Excubias diuim æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina fertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras media vnter numina diuim,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.*

Iarbam Filium Iouis Hammonis. Liber, vel vt alij dicunt Hercules cum Indos peteret, & per deserta Libyæ, hoc est per Xerolibyzam exercitum duceret, fatigatus siti, Iouis patris sui implorauit auxilium, cui ille arietem ostendit, quem secutus ille peruenit ad locum quendam in quo aries terram pede suo scalpsit, e quo loco fons manauit. Vnde factum est vt Ioui Hammoni ab harenis dicto lingua Libyca, templum cum simulacro cum cornibus arietinis constitueretur, quod ideo fingitur, quia satis eius sunt innoluta responsa. Aut quia Libyæ Hammonem arietem appellant. Alij hunc Hammonem in lupo natum vbi sola ouis fuerat, a finitimis inuentum dicunt, creditumque ex Ioue & oue natum, appellatum Hammonem ab harena quia ibi tale solum est. Alij inter Cyrenas atque Carthaginem locum tradunt fuisse, in quo pastores puerum arietinis cornibus insignem, in harena sedentem ac vaticinantem deprehenderunt. Hic sublatus tacebat, repositus loquebatur: mox cum e conspectu hominum subito recessisset creditus est deus, vnde Iouem ideo ibi colere cœperunt, nomine Hammonem, quod in harena fuerat visus. *Aggerat iras*. Super eas quas habebat ex contemptu. *Rapta Scuprata*, vt, Rapti Ganymedis honores. Et rapti raptoris mortem, vel nuptias optet. *Garamantide nympham*. Et proprium potest esse, & gentile. Nam Garamantes sunt iuxta Libyam. *AGaramante filio Apollinis*. *Centum*. Finitus numerus pro infinito. Sane in primo Æneidis qui mos sit templorum constituendorum relatum est, quæ aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspiciato potest. Hic ergo templum tantum sacra declarat, cum subiungit *Centum aras posuit, vigilemque sacrauerat ignem, Excubias diuim æternas, pecudumque cruore, quibus scilicet & sacratio ageretur, & nihil de publicis rebus actum aliqua narratione subiungit*. Alij templum dicunt non solum quod potest claudi, verum etiam quod palis aut hastis, aut aliqua tali re, & lineis aut loris, aut simili re leprum est, quod & factum est. Amplius vno exitu in eo esse non oportet, cū ibi sit cubitus auspicians.

Aras posuit. Per præteritum perfectum intulit. *Sacrauerat*. Per præteritum pluquam perfectum. At e contrario *Multa* ualabat cæde, & *Ardentesque* auertit. Alibi simile ichema per tempora, ipse oratores ad me, & c. cum sceptro milit, mandat, & c. & *Mactat binas de more bidentes*. Vnaque fundebat pateris, *Vigilem ignem*. Vtrum ad quem vigilæ agebatur, an perpetuum? *Excubias*.

diuum aternas. Diffinitio est aterni ignis. Quid est ignis peruigilis? excubiæ deorum. Quod significat si e intermissione fieri sacrificia, atque excubare per diem & noctem vt dicimus, cotidie in officio esse Non ergo apud quas dij excubant, sed quæ diis excubantur. Et sciendum nõ vacare ratione. vt in aliquibus templis sit ignis peruigil. Nam potestates aut terrenæ sunt, aut æriæ, sed quia æther ignis est, ideo in ætheriarum potestatum templis ignis est, vt reddatur eis imago sui elementi. Est autem in templo Iouis, quia æther est: Mineruæ, quæ supra ætherem est. Vnde patris de capite procreata esse dicitur. *Variis florentia feru.* Aliis atque aliis, ac si perpetuo tempore. *Isque amens animi.* Et amator & barbarus & amens animi, vt scæuit inops animi. Sane amens animi no minatiuum pro genitiuo posuit, num ergo amentis animi? *Amaro.* Quod audierat sibi prælatum *Aneam,* amaro: *Aspero.* vt, Hostis amare quid increpitas? *Media inter numina diuum.* Ac si diceret, & diis testibus: vt Salustius, *Qua medius fidius vera licet mecum recognoscas.* Id est sis dictis medius Fidius, id est *diis vobis,* Iouis filius, id est Hercules. Medium dixit testem. Sane multi Munera legunt, hoc est in media precatione deorum: & est inuidiosus, si inter munera quæ ipse sacrauerat. *Manibus supinû.* Iuxta rationem, Nam inferos demissis ad terram manibus iauocamus, vt Homerus inducit Alteam matrem Meleagri manibus in longum porrectis, vt ipse alibi, *Passis de litore palmis:* *Cœlestes læua ad cœlum,* vt modo, & alibi: *Duplices tendens ad sidera palmas.* *Supplex orasse.* Hæc adlocutio conquestionem habet, orasse, autem dixisse. Vnde oratores dicti: nam rogare non procedit, quia conqueritur magis.

20 *Iuppiter omnipotens cui nunc Maurusiapietis
Gens epulata toris, Lenaum libat honorem:
Aspicias hæc: an te genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cœcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina qua nostris errans in sinibus, urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, conubia nostra
Reppulit, ac dominum Aneam in regnarecepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Mœonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, raptò potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.*

Iuppiter omnipotens. Epitheta quæ commemorationem potentiae habent, interdum exprobrationis vim obrinent, vt hoc loco. *Maurusia.* Maura, nam protentio est nunc, *Cœlius,* *Maurusia* qui iuxta Oceanum colant. *Nunc epulata* Pro epulans participium, & bene dixit. Dum in epulis est. Quasi celebrantibus eius sacra tanta iniuria acciderit. Officia enim in deos, licet aternam habeant gratiam, & spectent tam præteritum quam futurum, tamen in præsentem plus valent. Semper autem propter hospitalitatem Ioui libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei sacrificatur. *Lœneum.* Bacchicum. Nam Liber Lenæus dicitur, quia lacubus præest, id est *ὄπι τῆς κρητῆς ἀπὸ λυαῖς.* Nec potest dici Lenæus à mentis delinimento, cum sit à Græco tractum, Ex calcatorio *ὄπι τῆς λυαῖς.* hoc est lacu. *Aspicias hæc.* Id est talia, Et hoc sentit, itane talia aspicias, nec vindicas? *Fulmina torques.* Vel intorques, vel gubernas. *Nequicquam horremus.* Quia non iudicio hæc facis. Quia non punis malos, & superuacua. *Horremus.* Aut quia existimamus ea non emitti manu tua. An nequicquam pro non? vt sit, Tu fulmina non torques. *Cœcique ignes.* Non quia non videntur: sed quorum origo non apparet. An quorum rationem ignorantes: timemus. Alij enim de ventis dicunt fieri: alij de nubibus: alij de aere fulmen: Iuuenalis, *Non quasi fortuito, nec ventorum rabie, sed iratum cadat in terras & vindicet ignis.* In nubibus. Ac si diceret, non ex te fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. *Terrificant animos & inania murmura miscent.* Latenter secundum Epicureos locutus est. *Fœmina.* Inuidia sexus contemptu inferioris & iam incipit specialis conuestio. Est autem ordo, fœmina errans, quæ in nostris sinibus urbem posuit. Et est exaggeratio primum quod pretio, deinde exiguam de incertis legibus. *Pretio.* Vt ostendat eam nec meruisse per gratiam, nec inuasisse yritute. Et si vendidit, quid conqueritur? Scilicet aut de fraude facta per corium, aut ex nuptiarum promissione. Aut exiguam pretio, pro exigui pretij. *Litus.* Non ait agros sed litus, terram mari vicinam, vt supra diximus. Modo etiam infertilem sibi, & angustam vult ostendere, hoc est talem

- A** Iem illi dedimus terram, quæ nulli esset necessaria, qua tamen contenta fuit. *Arandum*. Videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur noua ciuitas tauro & vacca, ita vt vacca esset interior: à magistratu muri designarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas ciuitates aratrum adhibitum, vt eodem ritu quo condita subuertatur: Horatius, *Imprimetque muris hostile aratrum. Loci leges dedimus*. Aut quam tributariam fecimus: aut cui ideo ciuitatem concessimus, vt in nostrum veniret matrimonium, vt iusta ira sit. *Connubia*. Hic nu produxit cum alibi corrpuerit, vt, Connubio iungam stabili. *Nostra*. Pro mea nobilium est autem hic sermo. Sic Numanus, En qui nostra sibi bello connubia poscunt. Salustius, *Nos in tanta doctissimorum hominum copia. Dominum*. Vt superius, Liceat Phrygio seruire marito. est autem de iure quasi per coemptionem. Vel dominum maritum, vt alibi dominam vxorem, Hi dominam ditis, & est quasi vehemens accusatio, me maritum respuit, & Æneam non virum, sed dominum recepit. *Paris*. Similis Paridi: & iniuria à persona. Probrosus enim non lenibus* veteres conuicia dicebant, vt Sallustius, *Tyrannumque excusitam maxima voce appellans*. Bene autem Paris, quasi qui sustulit alij matrimonium pactum: sic Iuuenalis, *Et calvo seruiret Roma Neroni. Sem-ruro comisatu. vt*. O veræ Phrygiæ, neque enim Phryges, id est effœminati: Et bene non iolum regi, sed & sociis conuicium facit. Sane quidam tradunt iure hoc in Frigas dictum, ab ipsiis enim ferunt cœpisse supra puerorum. *Maonia Mira*. Lydia: nam vrebantur & Phryges & Lydij. *Mira*. Hoc est incuruo pileo: de quo pendeat etiam baccharum tegimen. Sane quibus effœminatio crimini dabatur, etiam mitra eis adscribatur: nuda enim lectio mitras proprie meretricum esse docet. Ergo ex habitu qualitate mutatur inuidiam, eum enim non iam effœminatum, velut meretricem appellat, quod est inimici non mulieris tantum, sed etiam meretricem vocare, cum sicut supra dictum est, alios insectetur dicens: O verè Frigiæ, neque enim Friges. *Crinemque madentem Subnixum*. Crinem vnguentatum subnixum & subligatum habens. Aut subnixus, fiducia elatus. *Rapto potitur*. Stupro fruitur. Nam proprie raptus est illicitus coitus. Nec enim hic rapuerat. *Templis quippe tuis*. Ac si diceret, Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad inrisionem dictum, Iuppiter omnipotens: ac si diceret, tu es qui potes omnia. *Fouemus inanem*. Aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. *Fouemus autem auxiliamur*, quasi rem per se infirmam.

- D** 21 *Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens: oculosque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos fama melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardanumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit vrbes
Alloquere, & celereis deser mea dicta per auras.*

- E** *Orantem*. Pernoctantem non precantem, vt supra dictum est. Talibus orabat Iuno. *Arasque tenentem*. Veteres aras dicebant, postea immutata littera sin r, aras dixerunt, sicut Valestios Valerios, Fusios Furios: Quod Varro libro quinto Rerum diuinarum plenius narrat. Necessè enim erat à sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis sacrificatio grata non esset, quod plenius intelligi voluit gratum hoc esse vnumibus, subiungendo Arasque tenentem Audiit omnipotens. *Oculosque ad mœnia torsit*. Vt inde pellat Æneam: nec videatur esse contrarium, quia turbantur omnia Ioue in Africa respiciente: Nam vtrumque à turpi liberat fama. *Oblitos fama melioris amantes*. Oblitos & eos dicimus qui aliquid negligunt, vel quibus aliquid excidit, vt hoc loco, & id quod de memoria excidit. Sed figurate vt, Nunc oblita mihi tot carmina. *Fama autem meliorum*. Hoc est, Neque enim specie famave mouetur. *Vade age nate*. Singulis verbis & iubentis, vt vade, & hortantis vt age, & blandientis, vt nate, expressit adfectum. *Voca Zephyros*. Aut quibus Æneas nauiget: vnde est, Nec Zephyros audis spirare secundos, aut quia vehebant Mercurium: vt, Ventosque secabat. Item, Rapido pariter cum flamine portant. *Dardaniumque ducem*. Ordo est, Dardaniumque ducem adloquere. *Tyria Carthagine*. Quasi homini iratus, ciuitati epitheton patrium dedit. Carthagine autem pro Carthagini: & pro aduerbio in loco, de loco posuit: sic Horatius, *Roma Tybur annem, venisus Tybure Romam*, pro Tyburi. *Expectat*. Moratur, deterit tempus.

Non respicit urbes. Non cogitat cum illum necesse fit ad Italiam nauigare. *Celeres*. Pro celer vel celeriter.

22 Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
 Sed fore qui grauidam imperiis, belloque frementem
 Italiam regeret, genu alto à sanguine Teucris
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria verum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem:
 Aescanione pater Romanas inuidet arces?
 Quid struit: aut qua spe inimica in gente moratur?
 Nec prolem Ausoniam, & Lauinia respicit arua:
 Nauiget: hæc summa est, hic nostri nuntius esto.

Non illum nobis, & c. non intelligimus. Pulcherrima. Epitheton perpetuum, nec ad præiens negotium pertinens. Graiumque ideo bis vindicat armis. Alij dicunt bis, semel à Diomedis singulari certamine: in quo à Diomede percussus est saxo. Iuuenalis, *Vel quo Tydides percussus pondere coxam Aeneæ*. Iterum in excidio: alii dicunt sicut legimus, Descendo ac ducente deo, & Hoc erat alma parens. Alii dicunt propter Diomedis & Achillis certamina singularia contra Aeneam. Sed quando cum Achille dimicauit, à Neptuno liberatus est. Quando cum Diomede à Venere, potest tamen quod pro Venere fit à Venere factum videri. Sic enim Iuno impunitat Venere, quod pro ea factum est, dicens: Potes in totidem classes conuertere Nymphas. Potest etiam & alter esse sensus. Nam Troia antea ab Hercule, qui & ipse Græcus fuit, capta est: vt intelligamus iam tunc Aeneam natum fuisse. Nec enim multum temporis fuit: cum conllet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. Vindicat, autem pro vindicauit, & quædam ideo præfenti, præterito tempore ponuntur, ad maiorem significatione figurandam. vt. Vel qualis equos Threiffa fatigat, i. Georg. Cœumque Iapetumque creat, vt è contrario præteritum tempus ad exprimendam celeritatem. vt Suras incluserat auro, & Exiit ad cœlū ramis felicibus arbos, & Vinprimendam celeritatem. vt Qui in libertatem vindicat, id est eripit seruituti. Grauidam imperiis. Quasi paridicat eripit, vt Qui in libertatem vindicat, id est eripit seruituti. Grauidam imperiis. Quasi paridicat eripit, vt vnde multi imperatores possunt creati: vt, Hinc populum late regem. Ideo autem grauida ablatiuo iungitur: quia etiam grauis illa re dicimus. Vnde est huius origo sermonis. Sic Plautus in Amphitrione: *Vxor tua non puero, sed peste grauis est*. Alij hunc ordinem volunt, sed fore qui Italiam grauidam bello frementem imperiis regeret. *Belloque frementem*. Exceptis temporibus quibus à Latino regebatur: vt Longa populos in pace regebat. Nam aliis bellicosa fuit Italia. Alto. Illustri, nobili. Proderet. Modo protenderet, & propagaret. Propago autem si genus significet, Pro breuis est: vt sit, Romana potens Itala virtute propago. Si de arbore dicas, pro longa est: vt, Flexos propaginis arcus, Expectet. Prodere sane significat & occulta detegere, vnde proditores dicti, & decipere vel perdere: vt, Vnius ob iram Prodimur: & est in infimitum hæc glossula polysemos. Plautus, *Nam, illud quod dat perdit, & illi prode vitam ad miseriam*, cum de paupere loqueretur. Super sua laude. Id est pro sua laude: & Græcum est schema, sic enim Demosthenes, *vap' id e'radu*, Id est, pro corona. Molitur. Præparat, exercet. Aescanione. Propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc adserit Poëta, vt laudando Iulium, Cæsarem laudet: quod ab eo originem ducit: vt Iulius à magno demissum nomen Iulio. Romanas inuidet arces. Honestior elocutio est, si addamus quam rem inuidemus, vt, Liber pampineas inuidet collibus ymbas. Inimica in gente. Præoccupat quasi præsciis, nam nondum inimica est. Nec prolem Ausoniam. Vt in sexto, Nunc age Dardaniam prolem quæ deinde sequeretur Gloria. Vel quia de Lauinia Silium habuit. Hæc summa est. Id est mei præcepti collectio. Hoc est totum propter quod mitteris, vt, In summa, non Mauus erat, nec Sarmata, nec Thrax. Et ic nostri nuntius. Pro talis, vt, Manibusque meis Mezentius hic est, & Hunc ego te Euryale aspicio, pro talem.

23

Dixerat: ille patris magni parere parabat
 Imperio: & primum pedibus talaria neciit
 Aurea, qua sublimem alis, sine equora supra,

Sen

- A** *Seu terram, rapido pariter cum flumine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille euocat Orco
Pallenteis, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat:
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila, iamque volans apicem, & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur & imbris:
Nix humeros infusa regit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.*

B *Parere parabat.* Non respondit quasi numen inferius: sed dictis obtemperat. Vt, Paret amor dictis caræ genitricis. *Talaria nectit.* Mercurius ideo dicitur habere pœnas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit. Vnde & velox & errans inducitur: vt, Quos ignis cœli Cylleniis erret in orbis. *Tum virgam capit.* Id est caduceum: quod primo Apollo habuit, & donauit Mercurio accepta ab eodem lyra sibi tradita. Sic Horatius, *Fraternaque humero lyra.* Huius autem virgæ hæc est ratio. Mercurius & orationis deus dicitur, & interpret deorū. Vnde virga serpentes diuidit. id est venena. Nam serpentes ideo introrsum spectantia capita habent, vt significant inter se legatos colloqui & conuenire debere, quia bellantes interpretum oratione sedantur. Vnde secundum Liuium legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per fœciales à federe bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. Quibus caduceis duo mala adduntur, vnum Solis, aliud Lunæ. Sane in ipsis serpentibus hæc opinio est, Mercurius hæc tam fera animalia concordat, nos quoque concordare debere certum est. *ipsum autem Græce dicitur, & ἰσχυρὸν ἐπιπλοῦναι.* Latine interpret. Sane caduceum postea inuentum dicitur, virga verò insignis potestatis est, nam ideo ea & magistratus vtuntur, dicta quod diu rigat, hæc & vates plerumque vtuntur, vnde & Circe videtur homines mutasse, vt, Aurea percussum virga. Et hodieque tā atletarum quam gladiatorum certamina virga dirimuntur, & præfecti gentium Maurarum cum fiunt, virgam accipiunt & gestant. *Animas.* Pro vmbribus: secundum poeticum morem. Animæ enim in cœlo sunt: vt, Vita dehinc cœlo facies delapsa parentis. Huius autem rei ratio alterius est scientiæ. *Lumina morte resignat.* Claudis, perturbat. Et est aliud quod Physici dicunt, pupillas quas in oculis videmus, mortuos ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. Hoc ergo dicit. *Resignat* hoc est aufert signa luminibus. Id est signorum quibus quæque noscuntur intellectum tollit. Cicero resignare pro auferre, in pro Archia ait, *Quandiu incolonus post damnationis calamitatem, omnem talium fidem resignasset.* Hoc est abstulisset. Alij tradunt resignare vetuste ita dictum. vt no. adsignare dicimus pro damno, vt est apud Catonem in Lucium Furium, *De aqua quod actines ad salinatos ararios, cui cura veltigalium resignat, & idem in oratione, Ne spolia sig ventur nisi de hoste capta, sed tum ubi y dimisi sunt: reue tantur r. signatis veltigalibus.* *Agit ventos.* Non vocat aut tranat, nam sequitur. Et turbida tranat, an ergo ducit atque moderatur: vt Mulcentem tigris & agentem, vnde & pedagogos dicimus: an excludit ac pellit, vt, Ac membris agit atra venena: An sequitur, vt Palantes Troas agebat? An ante se agit, ne reflectant, vt equos agit, quia illis defertur? nam dixit Rapido pariter cum flumine portant. An agit, in actu est: Salustius: *Inter certamina donationu aut libertatis agit. Tranat.* Transuolat: vt, Nare per ætatem liquidam suspexeris agmen. *Apicem & latera.* Bene ei quæ sunt hominis dat. Nam & humeros, barbam, mentum, senem dicit. Hic autem Athlas rex fuit, qui habuit. Sicut quidam volunt, iuxta Aethiopas pomarium, in quo mala aurea nascantur, quæ Hesperides & inominis Draco custodiebant. hic cum audisset à Themide antiquissima deorum vate, cauendum esse à Iouis filio, qui ea poma quandoque sublaturus esset, & timorem nullum tuiciperet, audito quod Perieus Iouis esset filius, suscipere eum hospitio noluit, à quo in montem conuersus est viro Gorgonis capite. Vt autem in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nam & syderum cursum deprehendisse dicitur, & Herculem docuisse. Sane Latine Atlas Telamon dicitur, sicut Nelus Melo. *Atlantis Aetheris & Digi filius,* cui pœnae gratia cœlum impositum dicitur, quod, vt quidam volunt, cum Titanibus steterit. *Duri.* Laboriosi, & merito qui cœlum iustinet. vnde ait sicut hoc est iustinet, propter altitudinem, nam altus est nimis. *Atlantis cinctum.* Repetitio cum emendatione & actu. *Nix,* niuis facit: sed verbum ninguat nō hinc venit: sed ab eo quod est hæc ninguis & hæ ninguet. Lucretius, *Abas effundere ninguet.* Ninguat autem prima persona caret, & secunda: quia non est in nostro arbitrio. Fabula autem talis est, Nilus Calliroen Ocean.

filiam amabat. ex his nata puella nomine Chione, quam cum rure vitam agentem Iuppiter Mercurio tolli, & nubibus misceri præcepit. vnde factum est, vt niues quæ cadunt Græce *χίωνες* appellentur, quæ tamen niues representantes virgines & vitam priorem, motibus magis in hærent. Ideo autem calentes niues lata exurunt, vt ostendant puellam iniuriam quam pertulit à rustico vindicare. *Præcipi aut. vt.* Nox humida cælo præcipitat præcipitantur. *Sens.* Aut propter ætatem: aut ad iustitiam ad niues: vt, Gelidus canis cum montibus humor Liquitur. *Riget.* Aut frigida est, aut recta est: Vnde & rigorem dicimus directionem. Inde est Vestesque rigeant, & Dri-
guere oculi.

24

*Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præcepit se corpore ad vndas
Misit: aui similis, quæ circum littora, circum
Piscos scopulos, humilis volat, æquora iuxta.
Haud aliter terras inter cælumque volabat,
Littus arenosum Libya, ventosque secabat.
Materno veniens ab auo Cyllenia proles.*

Paribus alis. Leni volatu, vt Dixit: & in cælum paribus se sustulit alis. *Nitens.* Quidam pro volans accipiunt, & est participium à verbo nitor. *Cyllenius.* Aut ab auia: vnde paulo post, Cyllenia proles. Aut à Cylleno Arcadiæ monte, vbi dicitur esse nutritus. *Toto corpore.* Vno impetu excussus. Sic Lucanus, *Nec se tellure cadaver Paulatim per membra leuat, terraque repulsum est Erectumque smel. Aui similis.* Incongruum heroico credidit carmini, si mergum diceret, vel vt quidam volunt fulicam: vt alibi ciconiam per Periphrasim posuit: Candida venit aui longis inuisa coloris. Sic est, Et testa cum ardente viderent Scintillare oleum. Sane fabula de mergo talis est: Iacus quidam puer nympha Alexi præditus, aliam eiusdem fontis nympham amabat, quæ cum iniequentem amatorem fugeret, ad quoddam specu delata calcato serpente interempta est, quod postquam amator vidit, in mare se præcipitavit, cuius cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in auem mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent. *Piscos.* Pisculentos, caula cur volat. *Et unilis.* Humiliter, & tractu est ab humo, vt, *Qua me quoque possim Tollere humo. Littus arenosum Libya.* Bene arenosum addidit. Nam in Libya erat: sed non in arenosa. Mauritania enim aspera & iylueltris est. *Ventosque secabat.* Quia omnis aui in ventum volat, vt, *Illam notos atque atra volans in nubila fugit. Materno ab auo.* Per Maïam Atlantidis filiam.

25

*Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces, ac tecta nouantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice lana
Demissa ex humeris: diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.*

Alatis. Participium verbo carens. *Magalia.* Afrorum casae, & mapalia: idem significant sed magalia, *ma*, prodicitur, mapalia vero corripitur: vt, Et raris habitata mapalia tectis. *Stellatus iaspide fulua.* Gaius Memmius de triumpho Luculli, Syriaci calceoli gemmarum stellati coloribus. Participium sine verbo. *Iaspide autem fulua,* pro viridi: vt, Fuluaque caput neccentur oliua. Dicit etiam Plinius in naturali historia, multa esse iaspidum genera: in quibus etiam fuluum commemoratur. Hoc & Dydimus & Nicander adfirmant. Alij tradunt Iaspidem in zmaragdum transire. *Ensis erat.* Ensem pro vagina posuit. Et multi iaspidem volunt ad gratiam pertinere. Alij ad salutis custodiam plurimum posse: Ergo necessaria Æneæ in rebus trepidis, qui inter ignotas & bilingues deuenerat gentes. Traditur etiam hanc gemmam concionantibus necessariam, nam Græcus ea dicitur in concione sepe viuis, & hic Æneas quasi regni particeps in publico velut in concione, à Mercurio corripitur. Bene ergo hic et habitus datur. Ne enim Tyrij aut vt profugum alpernarentur, aut obedire, vt aduenæ nolent. Sane bene describit luxuriantis enses: aliter s. *Æn.* Patiferum que enses, & Ensem Quem Diuino ignipotens. Hic capulum aut vaginam at in illi ferrum. Sed peritus poeta cum amatoris luxuriantis vaginam describit alias etiam inseruit rationes cur iaspidem dixerit. *Lana.* Genus vestis. Est autem proprie toga duplex, amictus auguralis. Alij amictum rotundum, alij togam duplicem in qua Flamines sacrificant in fibulari. *Quidam* tradunt bene filio Veneris habitum lænæ datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris indicauit. vnde populi Lænates propter hunc habitum, qui se de Veneris genere ortos volebāt. Alij

A Alij inuentorem huius vestis ab hac ipsa veste Lanatum appellatum tradunt. Quidam muliebrem vestem quasi amatori aptam volunt. Quidam Pontificalem ritum hoc loco expositum putant. Veteri enim religione Pontificum præcipiebatur inaugurato Flamini, vestem quæ Lanata dicebatur, à Flaminica texi oportere: quam vestem cum cultro quæ secespita appellabatur uti debere. * Secespita autem est culter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum, argento, auroque fixo, clavis æneis, quo Flaminicæ virgines Pontificesque ad sacrificia vtuntur, eaque iam sacra est. Appellatur autem secespita à secando. Hic ergo Virgilius in Aenea quem sacratum intelligere vult, omnia supradicta latèter amplexus est. Nam inaugurationis meminit cum dicit, Paribus nites Cyllenius alis, & Aui similis, & Volat æquora iuxta, ostendit enim Aeneam auspicato, & à Carthagine iustum abire. Togam autem duplicem, quam purpuream debere esse non dubium est, hoc versu declarat, Tyrioque ardebat murice lana. Sete pita autem quoniam gratum non erat ipsius nominis facere mentionem, ita meminit, Stellatus raspede fulua Ensis erat. Ensem ergo pro cultro longiore debemus accipere, stellatum autem pro acutis ancis vinctum. Lapidem autem ideo intulit, ne totus à rege discedere videretur, cui propositum est, veterum ceremoniarum ritum, aliud agens contingere. *Demissa ex hameris.* Ex qualitate amictus ornatum amatoris expressit. *Diues quæ munera Dido.* Non addidit cuius rei dices, ut alibi Diues opum variarum, & Diues equum, diues pietæ vestis & auri. Sane hoc loco docuit Flamini à Flaminica fieri vestem oportere, cuius lanam ipsa per se & nere debeat & texere: Non enim dixit, fieri iusserat aut miserat, quod ad expositionem nominis pertinet. *Et tenui telas discreueras auro.* Ostendit ipsius manibus textam.

C 26 Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginiis alta
Fundamenta locas, pulchramque vxoris urbem.
Extruis heu regni verumque oblite tuarum.
Ipse deum tibi me clare demittit olympo
Regnator, caelum, & terras qui numine torquet:
Ipse hac ferre iubet celeres mandata per auras.
Quid struis: aut qua spe Libycis teris oia terris?
Si te nulla mouit tantarum gloriar erum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem, & spes heredis Iuli
Respice: cui regnum Italia, Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenus ore locutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euauit auram.

E Inuadit. Habitum futuræ orationis ostendit. Et notandum non eum tantum nuntij, sed etiã caduceatoris, id est oratoris officio fungi. Nam & persuadet & nuntiat. *Tu nunc.* Tu inuectio est, & nunc, id est hoc tempore quo tibi nauigandum, vel pro tua spe laborandum est. *Alta.* Quam altam vis fieri. *Locas.* Pro collocas vel iaci. *Vxorius.* Nimum vxori deditus vel seratus, vt Horatius, *xorius amnis.* *Extruis.* A struice, Plautus in Menecmis, *Tantas struices concinat patinarias.* Neuis nominatio singulari, *Seruis malorū.* *Et eu regni.* Hic increpac vt misereatur. *Ipse.* Dat dictis auctoritatem: vt, *Quæ Phœbo pater omnipotens.* Et, Imperio Iouis huc venio. *Claro deus Olympo.* Olympus quasi ololampus dictus est: siue mons sit Macedonia qui dicitur esse uersorium deorum, siue caelum. Vnde addidit *Claro.* vt Pleminyrum vndosum. *Accentus sane Græcus tunc potest esse,* si sit Græca declinatio, vt, *ἐὺ γενος ἐὺ γένος.* Nam Latine Olympi. *Regnator caelum & terras.* Omnem mundum. *Torquet.* Vtrum quia mundus volubilis est? an Torquet, regit, sustinet: vt. *Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques.* *Namine autem est,* aut nutu aut potestate. *Hac.* Quæ dicturus est. Nam supradicta ex se dixerat. *Quid struis.* Vtrum ædificas, an moliris? an incipis machinari. *Qua spe Libycis teris oia terris:* Terratum orbem significat, terræ autem partes sunt. *Teris.* Per negligentiam tempora consumis, & est verbum ad ignauitatem positum: Sallustius, *Ibi triennio frustra trito.* Et cum Iuppiter dixerit, *Inimica in gente moris,* adhuc non dixit quæ non esse. intellecturus Aeneas. *Debentur.* Honestius plurali numero respondit. *Surgentem.* Crescetem: vt, *Surgentem in cornua trauim.* Item, *Surgentem;* nouæ Carthaginiis item. *Cyllenus.* Antonomastichum est pro proprio. *Ore.* Oratione. *Mortales visus.* Aut oculis se Aeneæ iustulit: ut humanam reliquit effigiem, quam

sumperat, ut ab Aenea possit videri: quod melius est. *Medio sermone.* Atqui exsequutus est omnia quae Iuppiter dixerat: sed sermo eius consensus orationis, & confabulatio duorum vel plurimum. *Medius* ergo sermo est, cum persona cum qua quis loquitur, non respondet, ut nunc fecit Aeneas.

27 *At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectaque horrore comae, & vox faucibus haesit,
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agari quo nunc reginam ambire furentem
Audeat, affatu? & qua prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc:
In partesque rapit varias, perque omnia versat.*

Aspectu. Numinis scilicet, ut, Ipse deum manifesto lumine vidi, Intransentem muros: *Arrectaque horrore comae.* Subaudi, sunt. *Dulcisque relinquere terras.* Deest *quanquam.* Per quod intelligi vult Aeneam amo, unde est, Inuitus regina tuo de litore cessi, ut non videatur ingratus, deo tum excusatur imperio: sic ipse in sexto, Sed me iussa deum. *Attonitus tanto monitu.* Proprie iuxta quem deus missus à Ioue stetit, à quo & fulmina iaciuntur quae attonitos faciunt? Attonitus enim est proprie iuxta quem fulmen cadit. *Heu quid agari?* Vt solet, personis de quibus loquitur adfectum commodaui: ut nono Aeneidos: Heu quid agat, qua vi iuuenem, quibus audeat armis Eripere? *Ambire.* Blanditiis vel subdole circumuenite. Et ambio illam rem dicimus: ut, Neu connubiis ambire Latinum. *Sallustius.* Ambio multos mortales falsos serui subegi. Significat & rogare, *Sallustius* in Iugurth. Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur, & ambio illum pro rogo illum, *Sallustius*, in primo, Idem fecere Octavius & Quinius Capto sine graui curisquam expectatione, neque sane ambitu publici, hoc est neque valde rogati. Ambitores etiam diuinationem vel hic pro initiis, sed exordium in duo diuiditur: in principium & orationem, sicut in Rhetoricis legimus.

28 *Hac alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum:
Classem aptent, taciti, sociosque ad littora cogant:
Arma parent: & qua sit rebus causa nouandis
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & qua mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus, ocyus omnes
Imperio leti parent, ac iussa facessunt.*

Alternanti. Varia mente tractanti. Et per hoc ostenditur cogitasse eum etiam anore: sed praetulisse voluntatem deorum. *Visa est.* Ideo visa est pro necessitate deorum. *Classem aptent.* Deest praecipit: & aptent, modo parent, alibi adnectere. Sed haec lenio mos est aptare flagelo. *Taciti.* Pro tacite sine strepitu celantes consilia? *Socios ad littora cogant.* Ad votum, subaudientium taciti. *Arma parent.* Contra imperum iratae forte reginae. *Quae rebus sit causa nouandis.* *Sallustius,* Quae causa fuerat nouandis rebus. Non quae causa nouandarum rerum dicimus. *Quando.* Non est temporis: sed significat siquidem: & est coniunctio rationalis. Sane quando, do breuis est naturaliter: sic *Serenus,* Quando flagella ligas, ita liga. *Virgilius* vsurpat, Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arua. *Optima Dido.* Pro adhuc optima. *Tentaturum aditus.* Ut illam adeat: ut, *Sola* in iuri molles aditus, & tempora noras. *Quae mollissima fandi.* *Cato:* Quam mollissimum est adorimur. Et ubique temptaturum lubaudis. *Quis rebus dexter modus.* Quis sit optimus rebus euentus. *Vt laeum pro malo.* Et laeum contra sit lumine coelum. *Modus autem terminus.* *Ocyus.* Velocius: & nota quod habeat aduerbium, & nomen illius non facile reperitur. *Leti.* Alacres, festini. *Facessunt.* Modus frequentatiuum est, ut in *Georgicis,* Matris praeccepta facessit. Alias discedit significat, ut, *Et Terentius,* Haec hinc facessat, seu molestus ne fias.

A 29 *At regina dolos (Quis fallere possit amantem?)
Præsensit: motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.
Sequit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur: qualis oommotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat. clamore Citharon.*

B *Quis fallere possit amantem. Quamvis de Didone loquatur generalem sententiam posuit. Præsensit. Ac si diceret, ante quam ille moliretur; & nimia in hoc vis amantis exprimitur. Omnia tuta timens. Id est etiam tuta, nedum illa quæ timebat: & est exaggeratio. Eadem fama. Quæ & Iarabæ nuntiauerat. Et ideo impia, quia supra, Fama malum. Furenti. Aut amanti, aut detulit vt faceret furentem. Cursumque parari. Modo navigationem: vt alibi Ni teneant cursus. Inops animi. Sine animo, sine consilio. Bacchatur. Furit more Bacchantum. Et bene vno sermone præoccupauit futuram comparationem. Commotis excita sacris. Verba antiqua vsu tradunt; moueri enim sacra dicebantur cum solemnibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificij causa, cuius rei Plautus in Pseudolo meminit, *Scu tu profecto mea si commouissem sacra, quo pacto & quantas soleam turbas dare.* Hoc vulgo apertiones appellant: Quidam dicunt: Commotis sacris ideo dixit, quia in factorum renouatione commouebantur simulacra: vnde Horatius, *Non ego te candide Bassareu Inuitum quatiām. Thyas.* Baccha. nam sicut à Baccho Bacchæ, sic & à Thyoneo Thyades dicuntur. Quidam *ἄνθρωπος*, quod est insane currere, dictas volunt. Trieterica. Triennalia. Liberi enim sacra tertio quoque anno innouabantur. Sane sciendum orgia, apud Græcos dici sacra omnia: sicut apud Latinos ceremoniæ dicuntur. Sed iam abusus sacra Liberi, orgia vocantur: vel *ἄνθρωπος*, id est à furore vel *ἄνθρωπος*, ex syluis. Nocturnusque. Nocte celebratus. vnde ipsa sacra nyctelia dicebantur: quæ populus Romanus exclusit caua turpitudinis. Citharon. Mons est circa Thebas Boëtiæ, ex quo clamor veluti numinis Bacchas vocabat,*

D 30 *Tandem his Æneam compellat. vocibus vltro:
Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Possnefas: rancusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno malis sydere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis. quid si non arua aliena, domosque
Ignoras peteres, & Troia antiqua maneret?
Troia per vndosum peteretur classibus æquor?*

E *Dissimulare etiam. Hic quasi reus Æneas à Didone accusatur. Ingrati ergo dissimulare quasi ab actu criminis cœpit, nam qui dissimulat aliquotiens cogitat, & quasi non sit dubium cum proficiscendo Didonem lædat Æneas, ita incipit dissimulare, id est non tantum proficisci, quod est per se malum; sed vt me falleres. Satis artificiosa adlocutio est. Nam interdum subtiliter, & sibi consulit sub facie vtilitatis Æneæ, & nunc irata, nunc supplex agit. Dissimulare autem adeo, ac si diceret, ita rem pudendam cogitas: vt eam fateri nolis. Supra enim dixerat, Quæ rebus sit caua nouandis Dissimulent. Post illud inducit quod dictum est, primum accepisti beneficium, Nec te data dextera quondam, reliqua per singula loca aperientur. Perfide. Muliebri verbum, hoc enim frequenter vitur. Solam nam perfidus ille Te colere: & alibi, Has olim exuias mihi perfidus ille reliquit. Nefas. Bene amans eius quem amabat consilium profectiois nefas dixit. *Mea decedere terra.* Dicendo mea, stultum ostendit qui putauit quod amanti possit abripere. *Data dextera.* Fœdus amicitiarum. *Nec moritura tenet.* Secundus locus accusationis est; magis enim augere iniuriam non potuit quam si se ostenderet. *Quinetiam.* Immo etiam, sed insuper sed forte difficile est quod peto, immo quod tu facis, *Quinetiam hyberno usque ire per altum.* *Hyberno sydere.* Non hyeme, sed hyemali sydere: aut propter quod ait supra, *Dum pelago desænit hyems, & aquosus Orion.* Ergo aut pro tempore: vt, *Quo sydere terram Vertere Mecœnas**

aut re vera sydere, propter Orionem. Et bene tempestatis eum admonet, qui naufragus venerat, & hoc agit quasi non sua causa eum remanere velit, sed etiam utilitatis Aeneae. *Moliris*. Aut mo- ues aut paras. *Mediis Aquilonibus*. Media hyeme ut per Aquilones hyemem significet, aut quod Aquilones ex Africa nauigantibus aduersi sunt. *Per altum*. Exacerbauit sententiam per altum dicendo. quamuis notum esset Aeneam per altum nauigaturum. *Crudelis*. Etiam in te odio mei. sic Lucanus de Caesare, *Seu uia est uoluisse mori*. *Arua ali-na*. Blande quasi haec iam tua sunt. *Domosque ignotas*. Ac si diceret, Carthago iam tibi nota est: & ne hoc responderet Aeneas, *Aliena* sunt arua. Ideo adiecit, *Domosque Ignotas* peteres. Sed aequum est te hic esse & non in tuo regno: Quid si non arua aliena domoque Ignotas peteres? *Troia antiqua m-meret*. Vel nobilis vel illa tua patria quam doles amissam: & deest Si, & quasi per interrogationem, intelligendum est, Etiam si Troia staret, per hyemem Troia peteretur.

31 *Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te,
Quando aliud mihi iam misera nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptos hymeneos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libyæ gentes, Numadumque tyranni
Odere: insensi Tyri; te propter eundem
Extinctus pudor, & qua sola sydera adibam
Fama prior, cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.*

Mene fugis? Adhuc aperte non uult imputare beneficia: sicut paulo post facit irata. Et est intellectus, tac non esse uindictam aequor, aequum est ut me fugias, & paulatim descendit ad preces, nam sequitur: *Per ego has lacrymas dextramque tuam te*, vel per amicitiam, vel per virtutem, & bene virum fortem per dextram adiurat. *Nihil ipsa*. Non pudorem, non regnum. Et est sensus Si enim aliquid sperares, retinere te possem, sed contemnis me quia tibi ab initio cuncta concessi. *Per ego has lachrymas*. Haec & uicem epilogi possunt obtinere, contra illud uero, me dii expellunt, modo nihil potuit dicere, non enim audierat hoc, sed postea respondit, Scilicet is superis labor est, ea cura quietos sollicitat. Sed hic rursus redit ad exprobrationem beneficij. *Te propter Libyæ gentes Numadumque tyranni Odere: insensi Tyri; te propter eundem*. Hic aut inconstantiam amantis expressit, aut quia in causa nihil potentius erat, unde coepit ibi desit. *Inceptos hymeneos*. Qui nouitate sunt dulces, & bis idem dixit, *Dulce meum*. Tetigit rem inhonestam. Sic Terentius, *Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus*. Alij non accipiunt de re ueneres, Dulce meum, sed ita, Si ea quæ in te consuli grata fuerunt & dulcia: Alij pro Si ego tibi quicquam dulcis fui, vel quia amantes, amores suos dulcia sua dicunt, id est si talis in te fui ut merer quam tu diceres tuum dulce. *Exue mentem* Reice à te propositum mei relinquendi. *Te propter*. Hoc est propter te. *Libyæ gentes*. Redit ad enumerationem beneficiorum, & hanc cum actu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis præponitur, *Tyranni*. Nihil intererat apud maiores inter regem & tyrannum: ut, Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni. *Te propter eundem* Bene seruauit rem causæ necessariam. Et sunt qui hic distinguunt, ut sequatur *Extinctus pudor*. *Extinctus pudor*. Magna indignatio, meminit enim se dixisse: Ante pudor quam te uiolo. *Fama prior*. Quæ melior fuit sine dubio: Non posterior turpis. *Cui me moribundam*. Hoc est quod supra. Nec moritura tenet crudeli funere Dido, sed ibi inuidiose, hic per miserationem. *Deseris*. Subdistingendum, dubitat enim quo eum nomine potissimum appellet. *Hospes*. Non dixit marite, id est quia non vis dici marite. Aeneas enim & hospes fuerat, & maritus: sed modo maritum se negat, hospitem confitetur. Vnde nunc Dido hoc dicit, *Cui me deseris hospes?* *Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat*. Hoc est superest. Alij restat intelligunt restitit, id est est contrarium tibi est. Nonnulli dicunt: Hoc solum nomen quoniam superest ut te coniugem dicam. Dicitur autem ingenti adfectu hos uersus pronuntiasse, cum priuatim paucis presentibus recitasset Augusto. Nam recitauit uoce optimi primum, tertium, & quartum.

32 *Quid moror: an mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat: aut captam ducat. Getulius Iarbas?
& Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset*

Anto

- A
*Ante fugam soboles, si quis mihi paruulus aula
 Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret:
 Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
 Dixerat, ille Iouis monitis immota tenebat
 Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.*

Quid moror. Vtrum quid in hac terra moror, an quid in vita moror? *Saltem.* Vel hoc est autem sermo tractus à captiuis, qui cum frequentius ab hostibus captarentur dicebant. Sublatis omnibus, salutem concede. Inde per Syneresim hic natus est sermo, vt in contemptu rerum multarum petitori aliquid, saltem dicamus: Quasi quod negari minime debeat, cum extremum aliquid petitur, inde necessitate additur saltem, veluti salutem postremo poscentes, vel salutem si aliter non potest. Et hic ostendere vult Didonem, vt est mos inconstantibus animis, præ amore id agere inuidiose, quasi à legitimo marito deseratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri? Ait enim Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset Ante fugam soboles, & mihi paruulus aula Luderet Aeneas. *Ante fugam soboles.* Et amatoris & amare. Nam hæc fugam dicit: quam ille nominat profectiorem. Amor autem ex filij desiderio comprobatur. *Si quis mihi.* Bene iterat mihi: & secundum ius loquitur. Nam vbi non est iustum matrimonium, liberi matrem sequuntur. *Qui te tantum ore referret.* Aut sic dicit, quasi amatrix: vt supra de Ascanio, Infandum si possit fallere amorem. Aut illud dicit, Optarem filium similem vultui, non moribus tuis. *Iouis monitis.* Bene præscribit, ne ei det impietatem. Sane & hæc monita dicimus: vt Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo, & hos monitus, vt Persius, *Hos pueri monitus patris infundere l'ppos. Immota tenebat Lumina.* Physicum enim est, vt qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate nesciamus. Ergo modo vult ostendere Aeneam à proposito non esse deuiatum. *Curam.* Vel simpliciter accipe, vel amorem.

- B
 C

- D
 33
*Tandem pauca refert: Ego te, que plurima fando
 Enumerare vales, nunquam regina negabo
 Promeritam: nec me meminisse pigebit Elise
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hoc reget artus.
 Pro re pauca loquar, nec ego hanc abscondere furto
 Speravi (ne finge) fugam, neque coniugis vnquam
 Præstendi tædas, aut hæc in fœdera veni.*

- E
 F
Ego te, que plurima fando. Controuersa est plena, in qua expurgat obiecta, remouens à se crimen ingrati: & veniali vitur statum, profectiorem suam retorquens in voluntatem deorum: Habet etiam finem, nam purgat obiectam fugam nomine profectiorem. *Promeritam.* Præstitisse, & bene egisse: & est sermo de his qui per contrarium magis lucent. Terentius, *Ita me velim ames promerentem pasci.* id est bene agentem. Et congruit, vt præster qui bene agit, contra commertus quia aliquid delinquit, vt alibi ipse Terentius, *Quid commertus aut peccati poterit?* Id est quid male egit? & est sensus, quantacunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno. *Meminisse pigebit Elise.* Memini & illius rei dicimus, vt hoc loco: & memini illam rem: vt, Numeros memini, si verba tenerem. *Elysiæ* autem Didonis quæ appellata est lingua Punica virago, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle Iarba mentiretur. *Dum memor ipse mei, dum spiritus hoc reget artus.* Hic verius superioribus iungendus, vt sic sensus tandiu beneficiis tuis obligatus ero quandiu vixero; Et bene hoc de futuro dixit, & congrue. Nam Piget ad futurum spectat, pudet ad præteritum, & licet penè sit vna significatio: tamen dicimus Piget me istud facere & fecisse. Vnde interdum præcipue à Salustio simul ponuntur. *Pro re pauca loquar.* Remoto ingrati crimine descendit ad causam, & proprie id est si rei magnitudinem cogites, pauca. *Nec ego hanc.* Profectionem scilicet subaudis. Nam posteriori non potest iungi, ne sit confessio. Et hoc est quod reddidit. Dissimulare etiam sperasti. *Præstendi tædas.* Probat non esse matrimonium. *Quia illa dixerat:* Per conubia nostra, & quasi itatus fines latens, *Quid si sit legitime nuptiæ,* & hic Aeneam inducit agentem nullo se matrimonij iure

posse constringi: qui neque confarreatione Didoni coniunctus fuerat, ut Flamini ac Flaminicæ convenit, ait enim, Nec coniugis unquam Præteritæ das, aut hæc in fœdera veni. & Tædas quidem quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; scilicet ne aut legitime iugatam cõtra fas reliquisse videretur, aut fœdus id est fidem rupisse perpetuæ castimonie, quia cum fuissent iuncti, scirent tonuisse, quæ res dirimit confarreationes. Dixerat enim Iuno, Et tonitru cœlum omne ciebo, & paulo post, Insequitur commixta grandine nimbus. *Que tandem Ausonia.* Hoc ad illud pertinet, Quid si non arua aliena domoique Ignotas pereres? *Aut hæc in fœdera veni.* Id est matrimonij; & iungendum est superiori, aut certe ad posteriora pertinet; & hoc dicit, Non ad hoc veni, ut hic morarer: sicut & nunc probat dicens, Me si fata meis paterentur ducere vitam, & dixit in 1. Quæ me cunque vocant terræ. Ergo veni, consensu, hoc est, Non ad hæc consensu fœdera: ut, Cum vellem discedere, non liceret.

34

*Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, & sponte mea componere curas;
Vrbem Troianam primum, dulcesque meorum
Reliquias colerem: & Priami tecta alta manerent,
Et recidua manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lycia iussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est, si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libyæque aspectus detinet orbis:
Que tandem Ausonia Teucros considerare terra
Invidia est: & nos fas extera querere regna?*

Meis auspiciis. Argumentum à necessitate, & auspiciis ideo, quia maiores omnia auspiciato gererent. Ergo auspiciis, dispositionibus. Potest & auspiciis dixisse omnibus, quia in Iure Augurali Auspicium dicitur, quod non petentibus nobis ad ea quæ in animo habemus iure omnis offertur auspicio atque augurio firmarentur: unde si bene aduertas singula hic illi loco in tertio ad singula redduntur, nam quod ibi imprecatione, ibi ubi augurio petit ea quæ negauerat firmari, hic in reputatione comprehendit. Ibi enim dixit: Serua altera Troiæ Pergama, hic, Urbem Troianam primum ibi, Reliquias Danaum atque immitis Achilli, hic, Dulcesque meorum Reliquias colerem, ibi, Mansuram urbem, hic, Tecta alta manerent, ibi, Vbi ponere sedes, hic, Recidua manu posuissem Pergama victis: ibi, Quo ve ire iubes, hic, Italiam magnam Gryneus Apollo. Ibi, Da pater augurium: hic, Me si fata meis paterentur ducere vitam. Alij auspiciis potestate ut, paribusque regamus Auspiciis, vel quæ animo ac mente agitaretur de quibus consulturi essent. *Sponte mea.* Modo nomen est. Nam & genus & casum habet. Sic & mane cum ei & genus & casus additur, nomen est: ut, Dum mane novum, dum gramina canent. Sic est, Forte sua Libycis tempestas appulit oris. Alias aduerbia sunt. Verum autem dicit non sua sponte. Nam supra legimus, Hos cape fatorum comites. Item, Diversas querere terras Auguriis agimur diuum. *Primum.* Id est hoc vellem præcipue. *Recidua.* Post casum restituta. Alij reciduum proprie dicunt, quod excisum denuo nascitur. *Gryneus Apollo.* Clazomene ciuitas est Asiæ. Vnde Horatius, *Ciues agebat Clazomoni.* Iuxta hanc nemus est Gryneum: vbi Apollo colitur. Qui traditur ibi Grynem Amazanam Itupræ Tymbreæ domum: * licet in Delo acceperit oraculum. Hic tamen singula commemorat quibus se ostendat coactum voluisse abscedere. *Italiam.* Necessaria repetitio Italiæ, quia ibi ei dicebatur imperium, & ipsa est cautâ navigandi. *Lyciæ sortes.* Nec hinc accepit responsum: sed sic dixit Lyciæ, ac si diceret Apollinæ. *Iussere.* Bene quæ contemni non possunt. *Capessere.* Occupare, & ideo frequentatiuo verbo vius est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse, quidam capessere pro ire accipiunt, ut Titinius, *Lucius domum se capessit.* *Hic amor, hæc patria est.* Eo inquit desiderio Italiæ per voluntatem deorum, circa Italiam teneor, quo possim circa Troiam, & ad illud spectat quod dixit, Troia per vndosum peteretur classibus æquor. An quia Dido dixerat etiam illud Nec te nofter amor: & potest hoc verbum interdum per confusionem verbi, & nominis poni, ut amor amaris, & hic amor huius amoris. *Si te Carthaginis arces Phœnissam.* Et tu externo regno delectaris. Sentius enim est si tu ex Phenice veniens Carthaginè in Africa habere potuisti, quæ invidia est ut propriam sedem possint habere Troiani? & multum ponderis habet sensus cum Epitheta ista, Phœnissam & Teucros, ponit. *Aspectus detinet vrbis.* Potest pro delectat accipi, ut viii Aen. Capiturque

A Capiturque Locis. Sane quidam in nouis & emendatis libris, pro detinet, demeret, inuentum adlerunt, nam & Ciceronem in prima Philippicarum, ita aiunt dixisse. *Putasne cum immortalitatem mereri voluiffes? Alij ab eo quod est mereor mereris meret. Et nos fas. Nobis fas dicimus: sed hoc loco non est iungenda elocutio, ne fit vitium. Nam legimus, Fas mihi Graiorum factata resoluere iura. Sed hoc dicit, fas est etiam nos extera requirere.*

35 *Me patris Anchise, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque iniuria chari,
Quem regno Hesperia fraudo, & fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuim, Ioue missus ab ipso
(Testor utrunque caput) celeres mandata per auras
Detulit, ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi,
Desine, meque tuis iucendere, teque querellis:
Italiam non sponte sequor.*

C *Me patris Anchise. Quasi adhuc responsis non crederet, addidit patri admonitionem. Nox operit terras. A verisimili, ideo tempus posuit. Quoties autem. Per vnamquamque noctem. Astra ignea surgunt. Vnam rem bis dixit, Astra autem ignea a sapientibus dicuntur. In somnis. More suo pro in somniis. Turbida. Id est prius me admonuit, post negligentiam etiam terruit, Turbida, terribilis: quod & umbræ conuenit, & parentis auctoritati. Aut turbida pro turbata & sollicita, vt ipse vt Æn. Quam metui, ne quid Libya tibi regni nocerent. Nam & Æneas sic respondit Tua me genitor tua tristis imago. Me puer Ascanius. Amor Alcanij scilicet admonet: & bene, & patrem, & filium posuit: vt ille increpando, hic dum videtur vrgeret. Sed hæc ad necessitatem profectiois adiecit. Quem. Longe repetit, & quem non ad caput, sed ad Alcanium retulit, & licet excusetur tamen ὁλοκιστῆς est sollicita. Interpres diuim. Hermes: expressit verbum de verbo. Sed hic Interpres pro nuntio posuit, & ne forte fingere putaretur, addidit Testor vt unque caput, deinde multa cum adfirmatione hoc agit, dicendo Ipie deum manifesto in lumine vidi. Non ab alio dictum, & lumine, non in tenebris, non per quietem, omnia tamen hæc per translationem aguntur. Ab ipso. Id est magno: vt supra. Ipse deum tibi me claro demittit olympo. Vtrumque caput. Aut meum & tuum, aut Iouis & Mercurij: aut Anchisæ & Alcanij. Alij volunt Æneæ & Alcanij imagine numinis esse deceptum. Celeres mandata per auras. Sicut supra, Celeres defer mea dicta per auras. Manifesto in lumine. Aut claro: aut in nimbo, cuius maius est lumen. Sic Lucanus: Postquam se lumine vero Misicuit. Et singula legenda sunt hæc, vt habeant admirationis venerabilem fidem. His auribus hausi Accepi: & est Pleonasmus. Haurit enim pro percipit ponebant veteres, & ideo qua potissimum parte sensus percipient adiungunt, simul hoc animo hauri, & Hauriat hunc oculis ignem. Probus enim ait, Nemo haurit vocem. Incendere. Exagitare. Querellis. Querellis litteram metri addidit, nam querela dicitur, quia querulus facit hoc modo, & loquela, & suadela. Sequor. Vt: Italiam sequimur fugientem, & oratione ibi finiuit vbi vis argumenti consistit.*

36 *Talia dicentem iam dudum auersa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus author
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt vbera tigres.
Nam quid dissimulo? aut que me ad maiora referuo?
Num stetu ingemuit nostro: num numina flexit?
Num lachrymas victus dedit: aut miser atus amantem est?
Que quibus ante feram: iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.*

F *Talia dicentem. Bene, non postquam dixit. Iam dudum. Ab initio orationis. Auersa. Id est irata: Auersa ergo ad animum referendum est, nam incipit esse contrarium aduersa tuetur, vt est*

Diva solo fixos oculos averſa tenebat. *Luminibus tacita*. Pro ipſa tacita: vt, Tacitumque obſedit lumen amatae, hoc eſt ipſa tacita. Sequitur autem inſectio, quæ temper ſtatu caret. Sane tacitis participium paſſivum pro activo. Quidam tacitis epitheton oculorum volunt. Alij tacitis ſiccis præ iracundia. *Nec tibi diua parens*. Non eſt ſola in Aenean obiecta vituperatio, ſed etiam in ſe diurgatio, quæ dixerat, Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum. Vnde nunc dicit, Generis nec Dardanus auctor. Et ſtudet illud deſtruere, Tunc ille Aeneas quem Dardanio Anchife, & nominando Venerem & Dardanium, & maternam & paternam generoſitatem deſtruit *Perſide*. Amantum verbo eum increpat. Sic ſupra, Diſſimulare etiam iperasti perſide. *Caucasus*. Mons Scythiæ inhospitalis Sane quidam abſurde putant Caucasum & tigres à Didone memoratas, quia nec Didoni perturbate venire in mentem Caucasus potuit, nec tigres iuxta eum cognita, & hoc Cyrene, nam quod ait genuit Caucasus, elaboravit dicendo genuit incredibilem facere de monte malculini generis, ſed hic imitatur Græcos qui magis proprie *Γαυκάδος ἢ τῆς τῆς Σαλασσα*, quod hic ad propria nomina tranſtulit. *Hircus*. Arabiæ, nam Hyrcania ſylua eſt Arabiæ. Et notandum relictiſ mediis comparationibus eam augmenta feciſſe, nam poſt deos, non homines, ſed ſaxa intulit. *Quid diſſimulo?* Tacite quæſtioni occurrit, ne quis eius nimiam iracundiam reprehenderet, dicens Aenean poſſe mitigari forſitan precibus. *Quæ me ad maiora veſtro*. Aut ad maiores ſcilicet iniurias, aut ad ſuperiora pertinent quia & maledixit. *Num fleſtu ingenui*. Nam hoc eſt, generis nec Dardanus auctor. *Num lumina flexit*. Hoc eſt genuit Caucasus, vel ad illud pertinet, Ille Iouis monitis immota tenebat Lumina. *Miferatus emanem*. Hoc eſt Hyrcanæque admorunt vbera tigres, & miſeratus accuſatiuum regit, vt hoc loco: miſeror genitium: vt Miſerere animi non digna ferentis. Et bene auertit ab eo ſermonem. & non dixit Ingenuiſti, num flexiſti, aut miſeratus es: vt, Hic alienus omnes cuſtos Non dixit tum illi es & miſeratus* hoc eſt *Nec tibi diua parens*. *Quæ quibus anteferam?* Amphibologia eſt, quid prius, quid poſterius dicam. Quod fieri ſolet vbi omnia & paria, & magna ſunt. Sine anteferam non eſt diuidendum vt præferam. *Nec in maxima Iuno*. Aut in Iunonem maledictum eſt, vt eam non eſſe maximam dicat, ſicut etiam Iouem, nam conuicium eſt quod eum Saturnium dicit: hoc eſt nocentem Aut certe iungitur: vt, Nec Iuno aſpicit, nec Iuppiter, vt ſe dementem dicat, quod regina eiectum & egentem in partem regni receperit, aut certe maxima Iuno quæ ſolet amare Carthaginem, vel quæ nuptias dedit, quod optauerat Dido. *Nec Saturnius*. Vt ſupradictum eſt, vbi cunq; inſeſtos vult offendere: vel Iunonem vel Iouem Saturnios appellat, vt, Veteriſque memor Saturnia belli, & Saturnique altera proles Irarum tantos voluit ſub pectore fluctus, & Iouem ideo Saturnium modo appellat, quia Aenean à Carthagine præcipit abſcedere.

38

NVSQVAM tuta fides. eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amiſſam claſſem, ſocios à morte reduxi.
Heu furis incenſa feror. nunc augur Apollo,
Nunc Lycia ſortes, nunc & Ioue miſſus ab ipſo
Interpres diuim ſort horrida iuſſa per auras.
Scilicet his ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat, neque te teneo, neque dicta reſello.

Nuſquam tuta fides. Hoc eſt, nec apud rem nec apud hominem. Terentius, *Quid credas, aut cui credas?* Et declamauit per contrarium. Nam omnis fides tuta eſt. Cuius hæc proprie virtus eſt, vt tuta ſit, hic ait, Nuſquam tuta. *Eiectum*. Naufragum. Legimus enim, Huc pauci veſtris ad nauimus oris, & eſt ſeparandum eiectum. *Lit. egent*. Id eſt egentem littoris: vt, Hoſpitiu prohibemur arenæ, vel ſi iungas eiectum littore: pro in litus, vt, Inferretque deos Latio, pro in Latium, & in tribus modis hæc elocutio profertur. Egeo hanc rem Plautus in Menech. *Linum lanam præbeo, neque quicquam eges*. Egeo huius rei. Haſ ego Dardanio iuueni, cum claſſis egeret, & egeo hac re, vt littore egentem. *Excepi*. Ad illud reſpondet Eiectum egentem. *Regni in parte*, vt, Ac dominum Aenean in regna recepit, quod Iarbas conqueritur, & eſt inuidioſum, quædo opantem, vel littoris egentem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane etiam hic mentio ceremoniarum inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flamini ac Flaminicæ vt per farreationem in nuptias conuenirent, ſellas duas iugatas ouili pelle ſuperinicta poni, eius ouis quæ hoſtia fuiſſet, & ibi nubentes velatis capitibus in conſarreatione Flamen ac Flaminicæ reſiderent, quod Dido meminit cum queritur, ſe ab Aenea contra ius nexus maritalis deſeri, his verbis: *Regni demens in parte locavi*. Locata n. vxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum conſarreatur: *amiſſa claſſem*. Subandis *Renouauit*. Ad illud reſpondit. *Qualiſatâ vêtis liceat ſubducere claſſem*.

- A** *sem. Sociosque à morte reduxi.* Scilicet quos hospitio eiectos excepi, quibus classem reparavi. *Hæc furis incensa feror.* Aut quod necesse habeo exprobrare beneficia, Terentius, *Insanire accipiunt homines & iniuria.* Quia multa erat in deos loquutura: & bona præmittitur exculatio. Nam numina non credere curare mortalia, & ab his beneficium sperare, furoris est. Subiungit enim, *Si quid pia numina possunt. Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso.* Inrisio est honesta tatis: cum his verbis sit quibus laus promissa est: vt, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Necdum illis labra admoui, sed condita seruo. Scimus autem Æneam superius hæc verba dixisse. Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, Italiam Lyciæ iussere capessere sortes. Lyciæ autem sortes, Apollinem Lyceum appellat, siue de Lycio quem vicit, & victoriæ suæ testimonium hoc nomen induit. siue quod est *λυκός*: à candore. idem enim & sol creditur, siue quod transfiguratus est in lupum cum Cirene concubuit, & inde eadem prouincia Lycia vocata, siue quod in lupi habitu Thelcanos occiderit, siue quod lupus ei primus post interemptum Pythonem, ex eo loco qui appellatur Tempe aurum attulit, siue quod pastoralis deus lupos interemerit. & est alia fabula cur Lycia vocata sit regio. Diana harum regionum gaudebat venatu, sed quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, vt omnes feras eorum incursum absumeret: cum ergo omnis oblectatio deæ quæ de venatione veniebat, extinctis cæteris animalibus defecisset, Apollo * ob hanc rem consecratum est. Et alia de hoc fabula, Danaus trahens ab Ægypto originem, cum videret ira Neptuni vindictam sumentis, quod aduersum se de condendis Athenis Hifagus fluiuius pro Minerva iudicasset, vri siccitatis solum, filiam Aymonem ad aquam inquirendam proficisci iubet, quæ cum vidisset repertum fontem, hiatu terræ receptum, exaruisse, ad patrem detulit: quo ille prodigio commotus oraculum Apollinis adit, cui Apollo respondit, vt profectus vbi inuenisset taurum & lupum inter se pugnantem, spectaret exitum pugnæ, & si taurus vicisset, Neptuno templa constitueret: si vero lupus Apollini delubrum sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini Lycio templum dedit: in huius autem Lyciæ regioni Patara sacer olim lucus Apollini fuit, vbi Apollo responsa dedit, vnde etiam Patareus appellatus est. *Nunc Ioue missus ab ipso.* Sicut supra ab ipso magno: Et bene nunc sepius posuit ad inrisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curauerunt subuenire. *Horrida iussa.* Et hoc per inrisionem quasi plena venerationis, vel quæ tu timeas. *Quietos sollicitas.* Cicero in libris de deorum natura triplicem de diis dicit esse opinionem, deos non esse: cuius rei auctor apud Athenas exultus est. Esse, & nihil curare: vt Epicurei. Esse, & curare, vt Stoici: secundum quos paulo post, Si quid pia numina possunt. Nam modo secundum Epicureos ait. Ea cura quietos. Quidam superos deos Merentium, Apollinem, & Iouem accipiunt quietos vero infernos, quia Æneas dixerat, Me patris Anchisæ: Sollicitat vero sollicitos habet. Terent. *Ego quia non redit fili, quæ cogito & quibus nunc sollicitor rebus.* Refello. Vel retardo, vel falsa esse conuincio: refello enim ab eo quod est falso venit.

38 *I sequere Italiam ventis, pete regna per vndas.*
Spero quidem medius (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sape vocaturum. Sequar atris ignibus absens:
Et cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas.
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.

- E** *I sequere Italiam ventis.* Satis artificiosa prohibitio, quæ fit per concessionem: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua quæ vetent latenter, vt, Ventis, per vndas, nomina terribilia, & sequere quasi fugientem. Sic Terentius, *Profus id ut, perdat, perat: nihil ad me attingit.* Ergo hic cum eum videretur dimittere admonendo periculi retinet. Sane multi Italiam distinguunt, vt sequatur, Ventis pete regna per vndas. *Spero equidem.* Videtur eadem quodammodo reperere, & de tempestate & de beneficiis suis vehementius. *Medius scopulis.* Aut manifestis, vt, Medioque ex hoste recepi, aut illa saxa dixit, quæ sunt inter Africam & Sardiniam, atque Siciliam. *Hausurum.* Luiturum daturum. *Dido.* Potest & vocatiuus esse, & accusatiuus, vt & o Dido & hanc Dido. *Sequar atris ignibus.* Alij furiarum facibus dicunt: hoc est, invocatas tibi immitam diras. Alij sociorum facibus dicunt, vt paulo post, Ferte citi flammis. Melius tamen est vt secundum Vrbani accipiamus Atris ignibus, rogalibus, qui visum tempore atem significant, vt Æneæ (sicut in quinto legimus) contigit. Hoc ergo quod factum est dicit, id est occidam me, & rogalibus te persequar flammis. *Absens.* Mortuus: vel de suis dicit hominibus, vt paulo post Ferte citi flammis, date vela, impellite remos. *Absens* autem, id est inferias. Atris autem rogalibus, id est, nigris quæ dum dicit ignium meminit, & debuit absens

coniungere, vt esset quanquam absens. *Anima seduxerit artus.* Hypallage enim pro animam artibus leduxerit. Aut certe anima, pro ab anima, & est mortis periphrasis. *Quid. n. est mors, quæ separatio animæ à corpore? Omnibus umbra loci adero: dabis improbe pœnas.* Dicunt Phisici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleuerint: quod poëta ad sepulturam transferunt: vt, Centum errant annos. Hoc ergo nunc dicit Dido, *Occidura me ante diem sum: vaganti mihi dabis pœnas.* Nam te persequar & adero quandiu errauero semper. si autem fuero recepta in originem, pœnas tuas audiam, quas videre non poterò. Hic ergo sensus est, si tempestatem euaseris flammarum regalium, umbra mea te persequetur. si & hanc euaseris, vel recepta audiet famam suppliciorum tuorum.

39 *His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: seque ex oculis auertit & aufert,
Lingens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere suscipiunt famula, collapsaque membra
Marmoræ referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore:
Iussa tamen diuûm exequitur, classemque reuulsit.*

Medium sermonem. Propter hoc quod sequitur, *Multa metu cunctantem, & multa volentem Dicere.* Vt supra Mortales visus medio sermone reliquit. Sane multis *dictis*, participium non appellationem volunt, hoc est, cum hæc dicta essent. *Lingens.* Multi pro derelinquens Æneas, alij pro deficiens accipi volunt more antiquo, sicut delinquere pro deficere: Cælius historiarum, *Delinquere frumentum Sardiniam hostes tenere.* Tubero; *Nam delinquit tibi, aut superet aliquid.* Id est, deficiat aut superet. Gellius Annalium *Deliquium solis, & delinquonem dicit: Quod Virgilius Defectus Solis variis: Nam in hoc ipso loco sequitur. Suscipiunt famulae.* Eam tubaudi. *Thalamo.* Darius casus. *At pius Æneas.* Ordo est, at pius Æneas iussa diuûm exequitur. Bene autem excusat Ænean pium dicendo, cum ei & gemitus dat, & offendit solatia dolenti velle præstare, & probat religiosum, cum deorum præceptis parat. *Animum labefactus.* Pro animum labefactum habens. *Amore.* Num Didonis quo illa flagraret?

40 *Tum vero Teucri incumbunt, & litore celsas
Deducunt toto naues: natat vncta carina:
Frondeſque ferunt remos, & robora syluis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum
Cum populant, hyemis memores, telloque reponunt,
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Conuectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixa frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita feruet.*

Tum vero. Teucri Regis scilicet præsentia, sic in nono, *Tum verò incumbunt,* vrget præsentia Turni. *Litore.* De litore. *Vncta.* Pice delibuta. *Frondeſque ferunt.* Non qui erant, sed quia esse potuerant: vt, *Quos ego sim totiens iam dedignata maritos. Fugæ studio.* Celeris profectio: vt, *Ille volans simul arua fuga, simul æquora vertit. Infabricata.* Bene expressa est festinatio navigare cupientem: *Cernas:* Honeſta figura, si rem tertiarum personarum in secundam referas: hoc est, si quis cernat. *Formicæ.* Ad studium respicit hæc comparatio hoc loco, non ad personas: & notandum cautelam exprimi per hanc comparationem Horatius. *Paruula nam exemplo est magni formicæ laborum.* Iuuenalis. *Formicæ tandem quidam expauere magistra.* Sane formicæ dicta est ab eo quod ore micæ ferat De qua fabula talis est: In Attica regione quædam puella Mirmix nomine fuit, Mineræ ob castimoniam & solertiam dilecta, quæ postea hoc loco Mineræ in se odium concitauit. Namque cum vidisset Minerua Cererem segetes inuenisse, volens ipsa ostendere

- A** scendere Atticis quo expeditius fegetes parent, aratrum dicitur inuenisse quod cum manu ageret, & Mirmicæ ei adhereret, aua est occulte aratri stiuam subripere, & apud homines se iactare infructuosum esse Cereris munus, nisi suo vterentur inuento, quo terra aratro resoluta expeditius ederet fructus, quod cum proditum ægre tulisset Minerua, Mirmicem illam virginem in formicam conuertit, eamque ut proditricem aduersam frumentis quæ semper iniequitur & subripit, esse præcepit, quæ res cum Ioui miserationem mouisset, excogitauit quemadmodum formicæ honorem daret. Nam cum Iacum filium iuui ex Egina susceptum Tethalis imponeret regem, & agros ipsos videret hominibus indigere, formicas colligi in vnum iussit, eaque in homines commutauit, vnde Mirmidones appellati sunt. *Farris.* Solum nomen est quod r geminet in genitiuo. Monadicon est ergo, sicut Sol. Item cor cordis, solum in *dis* mittit genitiuum. Item *sgeminata assis.* & hæc carent exemplis. *Cum populant.* Antiquæ dixit. Nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit, nunc tantum deponens est. Et bene rei paræ per metaphoram sublimitatem dedit, ut non videatur de formicis sed de exercitu loqui. *Hyemis memores.* Hoc est caute, in aduentum hyemis, Horatius, *Qui simul inuersum contristat aquarius annum. Non vsquam præcipit. Tetho tibi tecto id est cauernis. Et nigrum campis agmen:* ut, It portis iubare exorto delecta iuuentus Hemistichium Ennij de elephantis dictum, quo ante Acilius est vsus de Indis. *Calle angusto.* Callis est semita tonsor callo pecorum prædurata. Vnde & callum & callidos dicimus. Semita est femis via: vnde & semita dicta est. Via id est actus dimidius: qua potest ire vehiculum. Nam actus duo carpentâ capit propter euntium & venientium vehiculorum occursum. *Grandia tradunt.* Quæ portare non possunt. *Moras.* Tardas, morantes, quia solent resistere. *Semita feruet.* Aptum verbum festinationi, ut e contrario frigidum, tardum.

- C**
- 41 *Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cum litora feruere late
Prospicere arces ex summa, totumque videres
Miseri ante oculos tantis clamoribus equor?
IMPROBE amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lachrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid in expertum, frustra moritura, relinquat.*

- D**
- Quis tibi tunc Dido c. s.* Totum hoc magna prophonese dictum est, plus enim est in re, quam in verbis, quamuis enim totum dictum non sit, tamen & cogitur & capitur ab auditore, hæc est enim magna emphasis quæ per perpetuam personam complectitur. Terentius, *Quid illi eandem credis fore animi misero, qui cum illa consuevit? Feruere late.* Infinitus hic à tertia est coniugatione, id est à feruo feruis. Secundæ coniugationis verba, predicto e, quod habent ante o, in tertiam migrant: ut feruo feruo fulgeo fulgo. Hinc est Feruere Leucatem: auroque effulgere fluctus. Sic etiam Horatius, *Vade, vale, caue ne sitibes, mandataque frangas.* Nam caue, ve longa est: nec vocalis sequitur, ut in Virgilio, *Vale vale* inquit Iola, sed dicimus tertiæ esse coniugationis imperatiuum ut cauo cauis. Hinc etiam Catullus cauere dixit. *Arce ex summa.* Regium enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Esquilis domum haberet altissimam, inuidiæ causâ complanauit. Item Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo præcepto ædificatum cum esset domus priuata donauit reipublicæ. *Tantis clamoribus.* Nautarum scilicet vocibus. *Miseri.* Pro repleti aut commoueri. *Improbe amor.* Exclamatio à poëta contra amorem, & hoc est quod Horatius dicit, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.* Tale est & illud in tertio, *Auri sacra fames:* id est cupiditas. Nam & illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos omnium generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphula inter amantes commemoratur, quæ monile conueperat. *Ire iterum in lachrymas.* Hinc est amoris improbitas, quæ cogit lachrymis rogare dudum superbam. Est autem speciosa eloquutio, *Pergit in lachrymas.* *Precando.* Cantando modo do, naturaliter breuis est: sic Terentianus. *Ut rite d. bis varios renuando dolores.* Plerunque tamen à Virgilio producit: ut, *Cantando tu illum?* Et Cantando rumpitur anguis. *Submittere amori animos.* Quidam pro iras accipiunt, ut animosus dicitur pro iracundus, & *Supplex animos submittere amori,* id est supplices preces adhibere, quæ erat amore victa: *Submittere autem amori ac si diceret:* non *Aneæ,* aut certe *Æneam* amorem vocauit, ubique tamen subaudiendum, cogitur. *Nequid in expertum frustra* rogabat, inquit, non spe impetrandi: sed ne esset quod sibi possit imputare, si non rogasse: quanquam si ultra rogaret. Id est ne dereliqueret medium aliquod intemptatum, & hoc frustra

quia moritura erat; Terentius, *Omnia experire certum est priusquam pereo. Et frustra ex iudicio poetæ dictum est. Sic Salustius, Falso queritur de natura sua genus humanum: ut supra. Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.*

42 *Anna, vides toto properari littore circum:
Undique conuenere: vocat iam carbafus auras:
Puppibus & lati nauta imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror, potero, misera hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi, solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus & tempora noras.
I soror, at quo hostem supplex affare superbum:*

Anna. Proprie inuidiose quia ipsa nuptias suas suaserat. *Vides.* Quasi diceret ipsa tibi crede, & est maior vis adfirmantis cum dicit vides, petitio autem hæc etiam deliberationis modum à quibusdam putatur tenere. *Properari littore circum.* Verum circumspicis, an circum totum litus? & est ordo Anna i soror atque hostem supplex adfare superbum. *Circum* non est præpositio, sed aduerbium loci: Nam postposita præpositio & accentum mutauit, & suas perdidit vires. *Properari* autem imperfonale est. *Undique.* Bene non addidit *Qui*, intelligitur. *Et lati nauta.* Id est aut minime timentes. Aut adeo non necessitare nec iussu abeant, sed volentes, & hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem commouendam dictum est. Et sicut supra prope ad inuidiam Annæ loquitur, ut est alibi: Tu prima furentem. His germana malis: Probus sane sic adnotauit, *Si hunc uerbum omisteret melius fecisset. Coronas.* Multi funium coronas accipi volunt, qui solent quotiens nauigatur in modum coronarum componi, nam fugientes quemadmodum naues coronabant? *Si potui* autem, pro potuissem: & sic dictum est, ut, Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi. Ac si diceret, nihil mihi nouum contigit. *Sperare dolorem.* Pro timere: & est Acyrologia superflua dictio. Nam speramus bona, timemus aduersa. Hoc autem dicit. Si scirem abiturum Enean, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem. *Hoc tamen unum.* Vel hoc solum. *Mihi.* Pro me exequere, id est pro mea causa. *Colere.* Pro colebat vel colit, infinitus pro indicatio. *Credere.* Credit vel credebat, id est committebat. *Molles aditus.* Faciles: ut, Et quæ mollissima fandi debuit fecit: est & expletua. Atque illum in præceps prono trahit alueus anni. *Hostem superbum.* Postquam ex aperto denegauit te Carthagini esse mansurum, & reddit causas ob quas suppliciter adloquatur, quod & hostis & superbus, quasi dicat æquo animo patiamur nos supplices esse, quoniam incidimus hostem iuperbum, nonnulli autem iuxta veteres hostem pro hospite dictum accipiunt: Plautus in *Curculione. Si status conditus cum hoste intercedit dies.* Idem in *Cistellaria:* datum est hostimentum opora pro pecuniâ. Nec enim vere hostem diceret, quem reuocare cupiebat. Ipsa enim ait hoipes, Hoc solum nomen quoniam de coniuge resistat, Erodotus Persas qui erant Græcorum hostes & ius à Lacedæmoniis appellatos refert. Inde nostri, *hostes pro hospitibus dixerunt.* nam inimici perduelles dicebantur.

43 *Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi.
Nec patris Anchise cineres manesve reuelli.
Cur mea dicta negat, diras dimittere in aures?
Quo ruit: extremum hoc misera det minus amanti.
Expellet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro vi Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus mane peto, requiem spatiumque furori,
Cum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro ventiam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.*

Aulide iuravi. Aulis insula est in Aegeo mari, in qua coniurauerunt Græci se non ante reuersuros

- furos ad patriam, quam Troia caperetur. Aulide autem aut in Aulide, aut pro Aulidi. *Ad pergamam.* In Pergama: id est contra Pergama. *Anchise c' n' res, manesve reuelli.* Ad hoc autem quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes & secum eius ossa portasse: quæ postea reddidit Æneæ, cum multa aduersa perferret. Hinc est, Saluete recepti Ne quicquam cineres. Sciendum sane Varro nem dicere: Diomedem eruta Anchisæ ossa filio reddidit: Caronem autem adfirmare quod Anchises ad Italiam venerit: tanta est inter ipsos varietas, & historiarum confusio. *Reuelli.* Non reuulsi. Nam velli & reuelli dicimus: vultus vero & reuultus usurpatum est tantum in participiis contra naturam. *Cur mea dicta negat.* Non interrogat sed queritur, quidam reuelli iungunt, ita ut sequatur Cur mea dicta negat. *Quo ruit.* Properat sine respectu salutis. Nam hoc dicit, quod peto, etiam ipsi prodest, amoris scilicet impatientia. *Extremum hoc misere det m. a.* A qualitate beneficij dictum. *Facile inque fugam.* Permanet in eodem sensu, ut dicat petitionem suam etiam Æneæ prodesse. *Ferunt. s. Bene stantes: propitios, prosperos.* *Antiquum.* Aut primum aut carum, ut nihil antiquius habuit, dicimus: aut antiquatum & inritum. *Quod prodidit.* Quod decipit. Et bene: ad distractionem enim coniugij immutata voluntas sufficit. Quidam prodidit pro perdidit accipiunt, ut Vnius ob iram Prodimur. *Pulchris ut Latio careat.* Quod illi pulchrum videtur. Sic est illud, O tantum libeat mecum tibi sordida rura: quæ tibi sic videntur. *Relinquat.* Negligat. *Tempus inane peto.* Id est sine matrimonio, sine officio coeundi. Nam sine beneficio, non procedit, cum ipatium petat & requiem, Aut quasi non magnam rem vel quo vacuus & ociosus est: cum illi tempus inane est. *Requiem spatiumque furori.* Ut possim habere spatium quo amori finem imponam. *Diem mea me vitiam.* Mea fortuna: id est aueria: ut, Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta. Ex statu in quo est, fortunam dixit. *Doceat autem dolere illud est,* quia non habet in aduersis patientiam nisi quid dolere consuevit. Hoc ergo petit, ut ei præstetur tempus, per quod discat aduersa perferre. *Oro veniam.* Beneficium: iuxta morem antiquum: ut, Orantes veniam. *Teren. in Ecyra: Mi gnate, da veniam h' ne mihi, redit illam. Misereve sorori.* Genitium tantum regit. *Quam mihi cum d' d'ra cumulata morte relinquam.* Sensus est, Quod beneficium cum mihi cumulatum dederit, sola morte derelinquam: & hinc intellectus est melior, quod sorori loquitur: Nam male quidam legunt, Quam mihi cum dederit, id est Æneas, cumulata morte relinquam: & volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, mea morte cumulo, & sic relinquam: ut amantes dicere consueuerunt, ut, Præceps ærij specula de montis in vndas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto. Nam si eam odio habet Æneas, restat ut eius morte lætetur.
- D** Hoc sorori quoque potest dicere quæ credit eam ex amore concitatam id loqui, nec tamen facere: sed eloquutio non procedit. Nemo enim dicit veniam cumulata, sed cumulata. Alii ira intellegunt, reddam illi gratiam, occidam illum, nam alibi ait, Non potuit abreptum diuellere corpus. Sed hoc totum sorori dicit. An perplexè loquuta est, ut solent loqui mali aliquid molientes? Cumulatam autem veniam, nunquid solidam & plenam, & cui nihil desit debemus accipere?

44 *Talibus orat: talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures:
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Borea nunc hinc nunc flatibus illinc
Ertere inter se certant: it stridor, & alte
Consternunt terram, concusso stipite, frondes:
Ipsa heret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.*

F *Hand secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas:
Mens immota manet, lachryme voluntur inanes.*

Talibus orabat. Aut simpliciter accipiendum. Loquebatur aut orabat, ideo quoniam preces immixtæ erant: aliter in Æn. Multa Iouem manibus seplex orasse supinis. Alibi pro orabit: Talibus orabat Iuno. *Fletus.* Pro verbis, id est verba debilia. *Fertque refertque.* Non ab Æneæ, qui nihil dicit: sed à Didone fert & refert, id est iterum portat. Nam tubitaxit: Sed nullis ille mouetur Fletibus: mire autem fletibus repetit. *Voces vllas tractabilis audit.* Cur mitis

& placidus & tractabilis non audit? Quasi mirum est: excusat & recusat dicendo, *Fata obstant*, placidusque *viri deus obstruit aures*. Aut certe voces tractabilis accipe, aut alias tractabilis. *Fata obstant* Excusat Æneam, cum eum ne ingratus videatur non duritia mentis facit immobilem, sed voluntate diuina. *Deus*, Iuppiter scilicet, vnde & supra Dido ait Saturnius, vel certe Mercurius. *Obstruit*. Ocludit *quæ nuntius*. *Alpini Boreæ*. Flantes de Alpibus: quæ Gallorum lingua, alti montes vocantur. Et speciem pro genere posuit, nam Alpinom Boream pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montam iunt venti. *Nunc hinc, nunc illinc*. Sicut Æneas ab Anna & Didone. *Is stridor*. Ad dolorem Æneæ pertinet: de quo ait, Magno perentit pectore curas. *Ate*. Aut iugiter, d u, aut ex alto cadentes. *Conferunt*. Implent, cumulant, vt, Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma. *Frondes*. Sicut lachrymæ Æneæ. Stipes autem media pars est arboris quæ ramos sustinet. *Hæret scopulis*. Sicut ille in consilio perseverat. *Tantum radice in terra: arca*. secundum phyllos qui dicunt parem esse altitudinem radicum & arborum. *Tunditur*. Sæpe pulsiatur Terentius, *Fundendo atque otio effecit senex*, & ipse alibi, Rhiphæo tunditur Euro. *Magno perentit pectore*. Quamuis magno, sentit curas sed eas forti pectore patitur: Curas potest Didonis, potest & suas. *Mens immota manet*. Ad illud refertur, Ipsa hæret scopulis. *Lachrymæ inanes*. Quia mens immota manet: & vtrum inanes, quæ Didoni nihil profint? quidam tamen lachrymas inanes vel Æneæ vel Didonis, vel Annæ, vel hominum accipiunt.

45 *Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cæli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat:
Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vna cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.*

Tum vero. Post desperationem. *Exterrita*. Atqui in fine ait. Nam quia nec fato, merita nec morte peribat. *Fatis* ergo aut malis suis, aut à verbo *For, Faris, Fatis*, id est responsis Æneæ: *Exterrita* autem præcipitata, turbata *Mortem orat*. Pro desiderat: vt, Mortemque miserimus opto. aut certe ideo orat, quia consecrata fuit: nec mori poterat, nisi soluta consecratione. *Cæli conuexa*. Incurua cæli. *Quo magis inceptum peragat*. Id est mortem sibi inferat. *Lucemque relinquat*. Ad illud *Tædet cæli conuexa tueri*. *Turicremis*. Id est cremantibus tura, nomen mire compositum, & hoc genus ominis Didonis factum, de augurali disciplina translatum est, quæ diris obseruatur. *Dira* enim, deorum ira est, quæ duplici modo colligitur, vt ex signis, aut quocunque modo, quacunque ex parte, quodque in illo factum rem mare * traditur, & ignis hic ostenditur: dicens enim *Vidit turicremis, vique nigrescere sacros*. non solum adueriâ petitionibus inueniri, verum etiam mortem denunciari, nam præmisit: *Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat*. Item, tumulis Sichæi exaudiri voces & verba vocantis, quod asperius fuit vt mariti defuncti vox audiretur è tumulo, quod erat dirum ad le vocanti. *Sunt & de aubus dira auspicia* quod hic subiunxit dicendo, *Solaque culminibus ferali carmine bubo sæpe queri*, in quo satis non fuit, *diram* autem bubonem nominatam. nisi adiecisset *Ferali carmine*, & sæpe queri, & vt non vique canendi vsus significaretur, sed fletus vice querelatum. *Horrendum dictu*. Quanto magis visu, quod Didoni contigit. *In obscœnum se vertere*. Hoc est *Latices nigrescere sacros*, & quidam *Nigrescere & vertere*, ideo incertum tempus positum volunt, vt ostendant non vere vertisse se, quod contra naturam est, sed verti à Didone visa, vt *Visaque canes vlulare per vmbra*, non *vlulare* ergo, sed fieri visum: *Obscœnum* autem mali ominis, vt i. Æneid. *Obscœnas pelagi volucres*. *Hoc visum nulli*. Hoc quod viderat, nulli dixit. *Quid est nulli?* ne sorori quidem, cui fuerat de amore confessa: & forte ideo sororem celauit, ne & ipsa se perimeret, post queritur: *Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset*.

46 *Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & festa fronde reuinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali culmine bubo*

Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.

- A** Coniugis antiqui. Aut prioris aut chari. Lucilius, *Concilio antiquo sapiens vir solus fuisse*: antiquus ergo est, qui præcedit eum qui præsens est. *Miro quod honore colebat*. Exhibendo ea mortuo quæ circa viuos solent fieri. Ritus veri & venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Tempa enim velamentis religiosâ monstrantur, & moris fuerat, vt nubentes puellæ simul cum venissent ad limen mariti, postes ante quam ingrederentur, propter auspiciam castitatis ornarent laneis vittis. Vnde ait, Velleribus niueis, & oleo vnguerent, vnde vxores dictæ sunt, quasi vixores. Bene ergo Dido, cum templum marito extrueret veluti deuota viro, quippe post quem nuptura non esset, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, vt morem instauraret vxorum. Nam ait post, cum in pœnitentia inducitur à Poeta: Non seruata fides cineri promissa Sichæo. Hi tamen qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt cum noua nupta in domum mariti ducitur solere postes vnguine lupino obliniri, quod huius feræ & vnguen & membra multis rebus remedio sunt. Alij hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus & Remus lupino lacte nutriti sunt. Dicitur etiam Lupam in concilio multorum eiusdem generis sociari marito esse, quæ amissio eo nulli alteri potest iungi, quod ipse subiicit, expertem sine crimine vitam Degere more feræ, id est Lupæ, hæc ergo ideo à noue nuptis fiebant, vt sciret puella se domum religiosam ingredi, simul lanam ferens, lanificium promittebat. *Festa fronde*. Diuina, tanquam numen coleret. Sane hoc loco latenter, quam supra diximus, tangit historiam Nam si amabat Æneam, vtique non coleret extinctam maritum. *Visa viri*, vt, vitæque canes vlulare per vmbra: Terentius, *Audire vocem visa sum modo milium*. Non enim erant vera, vt supra. *Nox cum terras*. Vt augeter terrorem tempus adiecit, à verisimili. *Sola bubo*. Sola, quærendum quod dixerit vtrum *ipazandæ*, an pro solis, id est desertis, vbi enim federit & cecinerit solitudinem significat: secundum auguralem disciplinam volunt greges auium minus significare, & iuxta hæc auem si alia federit, malum quod imminet creditur euanescere, vt, Et sola in sicca secum spariatur arena. Sane bubo si cuius ædes infederit, & vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit, incendium ædibus portendere. Ergo hic sola vtrum quod alia auis non sedebat in culmine, an sola, quia nihil deferebat, vt mortis signum esset. In hæc autem auem conuersus est Ascalaphus Acirontis, vel, vt quidam volunt, Stygis filius ira Cereris cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gustauisse, quod plenius in primo initio Georgicorum dictum est, vbi est, *Nec repetita sequi*. Sane sola contra genus posuit. Lucanus, *Et late iurantur aues bubone sinistro*. Item Ouidius, *Infandus bubo*. Et est in vsu. Sed Virgilius mutauit, referens ad auem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, à generali sumimus; vt si dicas bona turdus, referendo ad auem. Item si dicamus prima est, id est littera; cum a sit neutri generis. *Ferali carmine*. Bene autem addidit: Non enim omni modo malum est bubonis omen. Sed cum canit omnimodo malum est, quia aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens autem ostendit felicitatem. Omnes enim aues oscines male, præpetes oscines bonæ sunt: vel e contra, malæ præpetes oscines bonæ sunt. *Sæpe queri*. Quidam propterea queri positum volunt, quod doleat de Ascalapho se in auem mutatum, vt, *Veterem in limorana cecinere querelam*.

- E** 47 *Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant, agit ipse furentem
Insomnis ferus Æneas: semperque relinqui
Sola sibi semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta querere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pantheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas,
Aut Agamemnonius scenis agitated Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cum fugit; vlticesque sedent in limine Diræ.*

F *Priorum*. Legitur & *piorum*. Sed priorum illud spectat, Heu vatam ignaræ mentes quid vora furentem: quod superius expositum, Sed *piorum* religiosorum, castorum, *Horrificant*. Horrorem incutiunt. *In somnis ferus Æneas*. Non est epitheton ferus sed fantasia, talem enim illum imaginabatur qualem timebat, & in somnis pro insomniis, id est vigiliis. *Semperque relinqui*. Per omnes noctes nauigare videbatur Æneas, quasi eam semper relinqueret. *Longam viam*. Nonnulli inferorum accipiunt. *Incomitata*. Quod ferale, id est mortiferum omnibus,

& præcipue regibus qui nunquam soli sunt. *ire viam*. Veteri morè iuxta ius, vt ite viam, redite viam, & alibi Priuius & ire viam. *Tyrios deserta quærere terra*. Bona affectio, solent enim qui deficiunt suos desiderare, vt dulcius moriantur. *Agmina Pentheus*. Aut impetus: aut secundum quosdam qui habitus earum & sibi serpentium faciem agminis præbent, vel quia plures furæ putantur, vel quia furiosis pro tribus plures videntur, & bene videt agmina, expressit furentem, cum ait Videt, non existimat, sed putat se videre: Pentheum autem furuisse traditur secundum Pacuuij tragœdiam, de quo fabula talis est: Pentheus Echionis & Agaue filius, Thebanorum rex, cum indignaretur ex matertera sua Semele genitum Liberum patrem coli tanquam deum, vt primum comperit eum in Citherone monte esse, misit satellites, qui eum vincam ad se perducerent, qui cum ipsum non inuenissent, vnum ex comitibus eius Acoëten captum ad Pentheum perduxerunt: hic cum de eo grauiorem poenam constitueret, iussit eum interim claudi vincam: cumque sponte sua & carceris fores apertæ essent, & vincula Acoëti excidissent, miratus Pentheus expectaturus sacra Libertatis patris Citherona petit, quem visum Bacchæ diuerserunt. Prima autem Agaue mater, eius amputasse caput dicitur, feram esse existimans, aut secundum Urbanum, agmina serpentum. Pentheus furuit etiam ipse secundum Pacuuij tragœdiam. *Salem geminum*. Tragice dixit imitatus Euripidem. *Duplices Thebas*. Ciuitas in Bœotia à Cadmo & Zetho & Amfione constituta, in qua Oedipus Laij filius cum matre concubuit, ex qua Eteocles & Polinices, qui se propter regnum inuicem peremerunt. *Agamemnonius scenis agitur*. Orestes. Hunc Orestem Electra soror eius post occisum ab Ægisto dolo Clytemnestræ matris Agamemnonem, subtraxit, quem Strophio alendum dedit. Eum cum filio Pylade educatum in agultam produxit atatem, qui vt primum de scelere matris ac morte patris agnouit, venit Micenas & adiuuauit amico Pylade & sorore Electra, Clytemnestram matrem cum adultero Ægisto occidit, ob quam rem aliquandiu furis agentibus insaniit. Sane Agamemnoniæque phalanges, patronymicon, nam Agamemnonides facere debuit. Ergo sicut Agamemnoniæque phalanges, *Scenis agitur*. Famosus, celebratus tragœdiis. *Qualiter a Grecis in scena inducitur*. Agitur autem ut quia furuit & furis agitur, aut quia multe sunt de eo tragœdiæ: quasi frequenter actus. *Armatam matrem*. Causam ipsam furoris. *Cum fugit*. Ad eum, creditur veritate. *Sedent in limine diræ*. A Pacuuij Orestes inducitur Pyladis adnotu, propter vitandas furias, ingressas Apollinis templum: vnde cum vellet exire, inuadebatur à furis. Hinc ergo est. *Sedent in limine diræ*. Alij dicunt: qui cum absolutus in templo Mineræ, de iudicio exiret à furis correptus est.

48

*Ergo ubi concepit furias euicta dolore,
 Decreuit que mori: tempus secum ipsa, modum que
 Exigit: & mæstam dictis aggressa sororem,
 Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
 Inueni germana viam (gratate furori)
 Que mihi red lat eum, vel eo me soluat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem
 Vltimus Ethiopum locus est, ubi maximus Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Hinc mihi Massyle genis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos: epulasque draconi
 Que dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
 Spægens humida mella, soporiferum que papauer.*

Concepit furias. Furore completa est, & quidam furorem pro bono & innocenti motu accipiunt, furias semper pro malo: Concepit ergo furorem postquam amoris dolor immixtus est. *Tempus secum ipsa modumque*. Tempus id est quando, modum id est quomodo, & qua morte. *Exigit*. Ad certum redigit, vt solent pondera vires & ad exactum redige ergo definit. *Consilium vultu tegit*. Vt spem vultu simulat. *viam*. Rationem, remedium. Ita enim antiqui dicebant, vt ipse alibi, Aut tu, si qua via est. *Gratate*. Gratulare, suscipe gaudium pro sorore. Si enim dicimus, grator tibi honorem meum. Et bene à gratulatione incipit, quæ vult tuum dissimulare consilium. *Reddat*. Reconciliet. *Eum*. A Æneam: quem, vt notum, noluit dicere. *Eo me soluat amantem*. Mori disponens duo mentitur, vel vt se soluat, vel vt alliget Æneam. *Oceani finem iuxta*. Finem Oceani nullus nouit, sed initium: quod & ipsum potest finis videri aliunde sumpto

- A sumpto principio. Et longinquitate argumentatur: Terentius. *Ex Æthiopia est usque hæc Æthiopyum.* Æthiopyæ duæ sunt, vna circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta Æthiopia à colore populorù, quos solis vicinitas torret. Græce enim *αἴθρη* torrere, & aspectus dicitur. *Atlas.* Nullum nomen Græcum in *ns* terminatur. *Axem.* Nunc pro cælo, non enim in axe sunt stellæ. *Torquet.* Sustinet, portat. *Stellis aptum.* Satis perite loquitur. Nam *aptum* coniunctum dicit, *ἄπτε* *ἄπτε* *ἄπτε*, non insignitum stellis. *Axis* enim non habet stellæ, qui est medius inter septentriones. Vnde & Græce *ἄστρες* dicitur. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, non quia in axe sunt. Ergo bene aptum conligatum: Cicero in Timæo, *Quæ ex coniunctione cæli in aptum est, id est constrictum & complexum.* Item in Oratore, *Faciunt enim apta dissolutione, quam dissipata connectere.* Hinc mihi *Massyla* gentis monstrata Prædicta. Quæ est oriunda *Massyla*, aliquando horti Hesperidum sacerdos, nunc habitans circa Atlantem. Nam aliter non procedit. *Massyla* enim Mediterranea est: Berenice civitas Libyæ, vnde haud longe sunt horti Hesperidum, *Atlans* vero mons maximus in Mauritania est. Quidam tamen hortos circa turres* positos tradunt. *Hesperidum templi custos.* Hesperides Atlantis filiarum nymphæ, secundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri consecrata, quæ Hercules mytilus ab Eurytheo, occiso peruigili dracone, sustulit. Re vera autem nobile fuerunt puellæ, quarum greges rufam lanam habentes abegit Hercules, occiso eorum custode. Vnde mala fingitur sustulisse hoc est oues, quæ Græce *μῆλα* dicuntur. vnde *μῆλο-πίστος*, dicitur pastor. Propter ruborem autem lanæ quæ similis auro est, existimasse eos qui audierant mala aurea in Africa nasci. Est & alia fabula, cum nuptiæ Iunonis celebrarentur, omnesque Dij in honorem eius conferrent manna, Terra in extremis regionibus edidit arborem forma aurea ferentem, hæc cum deciperent Hesperides Atlantis, siue Hesperii filiarum, custodem eiusdem arboris Iuno tentamunus spoliari suum, in metum earum misit Draconem infœdum qui omnibus noctibus diebusque custodiret ramos, hoc postmodum ab Hercule interempto, qui ab Eurytheo ad hoc missus fuerat, mala sublata sunt. Hesiodus has Hesperidas Eglem, Aretutam, & Hesperiam Noctis filias, vltra Oceanum mala aurea habuisse dicit. Bene ergo Virgilius, Has ad Oceanum & Solis occasum esse dicit. *Epulasque draconi.* Elperus rex traditur preciosissimas oues habuisse, quarum pastor vocabatur Dracon, cui præbebant epulas regias filiarum, sed quia Græce oues *μῆλα* dicuntur, ex dubio nomine fabula composita est. *Sacros ramos.* Vel Veneri vel Iunoni dicatos. *Soporiferumque papauer.* Incongrue videtur positum, vt soporifera species, peruigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victuum diuersa à diuersis animalibus. Nam salices amara hominibus sunt, dulces capillis: vt. Et salices carpentis amaras, scilicet hominibus. Item cicuta, secundum Lucretium hominibus venenosa sunt, cum pingues reddant capellas. Ergo & papauer cum det hominibus somnum, draconi adimit. Forsitan & est ergo excusatio. Potest tamen melior esse sententia: si seruabat in arbore ramos: plena sit distinctio, sequentia vero sic accipiamus, Hæc se promittit carminibus curas soluere. *Spargens humida mella, soporiferumque papauer.* Id est miscens: vt supra dictum est ex Cicerone, *Et spargere venena didicerunt.* Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet: ad obliuionem, papauer.

49 *Hæc se carminibus promittit soluere mentes
Quas velit, ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retro.
Nocturnosque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Tessor chara deos, & te germanas tuumque
Dulce caput, magicas inuitam accingier arteis.
Tu secreta pyram tecllo interiore sub auris
Erige, & arma viri, thalamo qua fixa reliquit
Impius, exuuiasque omnis lectumque ingalem,
Quo perij super imponas, abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iubet monstratque sacerdos.*

Soluere. Cura liberare. *Duras curas.* Bene duras affectu quo ipsa passa est. *Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retro.* Quanto magis poterit Æneam ab incepto reuocare vel in amore immittere, aut mihi auferre. *Vertere sidera retro.* Vtrum vt videtur etiam in

cælo potestatem habere; an etiam fata posse mutare, quæ secundum Mathematicos sideribus gubernantur, & multi sidera hic planetas accipiunt, quia reliqua cælo adfixa sunt. *Nocturnosque*. Vtrum quia in nocte sunt, an quia per noctem euocantur, an noctu. vt Cicero. *Nocturnis canibus dilaniandum*. Et, *Manes*, quod ad inferos manent, id est abeant. *Sub pedibus terram*. Et descendere. Hæc non sic adfirmat, quasi ad amorem extinguendum opus sint, sed difficiliora adsignat, vt facilius de opprimendo amore credat. *Mugire videbis*. Id est, videbit quis: vt, Migrantes cernas. *Magicas inuiam*. Pro ad magicas, aut magicas adgredi inuitam, quia cum multa sacra Romani susciperent, semper magica damnarunt. Probrosa enim ars habita est, ideo excusat. *Accingier*. Preparari. Accingier autem, vt ad infinitum modum et addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo vltima sit longa, addita et syllaba breuis fit: vt hic & in relinquis. *Tu secreta*. Sine arbitris, & est bona elocutio, rem loci vel temporis, ad personam transferre: vt nocturnus venit, secretus fecit. *Pyram*. Sub specie sacrificij, preparat mortis exequias. *Et arma*. Gladium dicit abusive. Nam ait paulo post. Ensemque relictum. Proprie enim arma sunt quæ armos tegunt. Hoc est scutum quod Græcis ἄστρον dicitur: cum cætera sua nomina habeant, vnde ipse ait, At Lausum socij exanimem super arma ferebant. Sed hic ideo generaliter arma nominauit, ne inuentione solius gladij consilium proderetur. *Impium*. Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Aiaci datum ab Hectore, & Hectori ab Aiace balteum, quæ eis exitio fuerunt, nam alter tractus est balteo: alter se donato telo interemit. *Exuias*. Vestes Aeneæ: quem hostem dixerat supra, I soror: atque hostem supplex adfare superbum. Item, Dulces exuias. *Lætunquæ iugalem*. Eleganter etiã in morte, perseuerat in amore, & quatenus potest Aeneæ se coniungit, si vno igne cum eius concremetur exuiis. *Quo perij*. Propter extinctum pudorem. *Abolere nefandi*. A memoria tollere, vt, Paulatim abolere Sichesum. *Iuuat monstratque sacerdos*. Et iuuat *supplicari*, hoc est, & voluntas mihi est, & sacerdos hoc præcipit. *Que* autem, pro enim, posuit.

50

*Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis pratexere funera sacris
Germanam credit: nec tantos mente furores,
Concipit, aut grauiora timet quam morte Siches.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrati in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Intenditque locum fertis, et fronde coronat
Funerea: super exuias, enssemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.*

Hæc effata silet. Subitum silentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis ostendit. *Pallor simul occupat ora*. Scilicet ex conscientia cogitata mortis. *Nouis*. Pro visitatis. *Pratexere* autem Præuelare, abscondere. Et est antitrophe, funeribus noua sacra pratexere. Ergo hoc dicit Anna non arbitratur sub obtentu sacrificiorum pompam funeri preparari. *Tantos furores*. Quantos cogitabat Dido. *Grauiora timet, quam morte Siches*. Aut quam detrahimus: & ita elocutio: aut tubaudimus, grauiora timet posse contingere, hoc est, vel quæ fecit, vel passa est Dido. *At regina pyra*. Notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quæ habet exitus similes: licet sit caluum dissimilitudo. *Intenditque locum fertis*. Et intendit & inligat: vt, Et stupea vincula collo intendunt: & est Hypallage, est enim Intendit ferta per locum. Hoc est aut a pariete in parietem ligat, quod est extensis fertis locum replet, quasi ferta per locum tendit. *Funerea*. Romani moris fuit propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, vt potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum rem diuinam facturus introeat, & quasi attaminatus suscepta peragere non possint: hinc ergo funerea cupressu. Nam etiam supradicta ligna ad funus pertinent: vt, Procumbit piceæ sonat icta securibus ilex. *Effigiemque toro locat*. Imaginem scilicet Aeneæ, quia solent Magi effigies eorum facere propter quos carmen instituunt, vt in Bucolicis, Limus vt hic durefcit, & hæc vt cera liq uescit. & Eclog. 8. Ter que hæc altaria circum Effigiem duco: Horatius, *Linea effigies erat, altera cerea*. Et bene exprimitur amoris adfectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse coniuncta, vt paulo post. Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem. *Et haud ignara futuri*. Memor suæ dispositionis.

- A** *Stant ara circum: & crines effusa sacerdos:*
Tercentum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Diana.
Sparserat. & latices simulatos fontis Auerni:
Falcibus & messe ad lunam queruntur ahenis
Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni:
Queritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
Et matri præreptus amor.
- B** *Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,*
Vnum exuta pedem vinculis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sydera: tum, si quod non a quo fœdere amantes
Cura numen habet, iustumque, memorque precatur.

- C** *Stant ara circum.* Aut sunt, aut circumstant. *Crines effusa.* Crines effusos habens, vt picti scuta Labici. *Sacerdos.* Queritur à quibusdam quæ sit hæc sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quæ supra dicta est, tanquam ficta à Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus huius officij sacerdotem volunt. *Tercentum tonat ore deos.* Non tercentum deos: sed tonat tercentum nomina Hecates: vnde & Hecates dicta est Hecaton, id est centum potestates habens. Tonat autem perite dixit. Aliquibus enim sacris imitabantur tonitrua. Sed præcipue in Ecata: aut sonat clara voce & cum fiducia inuocat. *Heredum.* Inferorum profunditatem. *Tergeminamque Hecaton.* Quidam Ecaten dictam esse tradunt, quod eadem & Diana sit & Proserpina, vnde nō iherogor, vel quod Apollinis soror sit, qui est iherogor, & secundum Hesiodum Hecate & Titanis & Asteriæ filia est, Diana & Iouis & Latonæ: Persephone Iouis & Cereris, quam genealogiam posteriores confuderunt. *Tria virginis ora Diana.* Iteratio est eiusdem rei, Lunæ, Dianæ, Proserpinæ. Et cum super terras est creditur esse Luna, cum in terris Diana, cum sub terris Proserpina: Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam O, . . .
D tanquam O. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Ecaten appellant, ideo quia vni deæ tres assignant potestates, nascendi, valendi, moriendi, & quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten, ob quam triplicem potestatem, triforem eam triplicemque finxerunt, cuius in triuis templa ideo struxerunt. *Simulatos fontis auerni.* In sacris, vt supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabantur: & erant pro veris. Bene autem de Averno, per quem descensus ad inferos dicitur. *Falcibus & messe ad lunam queruntur ahenis.* Quia herbae aut secundum rationem Lunæ tolluntur, aut in quas despumauerit Luna: sicut Lucanus, *Donec subpositas propius despumet in herbas.* Nec omnes eodem modo. Vnde perite & ahenis falcibus dixit: quia alia velluntur, alia inciduntur & ad Lunam, non ad noctem: sed ad Lunæ obseruationem. *Pubentes herbae.* Ideo quia alia sicca, alia viridiores leguntur. Et sciendum inter homines & herbas esse reciprocam relationem. Sic enim pubentem herbam dicimus quemadmodum florem ætatis. *Nigri cum lacte veneni.* Nigri, aut noxij: quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbae nigri lactis, id est succi. Dicunt autem per periphrafin agreste papauer significari. *Et matri præreptus amor.* Plinius dicit in naturali historia pullos equinos habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis adimit mater: quam si quis forte præripuerit, odit pullum, & lac ei denegat. Iuuenalis, *Cui totam tremuli frontem & Cestonia palli Insidi.* Et merito suspicantur amorem creari ex carne: sine qua mater non alit ex se creatum. Theocritus Ippomanes virgulti genus dicit. *Ipsa mola.* Id est farre & sale: quam molam salsam à molendo appellant. Ordo autem est, ipsa Dido mola, & piis manibus, id est puris, deos testatur. Et bene ipsa, quia supra de sacerdote erat locuta. *Vnum exuta pedem.* Quia id agitur, vt & illa soluatur, & implicetur Æneas. Solent enim & resolutoria sacrificia ab aruspiciibus fieri: & Iuonnis Lucinæ sacra non licet accedere, nisi solutis nodis. *In veste recincta.* Quia vt supra diximus, in sacris nil solet esse præligatum, præcipue eius quæ amore vult solui. Sane Flaminiæ non licebat, neque calceos, neque soles morticinas habere. Morticinæ autem dicuntur, quæ de pecudibus sua sponte mortuis fiebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere. *Vnum exuta pedem vinculis in veste recincta:* non sublata sed iuminissa, nam sic est dictum recincta, vt resoluta, vt remissa. *Testatur moritura deos.* Quidam hic testatur, pro obtestatur accipiunt. *Conscia fati sidera.* Id est planetas, in quibus factorum ratio continetur. An conscia fati sui testatur sidera, vt constantia eius appareat mori volentis, ergo fati sui id est mortis. Si quod non

æquo sedere amantes curæ numen habet. Ordo est: Tunc numen precatur, si quod curæ habet amantem non æquo sedere: Si quod autem bene dubitat ut tum & ita malæ res habeant prepositas potestates. Nam & amatoribus præesse dicuntur *æquora*, *æquora*, *æquora*, nonnulli Nemesin significari putant: nonnulli *æquora* inuocabant, contrarium Cupidini qui amores resoluunt: aut certe cui curæ est iniquus amor, scilicet ut implicet non amantem. Hic etiam Athenis coli dicitur. *Iustumque memorque*. Iustum ad iudicandum, ut expugnetur qui est causa discordiæ. Memor simul ad vindicandum: & memor ideo neutro genere, quia numen dixerit.

52 *Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, syluaque, & sena quierant.
Æquora, cum medio voluuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somnopolita sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, nec unquam
Solutur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sæuit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.*

Nox erat. Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. *Syluaque.* Secundum eos qui dicunt omnia quæ crescunt, animalia esse. *Æquora.* Elementa etiam animalia esse voluerunt. Vnde est in septimo, *Æquora mulcebant cantu.* *Medio voluuntur sidera lapsu.* Noctem describit per sidera, hoc est cum medium cursum tenent sidera quæ orta sunt. *Tacet ager.* Ea quæ in agris sunt. *Pictæque volucres.* Vno verbo multos & varios colores auium demonstravit, pictura enim ex multis coloribus constat. *At non infelix animi.* Antithesis, At non quæ Scythiæ gentes figuratus est animi, quam si animo diceret, ut: O præstans animi iuuenis. *Oculisve aut pectore noctem accipit.* Quia potest aliud esse sine alio, ut si quis dormiens mente turbetur. *Resurgens sæuit amor.* Grauior enim est cum resurgit: & est sententia quasi generalis.

53 *Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Numidumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque vltima Teucrum
Iussa sequar: quiane auxilio iuuat, ante leuatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?*

Adeo. Scilicet furuit: ut in hoc proposito permaneret vitandæ sine dubio lucis. *Insistit secumque ita corde volutat.* Aut insistit volutare, aut insistit proposito moriendi: Plautus tamen ita ait, *Hunc sermonem insisti.* *En quid agam?* En, ecce, & quasi demonstrantis particula est, per quam intelligimus eam multa cogitasse, & sic prorupisse, ecce quid actura sum? Est autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Nam hæc coniunctio multa eam cogitasse significat. *Rursus.* Duo significat, frequenter iterum: raro vicissim, id est mutuo, ut hoc loco. Alij hoc loco rursus pro similiter accipiunt: ut sit, ergo ego similiter rogabo eos, sicut me illi antea rogauerunt. *Numidumque petam.* Inuidia à personis: petam mulier & regina Numidas, id est vagos, *Maritos.* Futuros scilicet. Est autem eloquutio, dedignor illam rem. *Iliacas igitur classes.* Sic intulit, quasi si illud non fecerit hoc necessario consequatur. *Vltima iussa.* Vltima deterrima, an superba, & aut intelligimus Aenean ei obtulisse nauigandi facultatem, aut *Teucrum iussa.* Alij *Teucrum*, vnde iubere *Teucrum* dicitur Græce: Nō quæ ipsius fuerant, sed quæ eis à Ioue iussa sunt, ut, *Nauiget* hæc summa est. *Quiane.* Re vera: & est vna pars orationis. *Bene.* Pro qualitatis aduerbio intelligendum est. *Stat.* Permanet.

54 *Quis me autem (fac velle) sinet, ratibusque superbis
Irrisam accipiet: nescis heu perditam, nec dum*

A *Laomedontea sentis periuria gentis?
Quid tunc? sola fuga nautas comitabor ouantes
An Tyris, omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela inbebor?
Quin morere, vt merita es, ferroque auerte dolorem.
Tu lachrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque obicis hosti.*

B *Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more fera: tales nec tangere curas?
Non seruata fides cineri promissa Sicheo.*

Quis me autem fac velle finet? Ordo est, Fac me autem velle, quis finet? Rasibusque superbis. Vel magnis & altis, vel in quibus superbi nauigaturi sunt, hoc est quæ me tanto contemptu deseruit. Irrisam. Alij inuisam. Quæ sic contemni & relinqui meretur. Laomedontea. Nunc fraudulentæ. Nautas. Non Troianos. Nam iniuriolè dixit nautas, id est assuetos laboribus. Ouanteis Latantes, abusiue: nam proprie ouatio est minor triumphus. Qui enim ouationem meretur, & vno equo vitur, & à plebeis vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium: & de ouibus sacrificat: vnde & ouatio dicta. qui autem triumphat, albis equis vitur quatuor, & senatu præeunte in Capitolio de tauris sacrificat. Et bene duo diuersa posuit. Fuga & ouanteis, vt grauius esset cum his qui ouarent ire fugientem. Insequar. Alij inferat, vt Inferat se septus nebula. Vix vrbe reuelli. Aut mox: Id est paulo ante, vt, Vix e conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. Aut vera vix, vt diximus supra. Nam nulla ratione dimitterent patriam, nisi eos aut odium Pygmalionis coegisset, aut timor: vt, Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat. Quin morere Quin, immo, & bene omnis eius intentio tendit ad mortem. Nam si procos rogare turpe est, solam sequi impossibile & inhonestum, Tyrios trahere difficile, sola mors superest. Ferroque auerte dolorem. Hoc secundum eos dixit, qui cum aliquid impulsu animi constituerint, voluntatis lux rationem addere conantur. Ergo & hic quasi rationem adprobat, quod furore paulo ante decreuerat. Tu lachrymis euicta meis. Bene totum ei imputat, sed cum excusatione, quæ Aeneæ nuptias suasit: & victa lachrymis, vt, Sinum lachrymis impleuit obortis Anna refert. Tu prima furentem. Alij hoc diuidunt: licet alij iungant: & volunt hunc esse sensum, Urbanus hoc diuidit. Tu periurastis vt nubere victa lachrymis meis: tu etiam nunc me his oneras malis. nam me olim occidistis, nisi te deserere formidarem. Obicis hosti, ob naturaliter breuis est, sicut & res & ad: sed plerunque producentur hac ratione, Obicis, reicio, adjicio, habent vocalem sequentem, quæ per declinationem potest in consonantis formam transire: vt obieci, reieci. Ergo ante quam transeat, interdum, fungitur officio consonantis, & præcedentem longam facit. Hosti. Ad euentum referendum. Non licuit. Quia aliud volebat, & aliud factum est, sicut solent dicere quibus aliter conata succedunt. Thalami expertem. Non omnino, sed post Sicheum. Sine crimine. Vt supra. potui subcumbere culpæ. More fera. Plinius in naturali historia dicit, Lynceus post am flos coniuges aliis non iungi. Multi Fere aduerbium volunt, vt sit sensus: more scilicet quo iam viduitatem terre consueuerat. Crimen autem bene vt supra, Potui succumbere culpæ. Sicheo pro Sicheo: vel promissa Sicheo non seruata cineri.

55 *Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huc se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crines flauos, & membra decora iuuenta.
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec qua circumstant te deinde pericula cernis
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos:*

*Illā dolo, dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat, est.
Non fugis hinc praeceptum, dum praecipitare potes, lassae
Iam mare turbare trabibus, saenasque videbis
Collucere facies, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eia age rumpe moras, varium & mutabile semper
Fœmina. Sic fati nocti se immiscuit atra.*

Pectore questus. Id est pectus questibus. *Certus eundi.* Indubitabiliter profecturus. *Carpebat somnos.* Hoc est quod & paulo post culpatur Mercurius dicens, Nate dea, potes hoc sub caui ducere somnos? Sed excusatur his rebus: nam & certus eundi iuratur, & rite cuncta praeparauerat: aut certe proœconomia est, ut possit videre Mercurium. *Rige.* Recte & ex ordine compositis, & diligenter virum strenuum non ante facit, requiescere, quam rite omnia parauisset. *Forma dei.* Bene non deus, sed forma. Raro enim numina sicut sunt, possunt videri. Vnde & sequitur, Vultu redeuntis eodem. Nam licet *redeuntis* dicat, i. eius qui possit agnosceri: tamen non *Faciem* dicit: sed *Vultum* qui potest saepe mutari. *eodem.* O semper longum est: quia eodem ablatius est: *Eadem* autem & producit & corripit. nam & nominatiuus est, ut eadem mulier fecit: & ablatiuus, ut eadem faciente muliere. *Visa monere est.* Et *visa* bene: quia non te vera. *Omnia Mercurio similis.* Aliud enim est idem esse, aliud simile esse: ergo nunc est certus Aeneas. Et a toto transit ad partes, ut omnia magna pes etiam *Vocemque.* Duo *quorū* & est versus hypermetrus: Vocem autem ideo, quia orationis est deus. Horatius, *Mercuri* sacunde. *Coloremque, Et crines flauos.* Ideo & perflus & flauus Mercurius introducit: quia satis vicinus est Soli praeter ceteras stellas. *Et membra decora iuuenta.* Quia palestrae deus est. Horatius, *Cuius & decore more palestrae.* Iuuenta autem ætatis, a iuuenta. Sane figura est, Similis membra, vocem, colorem. *Circumsistent.* Pro circumstantura sint. *Demens.* Improbatur eius visum, qui nec videat nec audiat. *Zephyros.* Pro quocumque vento, Carthagine enim non Zephyro, sed Austro nauigare solet. *Nefas in pectore versat.* Hoc ideo posuit, ne Aeneas non timeret amatricem, nam ideo addidit *Certa mori.* Item, *Varium, & mutabile semper Fœmina.* Et est dubitatio quod dolo, vel quod nefas, an sibi nefas quia sua manu peritura erat, an forori dolo, quibus eam fallebat, utrumque in Aeneam, ut postea ait, Non potui abreptum diuellerè corpus & cætera, nam omnia, sicut dictum est, sequens versus confirmat. *Certa mori,* ut sibi mortem excogitet, in Aeneam iras molitur. & *Certa* figurate: Certo ut moriatur. *Certa mori.* Hoc fidem fecit posse fieri quod metuendum praedicabat. *Præceptum.* Festinus. *Præcipitare.* Pro praecipitandi. *Trabibus.* Vel nauibus, vel remis, ut, Vastumque caua trabe currimus æquor. *Collucere facies.* Propter Ferte citi flammam, vel funes. *Feruere.* A verbo feruo, feruis, feruit. *Eia age.* Hoc loco per *æternam* orationem impleuit, nam eandem rem secundo dixit, cum heia saepe age significet. *Varium & mutabile semper.* Hæc, sicut supra dictum est, obiectio est, sed amat. *Nocti se immiscuit atra.* Hoc ad visum somniantis referendum est, id est in noctem se immiscuit: & noctem pro tenebris posuit, per quod apparet eum in claro lumine fuisse cum loqueretur.

56

*Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociosque fatigat.
Præcipientes vigilate viri, & considite transtris:
Soluite vela citi, deus aethere missus ab alto
Festinare fugam, tortosque incidere funes,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te sancte deorum
Quisquis es, imperioque iterum paremus onantes.
Adsis, ô placidusque iuues, & sidera caelo
Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum, striduloque ferit recinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:
Littora deseruere: latet sub classibus æquor.
Adnixi torquent spumas, & carula verrunt.*

Umbris

- A** *Vmbris.* Vt supra, Forma dei, vel vmbris terroribus. *Corripit.* Omen futuræ tempestatis. *Præcipites.* Vt supra Mercurius. Non fugis hinc præceps? Sane nonnulli ita distinguunt. Sociosque fatigat præcipites, vt adlocutio hinc videatur incipere. *Vigilate viri & confidite transtris,* & est vsitata figura, fatigat & præcipites facit. *Fatigat.* Cū clamore increpat, vt, Vndique collecti coeunt Marte, omque fatigant. *Viri.* Habet hæc commemoratio multum adhortationis, vt alibi festinate *Viri.* *Transtris.* Pro in transtris. *Citi.* Celeres. *Festinate fugam.* Antiquæ vt, Tam iussa Sibylla, Haud mora festinant. *Incidere funes.* Hoc ad rem festinantis pertinet, id est non soluere, sed incidere. *Ecce iterum stimulus.* Fantasia est ad sociorum terrorem. sic in sexto: Deus ecce deus. An iterum qui prius adgenerat, cum ait, Tu nunc Carthaginis altæ. *Sanctæ deorum.* Emphasis quasi adhuc præiens deus vrgeat nauigare, & aut distinguendum sanctæ: aut sanctæ deorum secundum Ennium dixit, *Respondit Iuno Saturnia sanctæ dæarum. Quisquis es.* Atqui supra dixit, Omnia Mercurio similis. Sed sciendum est secundum Tullium in libro de deorum natura tres esse Mercurios: superum, terrenum, & inferum. Ergo quilibet es, aut quicumque de tribus. Quamuis alij nec vnus potestatis, nec vnus nominis, nec vnus vultus volunt esse Mercurium. Aut quia deorum vera nomina nemo nouit, aut certe ad Iouem ipectat, id est quisquis es qui præcipis: vt in nono, *Quisquis in arma vocas:* cum Irim vidisset, id est quicumque Irim misit. Plane illud occurrit quod ait, *Deus æthere missus ab alto:* vbi & Iouem complectitur, & iupernum Mercurium. Sed potest & hoc loco, vt diximus, quasi fantasiam facere propter locos: & *Quisquis es* ideo dicere: quia licet viderit non tamen re vera nouit esse Mercurium: Vnde ait supra, Et formam & vultum & viâ monere est. Vel *Quisquis es*, secundum Pontificum morem qui sic præcantur, Iupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellare volueris. Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt, vnum cæli & dei filium, amatorem Proserpinæ, alterum Liberi patris & Proserpinæ filium: tertium Iouis & Maia, quartum Cyllenij filium cuius mater non proditura quo arcu clam occisa est, qui hoc metu in Ægyptum profugi, & ibi inuenisse primum disciplinam literarum & numerum dicitur, qui lingua Ægyptiorum appellatur, de cuius nomine etiam mensis dictus est. *serum pæ emus.* Qui iam semel parauerant præparatione nauigiorum. *Et sidera cælo Dextra ferat.* Dextram prosperam, & iydera hoc est ventos, qui ex ortu iydery, aut mites & prosperi, aut turbulenti & aduersi sunt: sic in G. orgicis. Præterea tam sunt arcturi sydera nobis. Nec enim sydera dicit re vera, cum arcturus vna sit stella. Ergo dextra iydery, ventos vel tempora. *Fulminum.* Quidam fulgentem accipiunt. *Sirictoque.* Videtur ab vna re stricto, cum dixerit, vaginaque eripit ensem. *Iam.* Pro eo quod est vnus, vt Rex Iupiter omnibus idem. *Rapiuntque.* Num anchora? *Rum.* Ipsi ruunt, id est cum impetu festinant. *Litora deseruere.* Mira descriptio festinationis. *Torqueat spumas.* Ita enim remus agitur, vt fluctus torqueatur.

57 *Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linguens Aurora cubile.
Regina è speculis, vt primum albescere lucem
Vidit, & aquatis classem procedere velis,
Littoreque & vacuos sensit sine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flauentis quo abscessa comas: Proh Iuppiter, ibit
Hic, ait, & nostris iluferit aduena regnis?
Non arma expedient: totaque ex vrbe sequentur?
Diripientique rates alij naualibus: ite.
Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos.*

F *Prima aurora.* Designatio temporis est, non diei descriptio: vnde infert, Vt primum albescere lucem vidit. Sic in duodecimo. Quam primum crastina cæli Punicis inuicta rotis Aurora ru-
bebit. Et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum: quæ quasi amatrix tota vigilauerat nocte. Sic in Bucolicis de amatore, Naicere, præque diem veniens age Lucifer alium. *Nouo lumine.* Aut recentis, aut secundum Epicureos qui stulte Solem de atomis dicunt consistere, & cum die nasci, cum die perire. *Tithoni cubile.* Tithonius frater Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cælum leuauit, quem longinquitas vitæ in cicadam conuertit. *Horatius.* Longa Tithonum minus necis. *Speculis.* Quas vtique in sua regia habuit. *Albescere lucem.* Hypallage est. Luce enim albescunt omnia, non lux albescit. *Æquatis velis.* Feliciter plenis sine motu aliquo: vt in Æneid. *Æquatæ spirant auræ,* & hoc ad dolorem pertinet reginæ. *Vacuos sensit sine remige portus.* Potest & negari esse, vt prius sentire debuerit. *Pectus percussa.* Pectus percussam habes.

Proh Iuppiter. Aut irascentis exclamatio est: vt in Terentio. *Pro supreme Iuppiter.* Aut certe testatur Iouem quem Æneæ inuocauit aduentu: vt Iuppiter hospitibus, nam te dare iura loquuntur. *Ibi & ill' uferis.* Ibit & inludet, tēpus pro tempore: & sic dixit vt, Certant que inludere capto. *Non arma expedient?* Furentis hæc uerba sunt, vt ipsa paulo post, Quæ mentem insania mutat? Nam hæc à sana non procedunt, vt imperet absentibus, Ferte tela: cum sola sit. *Totaque ex urbe sequentur.* Magna emphasis quod ait tota. *Naualibus.* De naualibus, ubi stant naues.

38 *Quid loquor? aut ubi sum? que mentem insania mutat?*
Infelix Dido nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cum sceptrâ dâbas, en dextrâ fidesque,
Quem secum patrios aiunt portare penates,
Quem subisse humeris confectum etate parentem.
Non potui abreptum dinellere corpus, & undis
Spargere: non socios? non ipsum absumere ferro.
Æscanium? patriusque epulandum apponere mensis?
Verum anceps pugna fuerat, fortuna fuisset:
Quem metui moriturâ faces in castra tulissem,
Implesemque foros flammis, natumque patremque,
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.

Aut ubi sum. Nunquid in cœtu sum? *Que mentem insania.* Bene ei ex parte furentis datur oratio, date uela, ex parte retinentis mentem. *Cum sceptrâ.* vt, Vultis & his mecum patiter confidere regnis, & alibi, Ac dominum Æneam in regna recepit. *Fid' s'que.* Subaudiendum en etiam in sequentibus, aut certe, hic est quem dicunt portare deos. Sane en nominatiuo melius iungitur, vt, En Priamus. *Quem secum patrios.* Quidam in utroque uersu per quem legunt, vt fit uetus figura per eclipsin, ubi sunt qui aiunt patrios penates portare, & parentem humeris subisse. Sane hic subisse iuxta præsentem uersum accusatiuo iunxit, cum alibi antiquo datiuo uis sit, vt, Subeant luco, & Muroque subibant. *Confectum.* Vt è contrario integer xui, *Non potui abreptum.* Hoc est non mihi subueniam cur non poterat in suo regno? *Ipsam Æscanium.* Aut qui est causa nauigationis: vt, *Quem regno Hesperie fraudo & fatalibus aruis,* aut ad patris dolorem: vt, *Qui nati coram me cernere lethum fecisti.* *Epulandum apponere.* Quod fecit Progne occiso Ithy filio propter stuprum sororis. *In castra tulissem.* Classes dixit castra: vt, Nos castra mouemus, nam sequitur, *Implesemque foros flammis.* *Foros.* Tabulata nauium: ab eo quod incessus ferant: & est generis masculini, numeri tantum pluralis. *Cum genere extinxem.* Vtrum omne genus, an morte Æneæ & Æscanij: & est Syncope. Quoniam illis extinctis interitura gens omnis esset, & extinxem pro extinctissem. *Memet super ipsa dedissem.* Satis amatorie: Sane sese cum dicimus uelima syllaba producit, Virgilius, Seseque in bella remittant, at uero cum proferimus memet & tute uelima breues sunt: Lucretius, utrumque simul, *Tusemet à nobis iam quoniam tempore uacum.* Quas particulas uolunt nonnulli significare, quiddam, ut fit memet me ipsum, tute tu ipse: Alij autem, quod magis sequendum est, excrementa comici leporis existimant, nam Terentius dicit, *Tusemet mirabile,* id est tu.

39 *Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,*
Tuque harum interpres curarum, & conscia Iuno,
Nocturnis que Hecate trinitis ululata per urbes,
Et dira uolucres, & dij morientis Elise:
Accipite hæc, meritumque malis auerite numen,
Et nostras audite preces, si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est:
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret:
Et bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iuli,
Auxilium imploret, uideatque indigna suorum

A *Funera: nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur:
Sed cadat, ante diem, mediæque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.*

Sol. Iam utitur imprecationibus, hoc est deuotionibus: vnde & deuotor & deuotrix dicitur, qui imprecatur. Non autem Terrarum flammis, sed Opera terrarum. Et bene inuocat Solem, cum supra per numen Liberi sacrificauit. *Interpres curarum.* Aut quas patior, id est mearum curarum: aut generaliter curarum coniugalium interpres, hoc est media & conciliatrix. Cicero, *Quique interpretes in corrumpendū iudiciū solent esse.* Alij Interpres, testis, iudex, arbitra accipiunt. Sane Interpres quid sit secundum veteres ipsè exposuit dicendo conscia: veteres enim Interpretem conscium & auctorem dicebant: Plautus in milite. *Quæ mihi conditio nona & luculentior offeritur per te interpretem.* Idem in Curculione. *Quod te præfene hic egit teque interpretis.* Conscia Iuno. Siluit rem turpem: sic supra, Et pronuba Iuno. *Nocturnis.* Non triuuis nocturnis, sed per nocturnum tempus. Sacra enim Ecata in triuuis frequentantur per noctem. Ideo autem Ecata inuocat, quasi quæ tanti matrimonium fecerit, vt sperneret matrem. *Vlulata per vrbes.* Pro serpinam raptam à Dite patre, cum Ceres cum incensis faculis per orbem terrarum requireret, per triuia eam vel quadriuia vocabat clamoribus. Vnde permansit in eius lacris vt certis diebus per compita à matronis exerceatur vlulatus: sicut in Isidis sacris, vbi est imitatio inuētī Osyridis quem dilaniatum à Tiphone eius fratre vxor Isis per totum orbem requisisse narratur. Iuena-
C *lis, Plangens populi currit derisor Amibis.* Ecataem autem causa inuocat vltionis. Vnde etiam furias vocat: sed viurpatiuè modo diras dixit. Nam Diræ in cælo, vt, Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ: Furæ in terris. Eumenides apud inferos, vnde & tres esse dicuntur: sed hæc nomina confundit poetæ. Vlulata autem pro vlulatu quæsit, & est participium sine verbo vt regnata. Vltrix vero, Tiphone. Nam Græcè *νῆμι* dicitur vltio. *Dy morientis Elise.* Aut manes dicit: vnde est, Vos ô mihi manes Elte boni: quoniam superis auersa voluntas. Aut certe anæreticos dicit amatoriam, id est Mitrem & Saturnum, qui intercidunt vitæ rationem: si radiis suis ortum geniture pulauerint. Horatius, *Te Iouis impio tutela Saturno resurgens Eripuit: voluere que fati sard in alas.* Et bene tardauit, quia necessitas fati impediri potest, non penitus eludi. Sic Virgilius, *Nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.* Quidam hoc quod dicit *Dij morientis Elise* secundum eos tradunt, qui dicunt habere nos singulos deos nostros, vt, *Nec dij texere Cupeneum Ænea veniente sui. Accipite hæc.* Audite. *Mortuumque malis auerite numen.* Quod mali merentur. *Audite preces.* Imprecationes dicit. Nam non sunt preces, vt paulo post, *Imprecor arma armis. Infandum caput.* Etiam in imprecatione nomen eius detestatur. *Adnare.* Verbum familiare naufragio. Vt in primo, *Huc pauci veltris adnauimus oris,* id est per tempestatem deuenimus. Et sic ei futura prædicit. Quemadmodum *Hæmerus* qui morituros diuinantes frequenter inducit. *Fata Iouis Fata,* dicta, id est, Iouis voluntas: hic ergo participium est non nomen. *Terminus hæret.* Si hoc est immutabile. *Audaci populi.* Id est Rutulorum: sicut semper inducuntur. Alibi, *Audacis Rutuli ad muros.* Et quidam volunt audacem apud Virgilium dici fortem quem fortuna non sequitur, vt *Audax quos rumpere Pallas,* & alibi, *At non audaci cessit fiducia Turno. Vexatus.* Hoc loco grauius vastatus. *Furibus extorris.* Extra suas terras remotus. Sicut extra solum exul, & significat quando Eandri & Tarchontis petiuit auxilium. *Complexu auulsus Iuli.* Quia scit quam sit charus patri Ascanius. *Auxilium imploret.* Sicut dictum est ab Euanthro & Talcis. *In ligna suorum Funera.* Aut indignorum, aut crudelia & magna sicut veteres dicebant: Suorum autem Pallantis dicit & cæterorum. *Pacu iniquæ.* Vt supra diximus: propter perditam linguam, habitum nomen: quæ solet victor imponere, sicut in xii. postulat Iuno. *Sed cadat ante diem.* Cato dicit iuxta Laurolauinium cum Æneæ socij prædas agerent, prælium commissum: in quo Latinus occisus est, fugit Turnus, & Mezentij auxilio comparato renouauit prælium, qui quidem victus est ab Æneæ, Æneas autem in ipso prælio non comparuit. Ascanius vero postea Mezentium interemit. Alij dicunt quod Æneas victor cum sacrificaret super Numicum fluuium lapsus est, & eius nec cadauer apparuit: inde dicit, *Mediæque inhumatus arena.* Postea dicitur est inter deos receptus. Quidam eum cum aduersum Aborigine pugnaret, ex sanguinem dicunt repertum. *Ante diem* autem, ante fati necessitatem: & bene quod passura est, optat Æneæ, vt ipse *Sed misera ante diem Media ignota. Hæc precor.* Id est, sicut dictum est, imprecor. *Cum sanguine fundo.* Quasi imprecationes ipsas suo consecraret cruore.

60 *Tum vos ô Tyrystirpem & genus omne futurum*

Aa 4

*Exercete odii, cinerique hac mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunt.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanos, ferroque sequare colonos.
Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires,
Litora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent ipsique nepotes.*

Tum vos ô Tyrj. Non sunt mandata: sed imprecationes, vt dissentiant omnibus rebus, sicut & factum est. Nam si mandata sunt, quomodo genus futurum? *Exercete odii.* Id est fatigate. *Populis.* B Aut populorum aut populis, vt Afris quoque. *Nec fœdera sunt.* Sinto pro iunt & sint: quia rupta sunt tertio. *Sunt* autem id est sint: & sic propter metrum addita o tertie personæ numeri pluralis indicatiui modi, vt amanto ament, docento doceant, legunto legant, nutriunto nutriant. Alij dicunt verbo eum iuris vsu propter odia hæreditaria. *Exoriare.* Exoriat: & ostendit Annibalem. *Ex ossibus.* Secundum Anaxagoram qui Homæomeriam dicit, id est omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis: id est ex ossibus, sanguine & medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius. *Nunc ad Anaxagora veniamus Homæomeriam.* Sane Punici ex ossibus dicunt oriri posteros quos nos ex sanguine: An quia post longum tempus nascetur Annibal: ideo ex ossibus posuit? *Face Dardanos.* Incendii vrbium Italarum. *Ferroque.* Exercituum cædibus. *Sequare.* Prosequere. *Nunc olim.* Modò. Olim futuri temporis & quidam separant pronunciantes, vt sit modo. olim, postea: quasi dicat, vel nunc vel olim. *Quocunque dabunt se tempore vires.* Quia quotiescunque voluerint Pœni bella renouare: ideo ait, Pugnent ipsique nepotesque. *Litora littoribus contraria.* Aut quia in fœdere cautum fuit, vt neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Aut potest propter bella naualia accipi inter Romanos & Afros gesta. *Fluctibus undas Imprecor.* Propter illud quod in fœderibus similiter cautum erat: vt Corsica esset media inter Romanos & Carthaginenses. *Pugnent ipsique nepotes.* Potest & ad ciuile bellum referri.

61 *Hæc ait, & partes animum versabat in omneis,
Inuisam querens quam primum abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichei,
(Nanque suam patria antiqua cinis ater habebat.)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitæ.
Sacra Ioui Stygio, quæ rite incepta parauis,
Perficere est animus, sinemque imponere curis,
Dardanisque rogam capitis permittere flamma.*

Breuiter. Festinatione mortis: simul necit causam morarum & ipsi & sorori. *Barcen.* Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit. *Patria antiqua.* Hoc est Tyros, quæ ante eius patria fuit. *Huc siste.* Huc adhuc: vt, Et cum grege sistet ad aram. Hinc & sistatur dicimus, id est adducatur. Nam stare aliud est. Nec aliter possumus dicere: quam sta illic, siste huc. Fallit autem plerisque verbi similitudo: quia dicimus sto & fitto, cum diuersa significant. *Spargere lympha.* Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: vt, Spargens rore leui, & ramo felicitis oliuæ: Superis abluebantur: vt, Donec me flumine viuo Abluero. Modò autem inferis sacrificat: vt, Sacra Ioui Stygio. *Monstrata.* F Vel quæ ipsa monstrauit, vel quæ sacerdos. *Piacula.* Purgationes, alias sacrilegia aut sacrificia. *Sic veniat.* Quemadmodum præceptum est, ne præmitteret aut præcederet. *Tege.* Corona, vt & ipsa tardaret. *Sacra.* Sacrum est quod ad deos pertinet, profanum quod ad homines. *Ioui Stygio.* Hoc est Plutoni. Et sciendum Stoicos dicere vnum esse deum, cui nomina variantur pro actibus & officiis. Vnde etiam duplicis sexus nomina esse dicuntur: vt cum in actu sunt, mares sint: semina cum pariendi habet naturam: vnde est, Coniugis in gremium lætæ descendit. Ab actibus autem vocantur: vt Iupiter iuuans pater. Mercurius, quod mercibus præstet. Liber, à libertate. Sic ergo & modo

A & modo Iovem Stygium dicit, inferis sacrificatura: vt alibi, Iunoni infernæ dictus facer. Hinc est Iouis oratio, Cælicolæ mea membra dei quos nostra potestas Officiis diuisa facit. *Quæ viis incepta parauit.* Ordo est, Sacra quæ parauit, animus est rite perficere. *Perficere est animus.* Mire, quamdiu enim Æneas præfens erat non omnino desperans traheret exitium. *Curis.* Vtrum amoribus an rei susceptæ? *Dardaniq; regum capitis.* In quo eius imago fuerat, & bene suum rogam illius dicit, ne suspicionem faciat, *Permittere flammæ.* Incendere.

62 *Sic ait, illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, & cæpiis immanibus efferat Dido,
Sanguineam voluens aciem, maculisq; trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irruumpit limina, & altos
Conscendit firibunda rogos: ensemque recludit
Dardanum, non hos questum munus in usus.*

B *Studio anili.* Aut pro ætatis possibilitate: aut pro industria, qua vtuntur aniculæ. Aut voluntate obsequendi. Alij celebrabat legunt, quia antiqui hoc verbum in velocitate ponebant. *Actius, Celeri gressum adscelerasse dicit.* *At trepida.* Festina. Nam moritura nihil timebat, Ideo autem festina id est occasione vix data. *Cæpiis immanibus efferat.* Fera, nimis fera, furiosa sæuis cogitationibus. *Sanguineam aciem* More suo ostendit eam furem vultu, gestu, voce. *Maculisq; trementes* **C** *Interfusa genas.* Hoc est trementes genas interfusas habens maculis. *Pallida morte futura.* Aut pallidior, quam solent omnes esse post mortem: aut pallida, omine mortis futuræ. Aut pallida, conscientia mortis futuræ. *Furibunda.* Furenti similis. Sane quidam volunt Virgilium vbiq; Didonis, tanquam Flaminicæ facere mentionem: apud veteres autem Flaminicam scilicet plus tribus casibus nisi Græcæ scandere non licebat, ne vlla pars pedum eius erurumve iupercompiceretur, eoq; nec pluribus gradibus sed tribus, vt ascensu duplices nitus non paterentur extolli vestem, aut nudari crura, nam ideo & Græcæ icalæ dicuntur: quia ita fabricantur, vt omni ex parte compagine tabularum clausæ sint, ne aspectum ad corporis aliquam partem admittant. Et sciendum si quis ceremoniis non fuerit obseruatum piaculum admitti: Hic autem piaculum admittitur: quod ipse Dido ait: Sacra Ioui Stygio quæ rite incepta parauit: nam & supra ait Magicas inuitam accingier artes. Hoc vero loco plenius eam Flaminicæ ritum excessisse declarat: vbi de gradibus loquitur dicens, Interiora domus, &c. neque enim potest esse alium quod tribus tantum gradibus conscenditur: vnde apparet plures gradus tribus fuisse quod plenius de Anna subiunxit. Sic effata gradus euaserat altos. *Non hoc questum munus in usus.* Quem Æneas non ad hunc vium reliquerat: & vt supra diximus, secundum Homerum vertitur munus in perniciosum. Tale est in Bucolicis, Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.

63 *Hic postquam Iliacas vestes, notumque cubile
Conspexit, paulum lachrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque nouissima verba:
Dulces exnuia dum fata deusq; senebant,
Accipite hanc animam, meque his exoluite curis,
Vixi, & quem dederat, cursum fortuna, peregi:
Ei nunc magna mei sub terras ibit imago:
Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi:
Vltæ virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, si littora tantum,
Nunquam Dardaniæ terigissent, nostra carina.*

D *Cubile.* Cubandi locum dixit. *Et mente.* Consilio. *Deusq; senebant.* Aut Iupiter qui Æneam abcedere compulit: aut amor, aut necessitas fati. *Vixi.* Excusat vitæ abruptionem: quia dicit Plato magna pœna adfici animas eorum qui vitam ante tempus reliquerunt. *Et quem dederat cursum fortuna peregi.* Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: Natura, cui vltæ centum & viginti solstitiales annos concessum non est. Fato, cui nonaginta anni hoc est tres Saturni cursus exitium creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium eius supe-

ret cursum Fortuna, id est casu, qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt, ut ad ruinam, incendia, naufragia, venient. Bene ergo dixit fortuna: sic Cicero in Philippicis, *Multa mihi imminere videbimur præter naturam, præter quod fatum*: id est gladij Antonij ex calu. *Magna*. Cogitatione eorum qui me non viderunt sed factis cognouerunt. *Sub terras ibi imago*. Bene imaginem dixit fortuna. Valde enim quaeritur apud philosophos quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constat: Anima quæ superna est, & originem suam petit: Corpore, quod in terra deficit: Umbra, quam Lucretius sic definiuit, *Spoliatus lumine aër*. Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulachrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum inferos petit: & est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto, Corpora viuæ nefas Stygia veſtare carina. Hæc autem rem etiã Homerus requirit, simulachro Herculis apud inferos viſo. Et sciendum simulachra hæc esse etiam eorum qui per apotheosin dii facti sunt. Vnde aut viſi esse apud inferos: aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero, *Te vidit inſans Cerberus aureo cornu decorum*. Sciendum tamen abuti poetas, & confuse vel simulachrum, vel umbras dicere. *Urbem præclaram statui*. Non est contrarium illi loco, Pendent opera interrupta, quia illud ex persona poetæ prædictum est. Nam licet paululum aliquid superesset: quantum ad ipsam pertinet, fecerat: ut, *Urbemque paratam*. Item paulo post, *Urbemque tuam*, & re vera ciuitati quid superest factis muris, templo, portu, theatro, foro, lenatu, quibus adiunguntur etiam priuatæ ædes, ut, Pars optare locum, recta & concludere sulco. *Mea mania vidi*. A me facta: & pertinet ad effectum: ut, *Quam vestræ fecere manus*. *Vlta virum*. Puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit Pœnas inimico à fratre recepi & re vera nulli auaro maior est pœna, quam amittere pecuniam propter quam commiserat scelus. Bene autem recepi, quasi debitas. Vel quod partem maximam ciuium sollicitauit. Ergo hoc dicit, Feci illud: & illud, felix nimium fuisse: si tantum Aeneas Carthaginrem non venisset. Alij hæc quasi per interrogationem volunt accipi: ut nihil dicat esse perfectum, Nunquid urbem statui? Nunquid vlta sum virum? Nunquid à fratre pœnas recepi? Felix tamen fuisse, si vel hoc tantum contingeret ut Carthaginem non veniret Aeneas. Sed & hanc varietatem gignit hic sermo tantum quem alij, tantummodo interpretantur. Nam ad vtrunque admittitur, tamen melior est sententia superior, quem nonnulli sic exponunt propter Pendent opera interrupta: ut ordo sit, Urbem præclaram, & mea mœnia statui, vidi: hoc est vidi dum statuerentur.

- 64 *Dixit: & os impressa toro, Meriemur inulta?
Sed moriamur ait, sic: sic iuuat ire sub umbras.
Hauriat, hunc oculis ignem crudelis ab alio
Dardanus, & nostra secum ferat omina mortis.
Dixerat, atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt, comites, ensaque cruore
Spumantem, sparsasque manus, et clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis gemituque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam si immixtis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammaque furentes
Culmina perque hominum voluantur perque decorum.*

Ut impressa toro. Adplicito ore ad lectulum, vel os, faciem: aut quasi amatrix, ut, Stratisque relictis incubat. aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum: & sic ad lectulum loquitur, ut ad hastam Turnus, Te Turni nunc dextra gerit. Mezentius ad equum, Rhebe diu res, si qua diu mortalibus vlla est. *Sic: Sic*. Quasi interrogatio & responsio, Et placet sic inultam perire, vel hoc genere mortis, & hoc eam se loco intelligimus percussisse. Vnde alij dicunt verba esse ferientis, Alij ita distinguunt, Sed moriamur ait. & sic post adiciunt, Sic iuuat ire sub umbras, ut dubitauerit an inulta deberet mori: deinde vltionis difficultatem circunſpiciens dixerit, Sic iuuat ire sub umbras. *Hauriat hunc oculis ignem*. Aut videat omina temporis futuri: quia nauigantibus malum omen est si rogalis flamma videatur: aut certe satisfaciatur suæ crudelitati. *Ab alto*. A mari. *Dardanus*. Pro Dardanijs, Plautus. *Natus Argis ex Argo patre*: vel quod ipse Aeneas ante Dardanus dictus est. *Et nostra secum ferat omina mortis*, Ut Aeneas quoque per vim maturius obeat, & bene

A & bene infausta omnia imprecatur ei, qui ad noui regni auspicia properat. *Inter talia*. Per talia vt. Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. *Conlapsam aspiciunt*. Non inducit occidentem se, sed ostendit occisam, & hoc Tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum sit cædes, sed facta narratur. *Sparsisque manus*. Aut perfugas languine, aut morte resolutos. *Famineo vultu*. Proprio sceminarum. Horatius. *Et illa non virilis emulatio*. *Antiqua Tyros*. Vel nobilem dicit vel illud ostendit, quia Carthago ante Byria, post Tyros dicta est, post Carthago à Cartho oppido. Vnde fuit Dido inter Tyron & Brithon.

65 *Audijs exanimis, trepidoque exterrita cursu,*
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
B *Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:*
Hoc illud germana fuis? me fraude petebas?
Hoc rogis iste mihi, hoc ignes araque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprenisti moriens? eadem me ad fata vocasses,
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Vocæ deos: sic te vt posua crudelis abessem?
C *Extincti te, meque soror, populumque, patresque*
Sidonios, urbemque tuam, date vulnera lymphis
Abluam, & extremis si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus euaserat, altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat.
Cum gemitu atque atros sicabat veste cruores.

Audijs exanimis. Id est, territa. Nam vt diximus, exanimatus mortuus est. *Ora soror fœdans*. Cruentans, vt, Sanguine fœdantem. *Nomine clamat*. Aut Didonem vocat: vt supra diximus: Pœnorum lingua viraginem. Nam Ehtâ dicta est. Sed virago est vocata cum te in ignem præcipitauit. Aut nomine clamat, nominat: sicut & Homerus dicit *εὐρύαλον* Ixies nominabat. Aut certe vero nomine, vt solent dolentes: vt, Hunc ego te Euryale aspicio. Item, Mater Cyrene mater. Hinc & ibi ait, Et te crudelē nomine dicit. Et multi quærunt quomodo procedat hoc, cum eius nomen nūquam sequatur. Sed tractum est à iure, vbi dicitur nihil interesse vtrum quis vnū filium habens dicat, *Filius heres estoian, Tūc heres esto*. Et go dicendo, Hoc illud germana fuis? quasi nomen dixit. Sane sciendum bene eum perturbatæ integrum non dedisse sermonem. *Hoc illud germana fuis*. Allocutio per conquestionem. *Hoc rogis iste mihi*. Alludit ad historiam. *Quid primum deserta querar?* Conqueritur cur relicta sit: nec ad par exitium conuocata. *Comitemne sororem Sprenisti?* Deest, Illudne quod spreuisti comitem sororem? & semiplene loquitur. *Tulisset*.

E *Abtulisset. Struxi manibus*. Quasi sceleris contaminata, & quasi ipsa interitum sororis adiuerit, Struxi manibus, subaudis *Rogis. Patrios deos*. Saturnum & Iunonem. *Posita*. Examinata. *Statius*. *Posuissq; beata Morte pater*. *Crudeli* Illum crudelem dicit, quod sit dubium tu an ego. *Extincti te meque soror*. Varro ait non Didonem, sed Annam amore *Æneæ* impulsam se super rogam interemisse. *Populumque, patrisque urbemque tuam*. Patres id est Senatū, *Urbem tuam* quam extruxisti & quidam hoc loco volunt tres partes politix comprehensâ, *populi, optimatum, regix* potestatis: Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem. *Aplexa fouebat*. Bene non fouis, sed fouebat, vt id diu factum ostenderet. *Date lymphis*. Date lymphas vt vulnera abluam, hoc est date aquam: aut date, id est permitte. Lauare autem cadauera latis proximis concedebantur. Vnde queritur mater Euryali, nec vulnera laui Veste tegens. Sane in sacris pura vestis appellatur quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehensum accipi potest, cum Dido inducitur habuisse crinem sacratum, quo videlicet abscisso possit sine cruciatu mori: prius tamen voluit abluere cruorem cum ait date vulnera lymphis Abluam. Plenius tamen infra ait Semianimemque sinu germanam, vsque, veste ciuorem, vt tanquã in veste pura legitimo sumptu morte data haberetur, * quod quæ sacratum crinem habuerit vitæ fuerit immorata, nam subiecit apte ex persona Iridis: Hunc ego diti Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo *Ore legam*. Muliebriter, tanquam possit animam sororis excipere, & iu se transferre. Sic Cicero in Verrinis, *V: extremum filiorum spiritum ore excipere* diceret. *Gradus euaserat altos*. Id est ascenderat, aut rogis scilicet, qui pro qualitate fortunarum sicbat.

Vnde in sexto ait, Caeloque educere certant. Aut quia lecti antiquorum alii erant, & gradibus ascendebantur, quibus Iuperatis Anna amplectitur sororem. *Cruores*. Exprimebat, vel alluebat, vt, Vulnere siccabat lymphis. An tuam vellem vulnere Didonis infectam vsurpauit. Nam nec sanguines dicimus numero plurali, nec cruores. *Sicabat* autem, exprimebat.

66 *Illam graues oculos conata attollere, rursus
Deficit, infixum stridet sub pectore vulnus,
Ter sese attollens, cubitoque innixa, lenauit:
Ter reuoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quasi in caelo lucem, in gemuitque repertam.
Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilemque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam, nexosque resolveret artus.*

Sub pectore. Per transitum dictus vulneris locus. *Ter reuoluta toro est*. Aut *sapius*: aut *Promanteus*. *Errantibus*. Vicinitate mortis propter tria bella Punica, praesagium propter bella Carthaginis. *In gemuitque repertam*. Atqui dixit, inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem, sed ostendit morientes sua improbare desideria: vt in sexto, Quam vellent aethere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores. *Tum Iuno omnipotens*. Aut pronuba, aut inferna. *Difficilemque obitus*. Quia supererat vita ei, quae casu non aut fato aut natura moriebatur: vt, Nam quia nec fato, merita nec morte peribat: id est naturali. *Irim demisit Olympo*. Vt & supra diximus, trahit hoc de Alceste Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam secantem: quia fato peribat mariti. Alij dicunt Eurypidem, Oicum in scenam inducere, gladium ferentem quo crinem Alceste abscindat. Eurypidem hoc a Poenia antiquo tragico mutuatum. Sane sciendum hoc ideo nunc fieri, quia certis consecrationibus tolebant homines facere, vt muniti essent aduersus fortunae impetus. Nec poterant mori, nisi exauctorati illa consecratione. Vnde circa Didonem ista seruantur.

67 *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem subitoque accensa furore
Nondum illi flauum Proserpina vertice crimem
Abiulerat, Stygioque capiti damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per caelum roseida pennis
Mille trahens varios aduerso sole colores,
Deuolat, & supra caput astitit. Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crimem secat: omnis & una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.*

Nam quia nec fato. Cum dicat Virgilius Stat sua cuique dies, quomodo hoc dicit? Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, Sed misera ante diem. Nam si fato viuimus, quid agunt merita? si pensamur meritis, quae vis fati? quomodo hic & fatum admittit & meritum? Deinde cum dixerit Stat sua cuique dies, quomodo dicit ante diem? Harum rerum ratio sic redditur: Sicut & fata quae dicuntur denunciatiua, sunt alia fata quae condicionalia vocantur. Denunciatiua sunt quae omnimodo euentura deferunt, vt verbi gratia Pompeius ter triumphaturus est. Hoc illi fata dederunt, vt ubi cunq; terrarum fuerit ter triumphet: non potest aliter euenire, & ideo fatum quod hoc denunciat denunciatiuum vocatur: Condicionale verò huiusmodi est, Pompeius si post Pharsalicum bellum Aegypti litus attigerit ferro peribit, hic non omnimodo necesse erat vt videret Aegyptum, sed si calus illum ad aliam regionem forte duxisset euaserat. Sic & apud Homerum Achilles, refert matrem deam sibi dixisse, vt si bello Troiano se subtraheret, & redirem patriae daret, alta senecta viueret, sed inglorius: Si vero apud Troiam pugnando periret, ademptus magnam gloriam primaeuus obcumberet. Vides igitur conditionem fati sub duplici euentus expectatione pendere. Achilli enim dies statuta erat, qua domum repetens senex periret, sed quia bellum non reliquit, obit quidem ante diem fato statutum, sed nec tum sine fato, quia de gemina fati auctoritate veniebat vtraque condicio. Sic & Didoni decretum fuerat vt

vrbem

- A** Urbem præclaram statueret, vlcisceretur virum, pœnas de parricidio fratris exigeret. Pertenerat autem ad teram mortem sine vlla felicitatis offensa, Si Troiana classis ad litus Africæ non veniret, qua portum Carthaginis ingressa, nec continuaretur vterius reginæ nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa tera quæ fuerat constituta. Hæc sciens Maro, inducit ipsam Didonem in extremis suis ista dicentem, Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi Vtra virum, pœnas inimico à fratre recepi: Fœlix heu nimium fœlix si litora tantum, Nunquam Dardanæcæ tetigissent nostra carinæ. Sic & Vulcanus respondens Veneri armari filium postulanti conditionale fatum adferit fuisse Troianis, vt si Æneas cœlestibus armis fuisset armatus, annos X. ultra quam stetit Troia durasset, nec Priamus ante idem tempus periret: quo præsidio prætermisso præparanda Troianæ incolumitatis extincta conditio est, & hoc est quod ait, Similis si cura fuisset, & quod dicit Fas nobis, & hoc est per fata licuisset: Si enim nefas est obuiare fati, fas est omne quod permittente fatorum lege præstat. Ergo sensus hic est, Cura quæ tibi nunc est, Si stante Troia fuisset, armari filium tuum mihi per fata licuisset, propter rationem scilicet conditionalis fati & vitam Priami, & regna Troiæ tam Iuppiter quam fata seruassent, cum hoc decreti condicio contineret. Ergo stat iua cuique dies aut denunciatio voto & mutationem omnino non recipit, aut condicionali & si euentum alterum casus adulerit, non inspecta die acceleratur intentus: quod ergo dixit, Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, nolo illum putes vniuersa confundere: Illi enim dicuntur non fato perire sed merito, quia maxima in deos, & non ignoscenda committunt, vt Salmonius, vt contemptor diuum Mezentius, vt Titius, vt Ixion, quos si fato dixeris oppetisse purgaueris, nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi pœnam sanciunt, quam si fati imputandam putaueris, excusâs peremptorum reatum, hoc est ergo quod dicit, Nam quia nec fato, id est denunciatio voto, merita nec morte, id est nullo immani crimine commisso. Sed misera ante diem hoc est vno de condicionalibus fati statuto: Si Troianæ classis non contigisset aduentus, sed misera ante diem. Non est contrarium, quod dicit in decimo, Stat sua cuique dies, Nam vt sæpe diximus, secundum sectas loquitur: & hoc secundum alios, illud secundum alios dictum est. Quamquam grammaticæ responsionis possum sufficere, Omnia vincit amor: & nos cedamus amori. *Furore.* Quia pudica in amorem deuenerat. *Flauum crinem.* Matronis nunquam flaua coma dabatur, sed nigra, vnde Iuuenalis, Satyr. 6. *Sed nigro flauum crinem abscondente galero.* Huic ergo datur quasi turpi. *Aut Flauum* quia in Catone legitur de matronarum crinibus, *Flauo cinere vincturabani vt ruitile essent. Caput damnauerat.* Nondum eam destinauerat, potest accipi, S. ygioq; caput damnauerat orco: vt Didonem voto liberaret quod semper omnes optant vt sine cruciatu moriantur, nam subiunxit Hunc ego diti Sacrum, iussa fero teque isto corpore soluo, id est libero, vel illud ab orco nondum liberauerat, cum illa deuotum crinem adhuc retinens, inter reos esset. Ergo cuiuscunque debiti, id est reatus damnatio finem facit. *Damnare* autem est damno adficere, id est debito liberare. Ideo & cum vota suscipimus, rei voti dicimur donec consequamur beneficium, & donec condemnemur, id est promissa solvamus, vt, *Damnabis tu quoque votis.* Et bene poëta non ait, illam damnauerat, sed caput ipsum vnde crinis fuerat auferendus. *Iris rosida.* Quia cum nubibus sit pluuiabilibus, quæ rore non carent. *Adverso sole.* Bene naturalem rem expressit. Iris enim nisi è regione Solis non fit, cui ille varios colores dat: quia aqua tenuis, aer lucidus, & nubes caligantes irradiante isto varios creant colores. *Sacrum iussa fero.* Eurypides Alcestin Diti sacratum habuisse crinem dicit, quod Poëtra transfudit ad Didonem. *Corpore soluo.* Id est animam tuam, quia ait supra, Nexosque resolveret artus, *Omnis est vna.* Vno impetu effusa est vita, id est anima. *Dilapsus calor.* Secundum eos qui dicunt animam calorem esse, qua recedente corpus friget: vt, *Corpusque lauant frigentis & vngunt.* In *vimos vita recessit.* Id est anima, vt in quarto Georgicorum, *Quenque sibi tenues nascentem accersere vitas.* Et dicendo in ventos, aut eos sequitur qui animam aërem dicunt: hoc est in materiam suam redire, aut certe eos qui dicunt animam perire cum corpore: vt intelligamus euauit, in ventos recessit: vt in nono, *Sed auræ omnia discernunt, & nubibus irrita donant.*
- B**
- C**
- D**
- E**
- F**